

Ny
forskning

GRAMMATIK

Ny forskning i grammatik

Sune Sønderberg Mortensen

Lars Heltoft

Maria Messerschmidt

Marie Herget Christensen

Udgivet af:
Dansk Sprognævn.

Med økonomisk støtte fra:
Støtteforeningen for Grammatiknetværket.

Redaktion: Sune Sønderberg Mortensen, Lars Heltoft, Maria Messerschmidt,
Marie Herget Christensen.

Serieredaktør: Eva Skafte Jensen, esj@dsn.dk.

© Forfatterne og Dansk Sprognævn, 2020

Sats: SIDE-1, Anne Charlotte Mouret
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISSN: 2446-1709 (onlineversion)

**Dansk
Sprognævn**
Adelgade 119b
DK-5400 Bogense

Indholdsfortegnelse

<i>Kasper Boye, Anders Andersen & Elisabeth Engberg-Pedersen: Kognitionsverber og kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement .....</i>	4
<i>Kim Ebensgaard Jensen: Kiasu.....</i>	22
<i>Kirsten Jeppesen Kragh & Lene Schøsler: Fra én leksikalsk størrelse til mange forskellige paradigmer .....</i>	38
<i>Alexandra R. Kratschmer & Henrik Jørgensen: Sig mig, *hva' som* jeg skal gøre med sætningsskemaet: De indledende pladser i nudanske indirekte spørgesætninger .....</i>	55
<i>Henrik Høeg Müller, Kasper Boye & Elisabeth Agerbo Mørch: Grammatikalisering af type-konstruktioner og pseudo-partitiver i dansk .....</i>	71
<i>Michael Nguyen: Har dansk produktive postpositioner? .....</i>	87
<i>Jan Heegård Petersen, Jørgen Schack & Eva Skafte Jensen: Pronominalkasus i subjekt med bestemmende relativsætning.....</i>	107
<i>Sara Sørensen, Katrine Rosendal Ehlers & Sten Vikner: 'Override'-refleksiver i dansk og engelsk.....</i>	125
<i>Lennart Westergaard: Frekvens og modalverbumparadigmets semantiske udvikling fra ældre nydansk til moderne dansk .....</i>	147

Kognitionsverber og kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement

Kasper Boye, Anders Andersen
& Elisabeth Engberg-Pedersen

Abstract

Many Danish cognition verbs take both indicative and infinitive complements. We examine what the contrast between the two complement types codes. The literature offers two answers. One is that the contrast has to do with coreferentiality: if the cognition verb's primary argument is coreferential with the primary argument of the complement, the complement tends to be infinitive; if not, the complement must be indicative. The other answer concerns the contrast between propositions and states-of-affairs: the indicative complement designates a proposition, the infinitive complement a state-of-affairs. Corpus studies support both answers. They also support an analysis of indicatives as proposition markers. But infinitives cannot – straightforwardly – be analysed as state-of-affairs markers.

Nøgleord

kognitionsverber, indikativ, infinitiv, komplementering

1. Indledning

En række danske verber kan tage både indikativ- og infinitivkomplement. Det gælder fx sanseverber (1), emotive verber (2) og vidensverber (3)-(4).

(1a)	Jeg så, at hun løb væk.	Indikativkomplement
(1b)	Jeg så hende løbe væk.	Infinitivkomplement
(2a)	Jeg er glad for, at du løb.	Indikativkomplement
(2b)	Jeg er glad for at løbe	Infinitivkomplement

(3a)	Jeg har lært, at jorden er rund.	Indikativkomplement
(3b)	Jeg har lært at lappe cykler.	Infinitivkomplement
(4a)	Jeg glemte, at jeg havde lukket vinduet.	Indikativkomplement
(4b)	Jeg glemte at lukke vinduet.	Infinitivkomplement

Det gælder også kognitionsverber, dvs. verber som *mene* og *tænke* (5)-(6).

(5a)	Jeg tænker, at hun har været syg.	Indikativkomplement
(5b)	Jeg tænker at melde mig syg.	Infinitivkomplement
(6a)	Jeg mente, at hun var i Athen.	Indikativkomplement
(6b)	Jeg mente at være i Athen.	Infinitivkomplement

I denne artikel ser vi nærmere på den sidste gruppe af verber og søger at besvare spørgsmålet, hvad kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement koder. På baggrund af litteraturen kan der opstilles to alternative hypoteser. Den ene er, at konstruktionen med infinitivkomplementet koder, at oversættelsen og komplementet har korreferentielle primære argumenter, mens konstruktionen med indikativkomplementet ikke gør det. Ifølge denne hypotese har kontrasten mellem de to komplementtyper at gøre med kohæsiensikonicitet, mere specifikt: referentiel integration (jf. fx Givón 2001: 50). Den anden hypotese er, at kontrasten udtrykker en kontrast mellem proposition og sagforhold (jf. fx Boye 2012: kap. 4). Hensigten med artiklen er at undersøge, hvilken hypotese der er den rette.

Artiklen er struktureret som følger: I afsnit 2 og 3 uddyber vi de to alternative hypoteser. I afsnit 4 gennemgår vi en korpusundersøgelse, der havde til formål at afgøre, hvilken af de to hypoteser der understøttes bedst empirisk. I afsnit 5 diskuterer vi teoretiske implikationer af undersøgelsens resultater. Afsnit 6 er en sammenfatning.

2. Hypotese 1: Korreferentielle argumenter

Den første hypotese om, hvad kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement koder, har som sagt at gøre med korreferentialitet. Hypotesen er, at konstruktionen med infinitivkomplementet koder, at oversættelsen og komplementet har korreferentielle primære argumenter, mens konstruktionen med indikativkomplementet ikke gør det.

Kontrasten i (6) (gentaget nedenfor) kan tjene som illustration.

(6a)	Jeg mente, at hun var i Athen.	Indikativkomplement
(6b)	Jeg mente at være i Athen.	Infinitivkomplement

I (6a) har oversætningen og komplementet forskellige primære argumenter: Oversætningen har som primært argument *jeg*, mens komplementsætningen har *hun*. Helt i tråd med den første hypotese er komplementet i (6a) derfor et indikativkomplement. I modsætning hertil har oversætningen og komplementet i (6b) samme primære argument: Oversætningens *jeg* må også forstås som primært argument for komplementets *være i Athen*. I (6b) optræder det komplementtagende kognitionsverbum *mene* altså som kontrolverbum, og – igen – helt i tråd med den første hypotese er komplementet i (6b) et infinitivkomplement.

Denne forståelse af kontrasten mellem komplementtyper er forankret teoretisk i begrebet om det, Haspelmath (2008) kalder ‘kohæsionsikonicitet’ (“iconicity of cohesion”). Når der er tale om komplementering, vedrører kohæsionsikonicitet relationen mellem den semantiske og den syntaktiske forbindelse mellem oversætningen og komplementet. I en grundlæggende forståelse af begrebet er kohæsionsikonicitet blot et udtryk for, at en stærkere semantisk forbindelse mellem oversætning og komplement modsvares af en stærkere syntaktisk forbindelse. Kontrasten mellem konstruktionerne i (6a) og (6b) udviser kohæsionsikonicitet, for så vidt som det antages, at et komplement, der har samme argument som sin oversætning, er mere semantisk integreret i denne end et komplement, der ikke har det (Givón 2001: 50). I (6b) er komplementet stærkere integreret i oversætningen end i (6a): I (6b) er *jeg* primært argument både for *mene* og *være i Athen*; i (6a) er *jeg* kun primært argument for *mene*, *hun* er det for *var i Athen*. Denne stærkere semantiske integrering modsvares af en stærkere syntaktisk integrering: Infinitivkomplementet i (6b) er syntaktisk mere integreret i sin oversætning end indikativkomplementet i (6a) i den forstand, at det er mindre selvstændigt. Infinitivkonstruktionen, der kan betragtes som en nominalisering, har færre anvendelsesmuligheder som selvstændig sætning end indikativkonstruktionen.

I en mere specifik forståelse af begrebet kohæsionsikonicitet er begrebet et motiverende princip: En stærkere semantisk forbindelse mellem oversætningen og dens komplement – fx manifesteret ved korreferentielle primære argumenter – motiverer en stærkere syntaktisk integrering af de to sætninger til en samlet, kompleks sætning (Givón 2001: 39-40). Dette princip kan forstås som virkende på et strukturelt plan, hvor det motiverer dannelsen af nye strukturer, men det kan også forstås som et princip, der

motiverer sprogbrugeren, når denne formulerer sig. Med den sidste forståelse er det ingen overraskelse, at man også finder korreferentielle argumenter i konstruktioner med indikativkomplement (7).

(7) Jeg mente, at jeg var i Athen.

I (7) har både oversætningen og undersætningen det primære argument *jeg*, og i lyset af betragtningerne ovenfor må man forvente, at sprogbrugere ville foretrække konstruktionen i (6b) for den i (7). Men man kan ikke forvente, at konstruktioner som (7) helt uddør, så længe kohæsiionsikonicitet opfattes som et motiverende (og ikke tvingende) princip.

3. Hypotese 2: Proposition kontra sagforhold

Den anden hypotese om, hvad kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement koder, har at gøre med kontrasten mellem proposition og sagforhold. Hypotesen er, at indikativkomplement koder en proposition, mens infinitivkomplement koder et sagforhold.

Ved propositioner og sagforhold forstår vi grundlæggende det samme, som Lyons (1977) forstår ved hhv. *third-order entities* og *second-order entities* (jf. også Vendlers (1967) kontrast mellem *facts* og *events*, Loux' (1998) og Svenonius' (1998) kontrast mellem *propositions* og *states-of-affairs* og Dik & Hengeveld's (1991) kontrast mellem *propositional contents* og *states-of-affairs*). Propositioner og sagforhold er to forskellige slags sætningsbetydning. I en traditionel, denotationel forståelse er propositioner denoterbare entiteter, der har en sandhedsværdi (jf. fx Lyons 1977: 445 og Loux 1998: 132), mens sagforhold er denoterbare entiteter, der kan finde sted (Lyons 1977: 443 og Loux 1998: 132). I en kognitiv-funktionel ramme (Boye 2010, 2012: kap. 5) kan kontrasten mellem propositioner og sagforhold forstås som en kontrast mellem to forskellige konstruktioner (*construals*) af langackerske processer (fx Langacker 2008: 112). Propositioner er sproglige tilskyndelser til aktivering af processer, der er konstrueret som refererende. I modsætning hertil er sagforhold sproglige tilskyndelser til aktivering af processer, der ikke er konstrueret som refererende.

Et vigtigt kriterium for sondringen mellem propositioner og sagforhold er, at kun den første betydningstype er forenelig med epistemisk (dvs. evidential eller epistemisk modal) modifikation. Eftersom deklarativer og interrogativer er propositionelle, mens imperativer kun koder sagforhold (fx Boye 2012), betyder det fx, at deklarativer og interrogativer kan modificeres

epistemisk, mens imperativer ikke kan. Sætningen i (8) (jf. Boye 2012: 214) kan læses både som en deklarativ, en interrogativ og en imperativ, men hvis man tilføjer en epistemisk modifikation så som adverbiet *muligvis*, bortfalder således læsningen af sætningen som imperativ (9).

(8)	Så løb du bare væk.		
	a. ‘Så rend du bare væk!’	Imperativ	+
		Sagforhold	
	b. ‘Så rendte du bare væk.’	Deklarativ	+
		Proposition	
	c. ‘Rendte du så bare væk?’	Interrogativ	+
		Proposition	
(9)	Så løb du muligvis bare væk.		
	a. *’Så rend du muligvis bare væk!’	Imperativ	+
		Sagforhold	
	b. ‘Så rendte du muligvis bare væk.’	Deklarativ	+
		Proposition	
	c. ‘Rendte du så muligvis bare væk?’	Interrogativ	+
		Proposition	

Kontraster mellem indikativ- og infinitivkomplement er ved flere lejligheder blevet analyseret som udtryk for kontraster mellem hhv. proposition og sagforhold. Det gælder for komplement til sanseverber som i (1) (fx Dik & Hengeveld 1991; Schüle 2000; Boye 2010), komplement til vidensverber som i (3) og (4) (fx Sørensen & Boye 2015; Kehayov & Boye 2016) og komplement til engelske ytringsverber som i (10) (Sørensen & Boye 2017).

(10a) She told her that he was leaving.

(10b) She told him to leave.

I overensstemmelse med kriteriet mulighed for epistemisk modifikation er det et argument for sådanne analyser, at kun de indikative komplementer problemfrit lader sig modificere epistemisk. Det gælder for komplement til sanseverber som i (11), komplement til vidensverber som i (12) og komplement til engelske ytringsverber som i (13) (der ses bort fra de i denne sammenhæng irrelevante læsninger af de epistemiske adverbier som havende skopus over en konstituent i komplementet snarere end over hele komplementet).

- (11a) Jeg havde hørt, at Ea **sikkert** løb væk.
 (11b) Jeg havde hørt Ea ***sikkert** løbe væk.
 (12a) Jeg havde glemt, at jeg **sikkert** havde lukket vinduet.
 (12b) Jeg havde glemt ***sikkert** at lukke vinduet.
 (13a) She told her that he was **probably** leaving.
 (13b) She told him to ***probably** leave.

Et andet argument er, at komplementkontrasterne ledsages af en betydningskontrast i det komplementtagende verbum, som der kan redegøres for vha. kontrasten mellem proposition og sagforhold. I (1b) og (11b) må sanseverberne læses som beskrivelser af situationer, hvor referenten for oversættningens *jeg* direkte har hhv. set og hørt den situation, der beskrives af komplementet. I (1a) og (11a) må sanseverberne derimod læses som udtryk for tilegnelse af viden, som ikke nødvendigvis indebærer direkte perception af den situation, der beskrives af komplementet: I (11a) kan jeg'et have fået at vide, at Ea løb væk, af en bekendt eller i en radioudsendelse. (1a) og (11a) beskriver altså tilegnelsen af propositionel viden, mens (1b) og (11b) beskriver perceptionen af en situation.

Der er en tilsvarende forskel på betydningerne af verbet *tell* i (10a) og (10b). I (10b) gengiver *tell* en direktiv sproghandling, mens det i (10a) gengiver en assertiv sproghandling. Igen kan denne forskel forstås som relateret til forskellen på hhv. sagforholdskomplement og propositionelt komplement (Boye 2012: 194-195): Assertive sproghandlinger er propositionelle, mens direktive sproghandlinger ikke er det (jf. ovenfor om deklarativer/interrogativer og imperativer).

Den anden af de to hypoteser, vi efterprøver, er altså, at kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement til kognitionsverber er analog med kontrasten mellem de to komplementtyper i forbindelse med bl.a. sanse-, videns- og ytringsverber.

4. En korpusundersøgelse

I det følgende afrapporterer vi en korpusundersøgelse, der havde til formål at afgøre, hvilken af de to ovenfor opstillede hypoteser der understøttes bedst empirisk. Et indledende spørgsmål var:

1. Hvilke kognitionsverber tillader både indikativ- og infinitivkomplement?

Hovedspørgsmålet var:

2. Er der argumenter for hypotese 1 eller 2?

I forsøget på at besvare dette spørgsmål fokuserede vi på hypotese 2 og på de to mulige argumenter, der kan gives for den: tilstedeværelsen af en betydningskontrast i oversættningens verbum og muligheden for epistemisk modifikation.

- 2a. Ledsages komplementkontrasten af en kontrast mellem to betydninger af kognitionsverberne (analogt med den semantiske kontrast i sansе-, videns- og ytringsverber)?
- 2b. Tillader de to komplementtyper epistemisk modifikation?

Hvis spørgsmål 2a kan besvares positivt, støtter det hypotese 2. Hvis svaret på spørgsmål 2b er, at kun indikativkomplementerne kan modificeres epistemisk, støtter det hypotese 2. Hvis begge komplementtyper kan modificeres epistemisk, svækker det hypotese 2, idet begge typer da kan rumme en proposition. Det kan man forsigtigt tolke som en støtte til hypotese 1.

Genstanden for vores undersøgelse er 18 kognitionsverber:

anslå, antage, estimere, finde, forestille sig, formode, forudsætte, forvente (sig), mene, mistænke, påregne, skønne, sætte, tro, tænke, underforstå, vente, vurdere

Disse 18 verber blev udvalgt på følgende måde: Vi tog udgangspunkt i den gruppe af “meningsverber”, der er attesteret med nominativ-med-at-infinitiv i Boye (2002). Fra denne gruppe frasorterede vi vidensverber, emotive verber og andre faktive verber, hvorefter vi supplerede med verber indhentet ved opslag i *Den danske begrebsordbog* (Nimb et al. 2014). Endelig ekskluderede vi to forældede verber (verber med ganske få forekomster i KorpusDK): *formene* og *supponere*.

4.1. Besvarelse af spørgsmål 1: Attestering af komplementtyper

Spørgsmål 1 – Hvilke kognitionsverber tillader både IND- og INF-komplement? – besvarede vi gennem søgninger i KorpusDK suppleret med Google-søgninger, når der var under 100 forekomster i KorpusDK eller ingen forekomster af en af de to komplementtyper. Resultatet af disse søgninger er, at alle 18 verber blev attesteret med indikativkomplement, og

15 tillige med infinitivkomplement. Tre verber havde altså ingen eller kun ganske få forekomster med infinitivkomplement: *forudsætte*, *sætte*, *underforstå*. Disse verber blev ignoreret i de efterfølgende undersøgelser.

En enkelt kommentar til denne del af vores undersøgelse er på sin plads. Hvis det antages (med Boye & Harder 2018), at indikativ koder proposition, er det ikke overraskende, at alle de 18 udvalgte verber forekommer med indikativkomplement: Kognitionsverberne er til dels udvalgt på baggrund af, at de kan forekomme med nominativ-med-*at*-infinitiv, og der er gode argumenter for, at også denne konstruktion er propositionel (Boye 2002, se også afsnit 5.2.).

4.2. *Besvarelse af spørgsmål 2a: Semantiske verbalkonstruktioner*

Spørgsmål 2a er: Ledsages komplementkontrasten af en semantisk kontrast mellem to betydninger af kognitionsverberne (analogt med den semantiske kontrast i sanse-, videns- og ytringsverber)? Også dette spørgsmål blev besvaret gennem søgninger i KorpusDK og Google-søgninger og efterfølgende analyse af resultaterne af disse søgninger.

For et par kognitionsverbers vedkommende, *tænke* og *vurdere*, kan spørgsmålet besvares bekræftende. I (14a) angiver *tænke* således oversættningens subjeksreferents propositionelle attitude til den proposition, der udtrykkes af komplementet, mens verbet i (14b) snarere må betragtes som et udtryk for intention eller hensigt: Oversættningens subjeksreferent har til hensigt at tage til Midtjylland. Tilsvarende forholder det sig med *vurdere* i (15). I (15a) angår vurderingen sandheden af den proposition, der udtrykkes af komplementet, mens vurderingen i (15b) er intentionel og gælder sagforholdet 'have den med i sengen'.

- (14a) Bagefter blev jeg afmægtig for jeg tænkte, at jeg ikke kunne gøre noget.
 (14b) Jeg tænker at tage til Midtjylland.
 (15a) Der er taget lidt af rullen, men jeg vurderer, at der er 7-8 m tilbage.
 (15b) Den er seriøst så blød, at jeg vurderer at have den med i sengen...

Bemærk, at (15b) ikke kan omskrives til en sætning med indikativkomplement uden betydningsændring: I (15b') har *vurdere* mistet sin intentionsbetydning; vurderingen gælder ligesom i (15a) sandheden af den proposition, der nu udtrykkes af komplementet.

(15b') Den er seriøst så blød, at jeg vurderer, at jeg har den med i sengen.

Denne kontrast mellem propositionel attitude-betydning og intentionel betydning minder om en, man finder i kognitionsverber i andre sprog, fx awa pit (et sydamerikansk og barbacoansk sprog) (Curnow 1997). Her optræder verbet *min* 'tænke' med propositionel attitude-betydning, når det forekommer med såkaldte "type 1"-komplementer med såkaldt *nonlocutional* form af verbet (16a) (efter Curnow 1997: 257). Derimod har verbet intentionsbetydning, når det forekommer med "type 4"-komplementer med infinitiv af verbet (16b) (efter Curnow 1997: 258; bemærk, at Curnow ved en fejl omtaler "type 4" som "type 3").

(16a) na=na   mamaz   i
 1SG.(NOM)=TOP   [anden   være.(NONLOCUT)]
 min-ta-w
 tænke-PST-LOCUT:SBJ
 'Jeg tænkte, det var noget andet'.

(16b) na=na   martes=na   ì-n
 1SG.(NOM)=TOP   [tirsdag=TOP   rejse-INF]
 min-tu-ata-w   miercoles
 tænke-IPFV-PST-LOCUT: SBJ   onsdag
 ì-ma-tì-mtu-s=ma
 rejse-COMPL-TERM-IPFV-LOCUT=TEMP
 'Jeg planlagde at rejse tirsdag, men nu vil jeg rejse på onsdag'.

Der lader altså til at være en god sag for hypotese 2, når vi ser på verbalbetydninger. Men der er kun en forskel i verbalbetydninger ved to af de 15 undersøgte verber, nemlig *tænke* og *vurdere*.

For de fleste kognitionsverbers vedkommende ledsages kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement ikke af nogen betydningskontrast i kognitionsverbet: Verbet har udelukkende propositionel attitude-betydning (sammenlign a- og b-eksemplerne i (17)-(20) nedenfor). For de fleste kognitionsverber kan konstruktioner med infinitivkomplement således uden væsentlig betydningsændring omskrives til konstruktioner med indikativkomplement (sammenlign b- med b'-eksemplerne).

(17a) Ikke mindst fordi jeg **mener**, at jeg kan huske, at jeg fik et mave-tilfælde og kastede op,...

- (17b) Jeg **mener** at kunne huske, at hr. Helge Adam Møller i torsdags,...
- (17b') Jeg **mener**, at jeg kan huske, at hr. Helge Adam Møller i torsdags,...
- (18a) Jeg **troede**, at jeg kunne klare jobbet som taktiker alene.
- (18b) Hvis jeg havde **troet** at kunne dulme smerten i bjerge af chokolade, tog jeg fejl,...
- (18b') Hvis jeg havde **troet**, at jeg kunne dulme smerten i bjerge af chokolade, tog jeg fejl,...
- (19a) Jeg **antager** at jeg er lidt sløv i optrækket.
- (19b) da jeg **antager**, [sic] at være ny i at etablere både arbejds- og familieliv.
- (19b') da jeg **antager**, at jeg er ny i at etablere både arbejds- og familieliv.

Nogle kognitionsverber har fremtidig orientering, hvilket gør det mindre oplagt at tale om propositionel attitude-betydning. Men igen er der ingen væsentlig betydningsforskel i verberne.

- (20a) De er noget tungere, så jeg **forventer**, at jeg kan bruge min hurtighed.
- (20b) og jeg **forventede** at finde dens lort nede mellem tøjet.
- (20b') og jeg **forventede**, at jeg fandt dens lort nede mellem tøjet.

Dertil kommer, at komplementkontrasten selv ved *tænke* ikke altid ledsages af en klar betydningskontrast. Det gælder især, når komplementsætningen er fremtidig.

- (21a) Jeg tænker, at jeg tager til Dalum i morgen.
- (21b) Jeg tænker at tage til Dalum i morgen.

Svaret på spørgsmål 2a er altså: Ja, der er forskel i kognitionsverbets betydning afhængig af, om verbet i komplementet er indikativ eller infinitiv, men kun for to kognitionsverbers vedkommende og ikke systematisk.

4.3. Besvarelse af spørgsmål 2b: Epistemisk modifikation

Spørgsmål 2b er: Tillader de to komplementtyper epistemisk modifikation? Da epistemisk modifikation i komplementet er et relativt sjældent fænomen, blev dette spørgsmål besvaret på baggrund af Google-søgninger og ikke søgninger i KorpusDK.

For seks af de 15 kognitionsverbers vedkommende blev epistemisk mo-

difikation attesteret både for indikativ- og infinitivkomplement: *forestille sig* (22), *forvente* (23), *mene* (24), *påregne* (25), *tro* (26), *tænke* (27). De fleste af disse kognitionsverber er ret hyppige.

- (22a) Jeg forestiller mig, at jeg **sandsynligvis** vil finde ham problematisk i mange henseender, men...
- (22b) Jeg forestiller mig **sandsynligvis** at reagere på samme måde.
- (23a) fordi de forventede at der **sikkert** ville komme en masse træbyggeri i konkurrencen
- (23b) 42 % i KsP spørgeskemaundersøgelsen forventede **måske** at være i Nykredit Forsikring om et år.
- (24a) Nogle mener, at der **måske** sker et skifte ved næste byrådsvalg.
- (24b) Man mener **måske** at have fundet Christopher Columbus' skib Santa Maria ud for Haitis kyst.
- (25a) Vi påregner at der **sikkert** skal laves lidt om osv...
- (25b) Standard & Poor's påregner **måske** at skulle nedgradere staten Portugals langfristede gæld inden længe.
- (26a) Dorthe Kingo Thruelsen tror, at der **sikkert** er nogle af de færdiguddannede lærere, der flygter...
- (26b) Jeg tror **måske** at have fundet en løsning selv.
- (27a) Jeg tænker at jeg **måske** tager sønnen med hvis hans humør er til det.
- (27b) Tænker **måske** at tage ud kl 16, er der andre klar?

For yderligere tre verbers vedkommende er epistemisk modifikation attesteret for indikativkomplement, men ikke med sikkerhed for infinitivkomplement: *formode* (28), *vente* (29), *vurdere* (30).

- (28a) ...og jeg formoder at der **sikkert** hele tiden har været tale om popularitet,...
- (28b) ?...men jeg formoder **måske** at tale om deres grad af engagement.
- (29a) Jeg er ikke meget for at det skal blive for dyrt, så jeg gik lidt og ventede, at der **måske** viste sig en løsning, og det var lige hvad der skete.
- (29b) jeg ventede **sikkert** at blive slaaet ud i femte Omgang, jeg havde faaet et Slag paa Siden af Hagen, der næsten tog Bevidstheden fra mig.
- (30a) Hvis de på lokalmuseet vurderer, at der **sikkert** er tale om danefæ, bliver det videresendt til Nationalmuseet i København,...
- (30b) Kirze vurderer **måske** at sælge sin.

Usikkerheden skyldes, at de epistemiske adverbier i de eksempler, vi har fundet med infinitivkomplement, i konteksten udviser oplagt skopustvetydighed. I (30b) er det fx ikke entydigt, at *måske* skal læses som gående på infinitivkomplementet; *måske* kan snildt læses som gående på oversætningen (*Kürze vurderer...*). Vi har ikke kunnet finde overbevisende autentiske eksempler svarende til *Jeg havde ventet måske at blive slået ud i femte omgang*, hvor konstruktionen med hjælpeverbum og infinitivkognitionsverbum entydigt knytter det epistemiske adverbium til infinitivkomplementet.

For seks verbers vedkommende er epistemisk modifikation kun attestet for indikativkomplement: *anslå* (31), *antage* (32), *estimere* (33), *finde* (34), *mistænke* (35), *skønne* (36). De fleste af de pågældende verber er ret sjældne.

- (31) Formanden anslår, at det **nok** er lykkedes at fjerne halvdelen af det affald, som ligger i åen.
- (32) Jeg anede ikke mine levende råd, men antog, at det **sikkert** havde noget at gøre med, at kopibeskyttelsen i HDMI-kablet (HDCP) var på spil.
- (33) Tina Thomsen estimerer, at det **nok** tager omkring 30 minutter at lave en hel kranseketop fra start til slut.
- (34) Energitilsynet finder, at der **måske** er behov for at præcisere udkastets § 5. om meddelelse af deklARATIONER til forbrugerne.
- (35) Brandårsagen er stadig ukendt, men politiet mistænker, at der **måske** kan ligge en kriminel handling bag.
- (36) Oliver Bühler skønner, at det **nok** mest er et byfænomen, "simpelthen fordi antallet af hunde pr. træ nok er større i byen".

For et enkelt verbs vedkommende, *forvente sig*, har vi ikke attesteret epistemisk modifikation for hverken indikativ- eller infinitivkomplement.

Svaret på spørgsmål 2b er altså ikke entydigt. Indikativkomplement er attesteret med epistemisk modifikation ved alle kognitionsverber undtagen *forvente sig*. Infinitivkomplement er derimod kun attesteret med epistemisk modifikation ved seks-ni kognitionsverber. Dette mudrede resultat er muligvis en konsekvens af frekvensforhold. Som nævnt er epistemisk modifikation i komplementet et relativt sjældent fænomen, og nogle verbalvarianter kan være for sjældent forekommende til, at de optræder med epistemisk modifikation i det materiale, der er tilgængeligt for Google. Eller rettere sagt: Nogle konstruktioner kan være for sjældent forekommende – når det gælder konstruktioner med indikativkomplement har vi jo attesteret epistemisk modifikation i komplementet for næsten alle verbers vedkom-

mende. Det er i denne forbindelse værd at bemærke, at nogle af de verber, der er attesteret med modifikation i infinitivkomplementet, nok er ret hyppige – det gælder fx *mene* og *tro* – mens de verber, der ikke er attesteret med sådan modifikation, må antages at være relativt sjældne i hvert fald i konstruktionen med infinitivkomplement.

4.4. Sammenfatning af korpusundersøgelsen

Svaret på hovedspørgsmål 2 – er der argumenter for hypotese 1 eller 2? – er ikke entydigt.

Der er noget, der taler for hypotese 2: 1) Ved kognitionsverberne *tænke* og *vurdere* kan kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement ledsages af en kontrast mellem propositionel attitude- og intentionsbetydning. Netop en sådan kontrast ville man på tværsprogligt grundlag forvente, hvis det var tilfældet, at den syntaktiske forskel på indikativ- og infinitivkomplement modsvares af en semantisk forskel på proposition og sagforhold. Men det er kun ved disse to verber, vi finder dette fænomen, og selv i forbindelse med de to verber kan konstruktionen med infinitivkomplement nogle gange omskrives til konstruktion med indikativkomplement uden væsentlig ændring i verbets betydning. 2) For næsten alle verber har vi attesteret epistemisk modifikation i indikativkomplementet, og for en række verber har vi ikke kunnet attestere, at infinitivkomplementet kan modificeres epistemisk. Det kunne pege i retning af, at kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplementet trods alt afspejler en kontrast mellem proposition og sagforhold. Imidlertid er netop *tænke* og (med en mindre grad af sikkerhed) *vurdere*, der semantisk understøtter tanken om, at de to syntaktiske konstruktioner afspejler den semantiske kontrast mellem proposition og sagforhold, blandt de verber, der tillader epistemisk modifikation af begge komplementtyper, og det taler imod en sagforholds-propositions-kontrast mellem de to konstruktionstyper.

Desuden taler følgende to forhold mod hypotese 2: 1) Ved de fleste kognitionsverber ledsages kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement **ikke** af den kontrast mellem propositionel attitude- og intentionsbetydning, man på tværsprogligt grundlag ville forvente, hvis hypotese 2 var den rette. 2) For en række verber har vi kunnet attestere, at både infinitiv- og indikativkomplementet kan modificeres epistemisk. Det tyder på, at begge komplementtyper er propositionelle, og manglen på attestering for visse verber kan antages at være et resultat af, at de fleste af de pågældende verber er ret lavfrekvente. Det forhold, at begge komplementtyper lader til at

være propositionelle, i hvert fald i mange tilfælde, taler for hypotese 1, for så vidt som denne hypotese er eneste alternativ til hypotese 2.

Hypotese 1 er som nævnt, at kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement er motiveret af ikonicitet. Denne hypotese kan ikke efterprøves i en korpusundersøgelse af et enkelt sprog, alene af den grund at ikonicitet er en motiverende og ikke tvingende kraft. Men hypotesen kan understøttes ved data fra mange sprog.

5. Teoretiske implikationer

I det følgende diskuterer vi de teoretiske implikationer, som vores korpusundersøgelse har for indikativ, infinitiv og komplementkontraster.

5.1. *Indikativ*

Undersøgelsen røkker ikke ved forståelsen af indikativ som propositionsmarkør (Boye & Harder 2018; Engberg-Pedersen, Boye & Harder 2019). Den støtter den tværtimod: Ved alle kognitionsverber bortset fra et enkelt (*forvente sig*) er indikativkomplement atteret med epistemisk modifikation.

5.2. *Infinitiv*

At-infinitivkomplementer til videns- og ytringsverber samt emotive verber er som sagt ofte blevet analyseret som sagforholdskodende. Det kunne give anledning til den hypotese, at *at*-infinitiv – eller infinitiv i det hele taget – koder sagforhold. Vores undersøgelse drager en sådan hypotese i tvivl, for så vidt som den viser, at infinitivkomplementer til kognitionsverber ofte udtrykker propositioner. I den henseende er kognitionsverbernes infinitivkomplementer sammenlignelige med de nøgne infinitiver, der ledsager modalverber. Sådanne infinitiver udtrykker sagforhold, når de ledsager et ikke-epistemisk (dynamisk eller deontisk) modalverbum (37a), men de kan også udtrykke en proposition, nemlig når de ledsager et epistemisk modalverbum (37b) (se fx Lyons 1977: 842-843, Palmer 1979: 35 og Perkins 1983: 7-8).

(37a) Du skal gå nu.

(37b) Han skal have været ordblindelærer i sin ungdom.

Infinitivkomplementerne er også sammenlignelige med nominativ-med-infinitiv-konstruktioner. Igen kan sådanne konstruktioner udtrykke sag-

forhold, nemlig når infinitiven er nøgen (38a), men når der er tale om en *at*-infinitiv (38b), er de propositionelle (Boye 2002).

(38a) Morderen ses stå bag søjlen i Fjords Bygning.

(38b) Han menes at være grammatiker.

Så vidt vi kan se, er der på denne baggrund to måder at opfatte infinitiven på i forhold til kontrasten mellem proposition og sagforhold. Man kan forstå infinitiven som tvetydig eller vag mht. denne kontrast. Men man kan også fastholde, at infinitiv koder sagforhold, idet man så må hævde, at visse verber, verbalbetydninger og konstruktioner tvinger propositionel betydning frem (med et engelsk udtryk fra litteraturen er der så tale om *coercion*).

5.3. Komplementkontraster

Skønt vores resultater overvejende støtter den forklaring, der bygger på kohæsiionsikonicitet, kan den anden forklaring – syntaktisk afspejling af kontrasten mellem proposition og sagforhold – ikke helt afvises for alle verbers vedkommende. Det er påfaldende, at *tænke* og *vurdere*, når de forekommer med infinitivkomplement, kan have den intentionsbetydning, man på tværsprogligt grundlag ville forvente, hvis den anden forklaring var den rette. På den anden side er det også påfaldende, at de to verber ikke altid udviser denne betydningsforskel, og at deres infinitivkomplement (med større eller mindre sikkerhed) er attesteret med epistemisk modifikation. Både den første og den anden forklaring har med andre ord noget for sig. Det kunne tyde på, at der netop, når det gælder disse to verber, er lidt rød i systemet: Kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement kan både udtrykke kontrasten mellem proposition og sagforhold og have at gøre med korreferentielle argumenter i over- og undersætning.

6. Sammenfatning

Mange danske kognitionsverber kan i lighed med sanseverber, emotive verber og vidensverber konstrueres både med et komplement med verbal i indikativ og med et infinitivkomplement. Det rejser spørgsmålet, hvad kontrasten mellem de to komplementtyper koder. På baggrund af den lingvistiske litteratur kan der opstilles to hypoteser. Den ene har at gøre med kohæsiionsikonicitet, mere specifikt med referentiel integration: Kontrasten har at gøre med, om oversætningen og komplementet har korreferentielle primære argumenter. Infinitivkomplementet koder, at de har det, mens

indikativkomplementet ikke gør det og altså både tillader korreferentielle og ikke-korreferentielle argumenter. Den anden hypotese er, at kontrasten koder en kontrast mellem proposition og sagforhold.

For at teste de to forklaringer mod hinanden undersøgte vi 15 kognitionsverber i KorpusDK og gennem Google-søgninger. Vi undersøgte, om de enkelte verber havde forskellige betydninger afhængigt af, om de forekom med indikativ- eller infinitivkomplement. En sådan forskel kunne pege på en forskel på propositions- over for sagforholdsbetydning. For et par verber (*tænke* og *vurdere*) fandt vi sådan en forskel: Med infinitivkomplement kunne verberne have intentionsbetydning, med indikativkomplement kunne de udtrykke propositionel holdning. Men dels var denne forskel ikke systematisk for de to verber, dels viste de 13 andre verber ikke den samme forskel. Dernæst undersøgte vi, om komplementerne kunne modificeres epistemisk, idet propositioner og ikke sagforhold kan modificeres epistemisk. Her viste det sig, at alle verber bortset fra et enkelt forekom med epistemisk modificeret indikativkomplement, og at en hel del af verberne forekom med epistemisk modificeret infinitivkomplement.

Der er overordnet set ikke meget, der taler for vores anden hypotese: For langt de fleste kognitionsverbers vedkommende ser det ikke ud til, at komplementkontrasten er forbundet med en semantisk kontrast mellem proposition og sagforhold. Tværtimod lader ikke blot alle indikativkomplement, men også de fleste infinitivkomplement til at være propositionelle. For så vidt som det eneste alternativ til den anden hypotese er den første hypotese, ser det altså ud til, at kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement har at gøre med, om kognitionsverbet og dets komplement har korreferentielle primære argumenter eller ej. Verberne *tænke* og *vurdere* udgør imidlertid en komplikation. Ved disse to verber kan kontrasten udtrykke både korreferentialitet og kontrasten mellem proposition og sagforhold. En anden komplikation er, at kognitionsverber kan tage indikativkomplement, også når oversættelse og komplementets primære argumenter er korreferentielle (fx *Jeg troede, jeg var i Rom* i stedet for *Jeg troede at være i Rom*). Denne komplikation har vi redegjort for med analysen af konstruktionen med indikativkomplement som uspecificeret mht., om der er korreferentielle primære argumenter eller ej. Forholdet kan måske forklares ved sprogbrugernes tilbøjelighed til at konstruere propositionel betydning som indikativkomplement i lighed med, hvad man ser ved bl.a. sanseverber.

Sammenfattende kan man sige, at kognitionsverber med sætningskomplement er en slagmark for forskellige tendenser, dels en tendens til kohæsionsikonicitet manifesteret ved infinitivkomplement uden gentagen

benævnelse af referenten, dels en tendens til at lade indikativkomplementer entydigt kode propositioner og infinitivkomplementer sagforhold. Det sidste ville være udtryk for en stræben mod isomorfi mellem udtryk og indhold.

Om forfatterne

Kasper Boye, ph.d., lektor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Anders Andersen, ph.d.-stipendiat, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.

Elisabeth Engberg-Pedersen, dr.phil., professor i anvendt lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Liste over forkortelser anvendt i glosseringerne

1	=	første person
COMPL	=	kompletiv
IPFV	=	imperfektiv
LOCUT	=	locutional person
NOM	=	nominativ
NONLOCUT	=	non-locutional person
SBJ	=	subjekt
TEMP	=	tempusmarkør
TERM	=	terminativt aspekt
TOP	=	topic

Litteratur

Boye, K. (2002): Den danske infinitivneksus – distribution, funktion og diakroni. *Danske Studier* 2002, 17-68.

Boye, K. (2010): Reference and clausal perception-verb complements. *Linguistics* 48.2, 391-430.

Boye, K. (2012): *Epistemic meaning: A crosslinguistic and functional-cognitive study*. Berlin, Germany: Mouton de Gruyter.

Boye, K. & P. Harder. (2018): Verbalmodus og sætningsmodus. *Ny forskning i grammatik* 25, 4-15.

Curnow, T.J. (1997): *A grammar of Awa Pit (Cualquer): An indigenous language of South-western Columbia*. Afhandling. Australian National University.

- Dik, S. & K. Hengeveld (1991): The hierarchical structure of the clause and the typology of perception-verb complements. *Linguistics* 29, 231-259.
- Engberg-Pedersen, E., K. Boye & P. Harder (2019): *Semantik*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Givón, T. (2001): *Syntax*, vol. 2. Amsterdam: John Benjamins.
- Haspelmath, M. (2008): Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries. *Cognitive Linguistics* 19.1, 1-33.
- Kehayov, P. & K. Boye (2016): Complementizer semantics in European languages: Overview and generalizations. I: *Complementizer semantics in European languages*. K. Boye & P. Kehayov (red.). Berlin: De Gruyter, 809-878.
- Langacker, R. (2008): *Cognitive Grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Loux, M.J. (1998): *Metaphysics*. London: Routledge.
- Lyons, J. (1977): *Semantics, vol. 1-2*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Nimb, S., H. Lorentzen, L. Theilgaard & T. Troelsgård (2014). *Den danske begrebsordbog*. København og Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Syddansk Universitetsforlag.
- Palmer, F.R. (1979): *Modality and the English modals*. London: Longman.
- Perkins, M.R. (1983): *Modal expressions in English*. London: Frances Pinter.
- Schüle, S. (2000): *Perception verb complements in Akatek, a Mayan language*. Afhandling. Universität Tübingen.
- Svenonius, P. (1998): *Dependent nexus: Subordinate predication structures in English and the Scandinavian languages*. Afhandling. University of California at Santa Cruz.
- Sørensen, M.-L.L. & K. Boye (2015): Vidensprædikatskomplementering. *Ny forskning i grammatik* 22, 233-253.
- Sørensen, M.-L.L. & K. Boye (2017): Lagdelt indholdsstruktur i selvstændige ytringer og direkte og indirekte ytringsgengivelse. *Ny forskning i grammatik* 24, 121-140.
- Vendler, Z. (1967): *Linguistics in philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Kiasu

Kim Ebensgaard Jensen

Abstract

This paper presents a study of grammatical usage patterns of the word *kiasu* in the GloWbE corpus of World Englishes. *Kiasu* has been borrowed from Hokkien into Singaporean and Malaysian English as a linguistic ‘glocalization’ process enabling speakers to verbalize an important local cultural schema. A grammatical profile is set up that draws on the techniques from linguistic profiling. This study identifies a range of patterns that illustrate how the interaction between grammar and lexis amount to specific semantic construals of the underlying cultural schema of the word.

Nøgleord

grammatik og begrebsdannelse, grammatisk profil, kultur, ordklasser, kulturlingvistik, verdensengelsk

1. Introduktion

Engelsk er blevet et verdenssprog, som har status som *de jure* eller *de facto* officielt sprog flere steder i verden (McArthur 1998: 38-42).¹ Som verdenssprog er engelsk også blevet ‘glocaliseret’ (Sharifian 2011; 2017: 85-86). Glocalisering er en proces, hvor lokale sprogformer opstår og tilpasses lokale sociokulturelle forhold. Et resultat af glocalisering er, at man nu taler om disse sprogformer som ‘new Englishes’, ‘world Englishes’ eller ‘the English languages’ (fx Crystal 1997: 130-134; McArthur 1998; Mesthrie & Bhatt 2008).

Glocaliseringsprocessen er kompleks og dækker forskellige strategier til lapning af huller i engelsk, hvor sproget ikke kan opfylde lokale behov (McArthur 1998: 42-55; Malcolm 2017: 642-644). En strategi ud af mange er at låne ord fra lokale sprog ind i engelsk. Et eksempel på dette er ordet *kiasu*, som man har lånt ind i malaysisk og singaporeansk fra hokkienkine-

---

1 Se Crystal (1997: 24-63) eller Mesthrie & Bhatt (2008: 1-38) for et hurtigt overblik over engelsks historie som verdenssprog.

sisk. Ordet bruges med reference til en tankegang, der anses som særligt typisk for Singapore og Malaysia.

Det er dog ikke kun lexis, der bliver globaliseret. Grammatikken bliver det også, og ‘new Englishes’ kan ofte afvige ret drastisk fra britisk og amerikansk engelsk, som er de typer engelsk, som anses for standardsprogformerne (Mesthrie & Bhatt 2008: 39-108). *Kiasu* er et særlig interessant ord at undersøge i et grammatisk perspektiv, da det lader til at have en kompleks grammatisk profil og kan bruges i en del forskellige grammatiske kontekster som i følgende eksempler:

- (1) kiasus need to escape the pressure cooker island to remain sane and productive (GloWbE MY B rockybru.com.my)
- (2) Malaysians have this very kiasu and very kaypoh characteristic. (GloWbE MY B ...hetruth.blogspot.com)
- (3) Don't kiasu and rush ok? (GloWbE SG B ...shgrow.wordpress.com)

I (1) bruges *kiasu* tydeligvis som et substantiv i pluralis, mens det sammen med et andet låneord i form af *kaypoh* bruges som et foranstillet gradsad-jektiv i (2). I (3) lader ordet til at blive brugt som sideordnet hovedverbum sammen med *rush* i en negeret *do*-omskrevet verbalfase.

I denne artikel undersøges ordet *kiasus* brug i Davies' (2013) verdensengelskkorpus *Corpus of global web-based English* (fremover, GloWbE) med henblik på at kortlægge ordets grammatiske profil i forbindelse med ordklassetilhør og interaktion med grammatiske størrelser i den umiddelbare tekstuelle kontekst. Ydermere diskuteres samspillet mellem den grammatiske profil og ordets kulturspecifikke betydninger (selvom ordet har en interessant lånehistorie, så er det ikke det, der er denne artikels fokusområde). Undersøgelsens teoretiske fundament udgøres af konstruktionsgrammatikken (fx Fillmore et al. 1988; Goldberg 1995; Croft 2001; Hilpert 2019) og kulturlingvistikken (fx Palmer 1996; Sharifian 2010; 2011; 2017).

2. Hvad betyder *kiasu*?

Ordet *kiasu* bruges med reference til et kulturkognitivt begreb – KIASU² – som udgør en væsentlig del af især singaporeaneres selvopfattelse. I denne artikel ses KIASU som det, man i kulturlingvistikken terminologi (Sharifian

---

2 I denne artikel bruges kapitæler til at signalere begreber, mens kursiver bruges til at signalere leksikogrammatiske former. Således signalerer KIASU (i kapitæler) begrebssiden og *kiasu* (i kursiv) signalerer formsiden.

2011; 2017) kalder ‘a cultural concept’. En dansk term, der måske dækker bedre end ‘kulturelt koncept’, er ‘kulturspecifikt begreb’. Kulturspecifik begrebsdannelse dækker over processer og strukturerer, der indgår i kulturgrupperes fælles verdensopfattelse.

Kiasu og relaterede ord findes ganske vist i forskellige kinesiske sprogformer, og, hvis man slår *kiasu* op i *Google Ngram Viewer*, kan man se, at *kiasu* optræder et par gange i britiske og amerikanske engelsksprogede kilder fra 1800- og 1900-tallet, men der er intet i disse kilder, der indikerer, at udtrykket havde nogen kulturel signifikans i britisk eller amerikansk engelsk.³ Kigger man på forskningen i sproglige, kulturelle og social-psykologiske forhold i Singapore og Malaysia (fx Ooi 1997; Ho et al. 1998; Ang et al. 2000: 217, Peterson 2001: 15; Hwang et al. 2002; Cheng & Hong 2017), er det tydeligt, at KIASU som begreb spiller en særlig rolle i specielt singaporeansk kultur. Cheng & Hong (2017: 873) beskriver *kiasu* som “an indigenous or folk construct used to describe a mentality or syndrome prevalent in Singapore ... *Kiasu* translates to ‘fear of losing out’, and this fear-based mentality contributes to a prevention-focused form of competitiveness.” Hwang et al. (2002: 75) beskriver fænomenet således: “The term *kiasu* originated in the Singapore context and reflects an obsessive concern with getting the most out of every transaction and a desire to get ahead of others.” I et pilotstudie af singaporeaneres og australieres opfattelse af KIASU-tankegangen fandt Ho et al. (1998) ud af, at denne associeredes med følgende personlighedstræk: FRYGT FOR AT GÅ GLIP AF NOGET, SELVISKHED, INTRIGANTHED, GRADIGHED og KIASI.⁴ Cheng & Hong (2017: 873-874) giver nogle eksempler på handlinger, der ses som KIASU:

Kiasunism is manifested in behaviors such as piling food on one’s plate at a buffet in case there is no more food later, waiting until the last moment to merge out of a traffic lane that is ending, and queuing overnight to ensure that one successfully gets a place for one’s child in a prestigious kindergarden. (Cheng & Hong 2017: 873-874)

Andre eksempler på KIASU-handlinger er at skynde sig hen til et ledigt sæde på et tog eller en bus før andre, gemme biblioteksbøger for at andre ikke

---

3 Disse britiske og amerikanske kilder handler stort set alle sammen handler om asiatiske kulturer – særligt de singaporeanske og malaysiske kulturer.

4 KIASI er et andet Singaporeansk kulturel konstrukt, der nok bedst kan oversættes til FRYGTEN FOR AT DO.

skal få fat i dem, mosle sig ind i fyldte elevatorer eller stjæle toiletsager fra hoteller (Hwang et al. 2002: 75). Ifølge Cheng & Hong (2017) er KIASU en kulturel norm i Singapore.

KIASU er en slags grådighed, der ikke drives af et behov for at eje, men snarere af en frygt for at gå glip af noget, og kan placeres i den undertype af kulturspecifik begrebsdannelse, man kalder et kulturelt skema. Kulturelle skemaer “capture beliefs, norms, rules, and expectations of behaviour as well as values relating to various aspects and components of experience” (Sharifian 2017: 7).⁵ KIASU-skemaet specificerer blandt andet årsagsforholdet mellem KIASU som personlighedstype og KIASU-handlinger.

Betydningsmæssigt dækker ordet *kiasu* således de behov, som talere af singaporeansk og malaysisk engelsk har for at sætte ord på noget, som er en integreret del af virkeligheden i deres kulturgrupper. Mens ordet som leksem hidkalder KIASU-skemaet, er det ordets grammatiske profil, der tilpasser og finjusterer, hvordan ordet tolkes, når det rent faktisk tages i brug.

3. Data og metode

3.1 Korpusdata

Denne undersøgelse trækker på Davies’ (2013) GloWbE-korpus, som består af omkring 2 milliarder ord.⁶ Korpusset er kompileret fra internettet og består af tekster fra blogs og hjemmesider (dvs. data er begrænset til internet-registre; således skal man ikke regne med, at undersøgelsen siger noget om fx talesprog, sprogbrug i avisartikler og litteratur eller akademisk sprogbrug) og repræsenterer engelsk fra ikke mindre end 20 områder: USA, Storbritannien, Canada, Irland, Australien, New Zealand, Indien, Sri Lanka, Pakistan, Bangladesh, Singapore, Malaysia, Filippinerne, Hong Kong, Sydafrika, Nigeria, Kenya, Tanzania og Jamaica.

Ved hjælp af søgestrengen ‘*kiasu**’, som finder alle ord, der begynder med *kiasu* så som *kiasu* selv og *kiasus* samt *kiasuism* og *kiasuness*, og en efterfølgende frasortering af irrelevante forekomster blev 231 forekomster af *kiasu* fundet. De forekomster, der forinden blev frasorteret, var enten dubletter eller forekomster af ordet i online ordbøger samt metasproglige diskussioner af ordet. Flere forekomster, som stammer fra *Singlishdictionary*.

5 Se Sharifian (2011; 2017) for mere om kulturel begrebsdannelse.

6 Helt specifikt er der 1885632973 ord i korpusset.

com, er dog inkluderet, da disse er eksempler på autentisk sprogbrug, som ordbogens redaktører selv har hentet ind fra online kilder. Derudover blev morfologisk afledte former som *kiasuness* og *kiasuism* samt komposita som *kiasu-prone* og *kiasuland* frasorteret, da der jo her er tale om separate leksemer, som ikke er forekomster af *kiasu*. Alle forekomster af navnet på hjemmesiden *Kiasu Parents* samt dens url (*www.kiasuparents.com*) frasorteredes da af åbenlyse årsager.

Det er vigtigt at understrege, at, selvom *kiasu* dokumenteres i andre engelske sprogformer, så fokuseres der i denne analyse på singaporeansk og malaysisk engelsk. Ud over singaporeansk og malaysisk engelsk er forekomsterne i korpusset så få, at der ikke er belæg for at konkludere at ordet har kulturel betydning.

3.2 Grammatisk profil

Undersøgelsesfremgangsmåden er en blanding af “grammatical profiling” og “constructional profiling”. Begge slags “profiling” er komponenter i en kognitiv-lingvistisk metodologisk tilgang kaldet “linguistic profiling” (Janda 2016), hvis overordnede formål er at undersøge samspillet mellem grammatik og leksikon og samspillet mellem form og betydning.

“Grammatical profiling” er en kvantitativ tilgang til samspillet mellem sproglige former og ordklasser og lignende grammatiske kategorier. “Constructional profiling” er en kvantitativ tilgang til samspillet mellem grammatiske konstruktioner og leksemer.

Jandas (2016) terminologi er måske lidt forvirrende. Hvorfor hedder den ene slags profiling “grammatical” og den anden “constructional”, når de begge har med grammatik at gøre? For at undgå denne forvirring, har jeg valgt at bruge de danske termer “ordklasseprofil” for “grammatical profile” og “konstruktionsprofil” for “constructional profiling”. “Grammatisk profil” bruger jeg til gengæld som en paraplyterm for ordets samlede ordklasse- og konstruktionsprofil.

En anden udfordring er at definere, hvad der gælder som en konstruktion, for dette er teoriafhængigt. I denne artikel anvender jeg den konstruktionsgrammatiske definition, hvor både syntaktiske strukturer og bøjningsmorfologiske strukturer ses som konstruktioner (Hilpert 2019; Booij 2010).

3.3 Usus og ordspecifikke kategorier

Undersøgelsen er som nævnt forankret i kulturlingvistikken (fx Palmer 1996; Sharifian 2010, 2011, 2017) og konstruktionsgrammatikken (fx Fillmore et al. 1988; Goldberg 1995; Croft 2001; Hilpert 2019). Der trækkes mere

specifikt på den ususbaserede konstruktionsgrammatik (Diessel 2015).⁷ Ifølge ususbaseret sprogteori (Croft & Cruse 2004: 291-327) er sprogsystemet baseret på sprogbrug, og sprogbrugerens viden vokser således ud af sprogbrugsmønstre. Dette emergensprincip betyder, at snarere end at starte oppefra med et sæt forudbestemte kategorier, starter sprogbeskrivelsen fra bunden af og identificerer kategorier ud fra observerede sprogbrugsmønstre. Dette kan betyde, at man finder kategorier, som er specifikke for en enkelt konstruktion eller et enkelt leksem, men som ikke nødvendigvis kan generaliseres til hele sproget. Dette strider ganske vist mod principper om generalisering og ikke-redundans, men i ususbaseret sprogteori anerkendes redundans som en del af sprogbrugerens viden.

4. Den grammatiske profil

I denne sektion kortlægges *kiasu* grammatiske profil. Først kommer der dog i Tabel 1 et overblik over, hvordan ordet er distribueret på tværs af de tyve subkorpora i GloWbE.

Land/subkorpus	Frekvens	FPM*	Kode
United States	0	0,0000	US
Canada	1	0,0074	CA
Great Britain	3	0,0077	GB
Ireland	0	0,0000	IE
Australia	1	0,0067	AU
New Zealand	0	0,0000	NZ
India	0	0,0000	IN
Sri Lanka	1	0,0215	LK
Pakistan	0	0,0000	PK
Bangladesh	0	0,0000	BD
Singapore	119	2,7691	SG
Malaysia	106	2,4988	MY
Philippines	0	0,0000	PH
Hong Kong	1	0,0247	HK
South Africa	0	0,0000	ZA
Nigeria	0	0,0000	NG
Ghana	0	0,0000	GH
Kenya	0	0,0000	KE
Tanzania	0	0,0000	TZ
Jamaica	0	0,0000	JM

* FPM = frekvens per million ord

Tabel 1: *Kiasu* i GloWbE.

7 Kulturlingvistikken er også ususbaseret.

Den søjle, vi skal fokusere på, er den, som hedder ‘FPM’, hvor frekvenserne er normaliseret til per million ord, hvilket giver et bedre sammenligningsgrundlag end de rå frekvenser i kolonnen ‘Frekvens’. Ikke overraskende ligger SG og MY med FPM på henholdsvis 2,7691 og 2,4988 højere end de andre subkorpora, hvor ordet også forekommer. Der fokuseres som tidligere nævnt på SG og MY.

I analysen er følgende ordklassekategorier blevet identificeret: adjektiv, substantiv, proprium, adverbium og verbum. Denne analyse kan kaste lys over det, Jensen (2016: 93) kalder ordklassepotentiale: “Idéen [om ordklassepotentiale] ligner til dels prototypeteori og også forestillingerne om led og materiale, men adskiller sig herfra ved ikke at tilordne ordene til ordklasserne på forhånd”. Dette betyder, at *kiasu* ikke skal ses som et medlem af ordklasse X, der også kan bruges som Y eller Z. Det er snarere en sproglig form der har potentiale til at blive brugt som X, Y eller Z, fordi talere bruger det i situationer, hvor X, Y og Z bliver brugt. Udover ovennævnte ordklassekategorier er der, som man kan se i Tabel 2, en hybrid kategori (adjektiv/substantiv), hvor ordet bruges i kontekster, hvor man i britisk og amerikansk engelsk kan bruge både adjektiver og substantiver, men hvor ordklassetilhør i MY og SG ikke er markeret formelt.

Ordklasse	Singapore		Malaysia		Øvrige		Samlet	
	Frekvens	FPM*	Frekvens	FPM†	Frekvens	FPM‡	Frekvens	FPM§
Adjektiv	54	1,2566	30	0,7072	2	0,0026	86	0,1815
Adjektiv/substantiv	51	1,1867	53	1,2494	1	0,0013	105	0,0463
Substantiv	10	0,2327	19	0,4479	3	0,0040	32	0,0368
Proprium	2	0,0465	1	0,0236	0	0,0000	3	0,0036
Adverbium	0	0,0000	3	0,0707	0	0,0000	3	0,0036
Verbum	2	0,0465	0	0,0000	0	0,0000	2	0,0024
Total	119	2,7691	106	2,4988	6	0,0079	231	0,2740

* Udregnet på basis af SG (størrelse: 42974705 ord)

† Udregnet på basis af MY (størrelse: 42420168 ord)

‡ Udregnet på basis af CA, GB, AU, LK og HK (samlet størrelse: 757622030 ord)

§ Udregnet på basis af alle subkorpora, hvor *kiasu* fremkommer (samlet størrelse: 843016903 ord)

Tabel 2: Distribuering af ordklasser.

Syntaktisk funktion	SG				MY				Øvrige				Samlet				
	Gradueret		Ikke gradueret		Gradueret		Ikke gradueret		Gradueret		Ikke gradueret		Gradueret		Ikke gradueret		
	Frekvens	PPM	Frekvens	PPM	Frekvens	PPM	Frekvens	PPM	Frekvens	PPM	Frekvens	PPM	Frekvens	PPM	Frekvens	PPM	
Foranstilling	9	0,2094	16	0,3723	5	0,1179	7	0,1650	0	0,0000	0	0,0000	14	0,0074	23	0,0122	
Efterstilling	0	0,0000	0	0,0000	0	0,0000	3	0,0707	0	0,0000	0	0,0000	0	0,0000	3	0,0016	
Subjeks- prædika- tiv	Med kopula	17	0,3956	3	0,0698	15	0,3536	0	0,0000	2	0,0030	0	0,0000	34	0,0180	3	0,0016
	Uden kopula	4	0,0931	1	0,0233	0	0,0000	0	0,0000	0	0,0000	0	0,0000	4	0,0021	1	0,0005
Objekts- prædika- tiv	Objekts- prædika- tiv	1	0,0233	0	0,0000	0	0,0000	0	0,0000	0	0,0000	0	0,0000	1	0,0005	0	0,0000
	Fragment	1	0,0233	2	0,0465	0	0,0000	0	0,0000	0	0,0000	0	0,0000	1	0,0005	2	0,0011

Tabel 3: Konstruktionel profil af adjektivisk brug

4.1 Adjektivisk brug

At den adjektiviske brug er næsthøjest, kunne friste til den slutning, at sprogbrugerne har en tendens til at begrebsliggøre *kiasu* som et træk, man finder hos mennesker. Dog skal vi her huske, at der er en skelnen mellem deskriptiv og klassificerende brug af adjektiver, og at adjektiver også kan indtage forskellige syntaktiske funktioner. Derudover kan adjektiver være graduerede eller ikke-graduerede.⁸ Adjektiver kan bruges i klassificerende eller deskriptiv foran- og efterstilling samt subjeks- eller objektsprædika-
tiv. Sluttelig kan de selvfølgelig også forekomme i fragmenter. For at få en bedre forståelse for adjektivisk brug af *kiasu*, må vi tage højde for alle disse kategorier. Tabel 3 giver et overblik. Som man kan se i Tabel 3, er der to subkategorier under subjeksprædika-
tiv. Dette skyldes, at der i malaysisk og singaporeansk engelsk er to kopulakonstruktioner (Kortmann & Lunkenheimer 2012). Der er en, hvor kopulaverbet optræder (4), og er der en uden kopulaverbum foran substantiviske og adjektiviske subjekspræ-
dika-
tiv; i (5) ses et eksempel på elliptisk kopulaverbum foran adjektivisk subjeksprædika-
tiv:

- (4) I was so kiasu that I bugged him for weeks haha! (GloWbE SG G daintyflair.net)
- (5) i very kiasu – baby must be well fed, esp BF. (GloWbE SG G mum-mysg.com)

Der er muligvis en funktionsforskel mellem de to subjeksprædika-
tivkonstruktioner, men det er ikke noget, der kan følges op på i denne artikel.

Samlet set viser Tabel 3, at brugen som foranstillet adjektiv er hyppigst, når *kiasu* ikke er gradueret adjektiv, mens brugen som adjektivisk subjeks-

8 Et gradueret adjektiv er intensiveret eller gradbøjet. Et ikke-gradueret adjektiv er ikke intensiveret eller gradbøjet.

prædikatív er hyppigst, når *kiasu* er graderet. Fokuserer vi på SG og MY ser vi, at foranstillet ikke-graderet *kiasu* er hyppigere i SG end foranstillet graderet *kiasu*. Vi ser det samme i MY, men her er forskellen en del mindre. Til gengæld er brugen af graderet *kiasu* i subjektspredikatív position hyppigere i SG end den ikke-graderede brug. I MY er der ingen forekomster af ikke-graderet *kiasu* som subjektspredikatív.

Denne fordeling afspejler en tendens til at udtrykke graderede tolkninger af KIASU via subjektspredikater og desuden en tendens til at bruge disse tolkninger primært som det, Bache (2014) kalder ‘the SPECIFIER’, som er en semantisk rolle, der karakteriserer, identificerer eller introducerer subjektets referent.

4.2 Substantivisk brug

De substantiviske kategorier, man kender fra britisk og amerikansk engelsk som fx artikler og pluralismarkerende *-s* ofte er fraværende i World Englishes (Mesthrie & Bhatt 2008: 47-55). I malaysisk og singaporeansk engelsk ses fravær af bestemte artikler. I singaporeansk engelsk ses fravær af ubestemte artikler, mens brug af ubestemte artikler er optionel i malaysisk engelsk (Kortmann & Lunkenheimer 2013). Således ville der i fx britisk og amerikansk engelsk have været bestemte artikler i (6-7) og ubestemte artikler i (8-9):⁹

- (6) Vocabulary is very important at elementary level. (malaysisk engelsk)
- (7) That was first time I did promise them. (singaporeansk engelsk)
- (8) We got new promotion for this one. (malaysisk engelsk)
- (9) And got to know this kind-hearted scholar who shelter her with umbrella when it was raining. (singaporeansk engelsk)

I substantivernes pluralismarkering har begge sprogformer ifølge Kortmann & Lunkenheimer (2013) valgfrihed:

- (10) a. When I see those tow truck operator, I get cheesed off.
b. When I see those tow truck operators, I get cheesed off.
(malaysisk engelsk)

Dette gør sig også gældende for substantivisk brug af *kiasu* i GloWbE. Profilen

---

9 Alle eksempler er fra Kortmann & Lunkenheimer (2013). Det samme gælder (10).

Substantivisk kategori		Singapore		Malaysia		Ovrig		Samlet	
		Frekvens	FPM	Frekvens	FPM	Frekvens	FPM	Frekvens	FPM
Singularis	Med bestemt determinativ	1	0,0233	3	0,0707	2	0,0026	6	0,0071
	Med ubestemt determinativ	0	0,0000	2	0,0471	1	0,0013	3	0,0036
Pluralis	Uden determinativ	6	0,1396	1	0,0236	0	0,0000	7	0,0083
	Med suffiks	1	0,0233	7	0,1650	0	0,0000	8	0,0095
	Uden suffiks	1	0,0233	6	0,1414	0	0,0000	7	0,0083

Tabel 4: Konstruktionel profil af substantivisk brug

for *kiasu* brug mht. substantiviske konstruktioner ses i Tabel 4. På grund af det lave antal forekomster er det begrænset, hvad denne afslører. Dog ses, at pluralisbrug er hyppigst i MY med en FPM på 0,1650 ved brug af pluralisform som i (11), og 0,1414 ved udeladelse af pluralisform som i (12):

- (11) It is only fine for the kiasu and kiasis when someone else takes risks for them. (GloWbE MY G Malaysia-today.net)
- (12) Do not invite me for a debate in a place full of ultra kiasu. Don't be too emotional until destroying own selves. (GloWbE MY G ertec.blogspot.com)

I SG er det dog singularis uden determinativ, der med en FPM på 0,1369 er hyppigst:

- (13) In a society that begins tracking its students into test-based groups at age ten (“special” and “express” are the top tiers; “normal” is the path for those headed for factory and service-sector work), kiasu seeps in early, eventually germinating in brilliant engineering students and phallic high-rises with a Bulgari store on the ground floor. (GloWbE SG G ...tionalgeographic.com)

Med undtagelse af singularisbrug med bestemt determinativ er der på tværs af hele korpusset ikke den store forskel på distributionen af de fem kategorier.

Til trods for de lave frekvenser er der faktisk noget, der minder om et mønster. I de forekomster, hvor *kiasu* bruges i singularis med determinativer, om det så er bestemte (14) eller ubestemte (15), refereres der til en person, som opfattes som havende KIASU-træk:

- (14) When I persisted to haggle for an extension of time to pay up for my team members citing to him that these girls really do want to

support this project but need to wait till payday to come up with the funds, this kiasu of a man even suggested that I write out my personal cheque on behalf of them since I trust them, and I can collect from them. (GloWbE MY G ...ternoon.blogspot.com)

- (15) Rather than receiving summonses and all – why can't you not land yourself those, eg. drive better, park legally, don't drive like a Malaysian driver, or do whatever – not behave like a kiasu dump your rubbish illegally, steal electricity... etc etc?! (GloWbE MY B malaysia-today.net)

Det samme gælder i (14-15) ved pluralisbrug. Når *kiasu* bruges nominalt i singularis uden determinativ, refereres der til KIASU mere abstrakt som en tankegang eller måske mental egenskab. Kvantificerende nominalbrug af *kiasu* udvælger med andre ord en facet af KIASU som et kulturelt skema, hvori en kulturel kategori – FOLK, DER ER KIASU – fremhæves, mens ikkekvantificerende brug fremhæver KIASU-skemaet som sådan.

4.4 Propriumbrug

Der er kun tre forekomster, hvoraf den ene er med henvisning til en populær fiktiv satirekarakter, som hedder *Mr Kiasu*, og de to andre er, hvor *kiasu* er brugt som brugernavn.

4.5 Hybridkategorien

I Tabel 2 optræder adjektiv/substantiv som en hybrid kategori. Kigger man på Tabel 5, ser hybridkategoriens konstruktionsprofil meget adjektivisk ud, da de fleste kontekster er dem, man gerne finder adjektiver i. Som det fremgår af tabellen, er foranstilling og prædikativ de to hyppigste kontekster, med foranstilling som den hyppigste af de to. Grunden til, at det ikke er

Funktion		SG		MY		Øvrige		Samlet		
		Frekvens	FPM	Frekvens	FPM	Frekvens	FRM	Frekvens	FPM	
Prædikativ	Foranstilling	38	0,8842	35	0,8144	0	0,0000	73	0,0387	
	Subjektis-prædikativ	Med kopula	9	0,2094	15	0,3490	1	0,0016	25	0,0133
		Uden kopula	2	0,0465	1	0,0233	0	0,0000	3	0,0016
	Objektsprædikativ	1	0,0233	1	0,0233	0	0,0000	2	0,0011	
	Adverbial	1	0,0233	0	0,0000	0	0,0000	1	0,0005	
	Fragment	0	0,0000	1	0,0233	0	0,0000	1	0,0005	

Tabel 5: Konstruktional profil for hybridkategorien.

givet, at der er tale om ren adjektivisk brug, er, at det er i foranstillings- og prædikativkontekster, man gerne finder både adjektiver og substantiver i engelsk. I følgende eksempler ser vi hybridkategorien i foranstilling:

- (16) Would Malaysians look specially stupid wandering around in “ Heaven ” looking for sales bargains and partake in all sorts of kiasu activities dressed in Biblical costumes and maybe even carrying crosses, walking on water, handling snakes and scorpions and chastising each other as kaypohs, with whips and scorpions? (GloWbE MY G Malaysia-today.net)
- (17) We can call this anything we want: a cultural quirk, the Singaporean way, the kiasu syndrome. (GloWbE SG B adriannatan.com)

Her er der tale om brug i klassificerende foranstilling – dvs. snarere end at fremhæve et beskrivende træk hos nominalkernens referent udtrykker *kiasu* sammen med nominalkernen en kategori. I (16) *beskrives* aktiviteterne således ikke som KIASU. De *kategoriseres* som KIASU. I (17) tales der om en særlig syndromkategori; det er ikke tilfældet, at syndromet opfører sig på en KIASU måde. I (18) ses et lignende eksempel:

- (18) I just have my first kid recently and *was even made already made to join in the kiasu environment just by peer pressure.* (GloWbE SG G ...otseng.wordpress.com)

Kiasu environment konstruerer en særlig kategori SOCIALT MILJØ. Da både substantiver og adjektiver i engelsk kan bruges i klassificerende foranstilling, og der ikke er formelle ordklassemarkører her (Mesthrie & Bhatt 2008: 47-55; Kortmann & Lunkenheimer 2013), som kan placere *kiasu* i den ene eller den anden ordklasse, er der i en ususbaseret fremstilling ikke belæg for at placere forekomsterne i den ene eller den anden ordklasse, hvorfor en hybrid kategori her foreslås på grundlag af de observerede sprogbrugsmønstre. Det kan ikke udelukkes, at det slet ikke er nødvendigt for talere af singaporeansk og malaysisk engelsk at foretage denne skelnen mellem substantiver og adjektiver i forbindelse med klassificerende foranstilling, såfremt de kan kommunikere optimalt uden denne. At afgøre dette kræver selvfølgelig en mere systematisk analyse af foranstilling i disse to sprogformer, så i denne artikel antager vi blot, at hybridkategorien gør sig gældende for *kiasu*. Her er en enkelt eksempel på prædikatsbrugen:

- (19) Hence, many students now need to turn to tuition not because their parents are kiasu, but because the teachers are now en-masse cutting back on hours put into work related to teaching. (GloWbE SG B ...oremind.blogspot.com)

Umiddelbart ligner det adjektivisk brug. Dog skal man huske, at substantiver på singaporeansk og malaysisk engelsk kan forekomme i flertal uden morfologisk pluralismarkering. Det er derfor ikke muligt at klassificere *kiasu* i (19) på et rent formelt grundlag. Dette gælder alle forekomsterne af hybridkategorien, som bruges prædikativt: der er ingen formel skelnen.

Man kan måske protestere over en sprogbeskrivelse, der opererer med kategorier, der muligvis ikke kan generaliseres til hele sproget. Som tidligere nævnt er denne undersøgelse forankret i ususbaseret sprogteori (Croft & Cruse 2004: 291-327, Diessel 2015), der med sin tilgang tillader sådanne kategorier og den redundans i sprogsystemet, som måtte følge med.

5. Et par gådefulde eksempler

Der er kun to forekomster, som jeg har kategoriseret som verbal brug. Begge forekomster er i SG-subkorpuset. Den ene så vi i (3), og den anden er følgende:

- (20) My question is, I suppose many PV applicants will say they can do most of the things that you've mentioned in the PV sample... so what criteria or distinctive feature we should indicate must each possess to even be 1st selected for the 1st round of the interview base on the application you've sent in?...haizz....Kiasu until I stressed lah... (GloWbE SG G kiasuparents.com)

Denne kategorisering forudsætter dog, at singaporeansk engelsk fungerer på samme måde som britisk eller amerikansk engelsk, og det er ikke tilfældet. Derfor er det, selvom (3) ligner en *do*-omskrevet verbalfrase, ikke sikkert, at vi har med denne struktur at gøre. Der kunne teknisk set også være tale om subjektsprædikativ uden kopula, hvor *kiasu* enten er adjektivisk brugt (*don't be kiasu* på britisk eller amerikansk engelsk) eller substantivisk brugt uden determinativ (*don't be a kiasu* på britisk eller amerikansk engelsk). Begge er mulige, da man i malaysisk og singaporeansk engelsk kan droppe kopulaverber foran nominal- og adjektivfraser samt droppe determinativer foran substantiver (Kortmann & Lunkenheimer 2013). Ligeledes kan det

tænkes, at man i (20) ikke har tænkt *kiasu* som verbum, men måske som adjektiv uden kopulaverbum og subjekt (*I was kiasu until I stressed* på britisk eller amerikansk engelsk); tolker man *kiasu* som verbum her, ville det svare til *I kiasued until I stressed* på britisk eller amerikansk engelsk. Bortfald af datidsendelse er dokumenteret i singaporeansk engelsk (Mesthrie & Bhatt 2008: 59), hvorfor det er muligt at tolke brugen af *kiasu* i (20) som verbal brug såvel som adjektivisk brug.

De tre forekomster af adverbial *kiasu* er heller ikke helt entydige:

- (21) NR knew he was not an elected PM, so kiasu n kiasi, just wanted 2 hang on 2 d position as long as possible. (GloWbE MY B limkitsiang.com)
- (22) I was very the 'kiasu' afraid of traffic jam... yeay me to avoid stress (GloWbE MY B ...ndyrina.blogspot.com)
- (23) If I can not meet the requirement of my Malay friends and make it a big deal to come to my home, I would be thoroughly ashamed I am so kiasu cheap to some people I dare call "friends"! (GloWbE MY G Malaysia-today.com)

I (21) er det mest nærliggende at tolke konstellationen *kiasu n kiasi* som et adverbialled, hvori *kiasu* og *kiasi* begge er adverbier, da man ifølge Kortmann & Lunkenheimer (2013) i malaysisk engelsk ikke skelner morfologisk mellem adjektiver og adverbier. På den anden side kan det heller ikke udelukkes, at der er tale om en adjektivisk brug af *kiasu*. *Very the 'kiasu' afraid* i (22) virker særligt problematisk, da dette udtryk kan fremstå ugrammatisk. Slår man *very the* op i Davies (2013), er der imidlertid syv forekomster i SG og ni forekomster i MY, hvoraf mere end en håndfuld afspejler en brug af *very the* som en slags gradsadverbiumslignende struktur, der bruges med adverbier, adjektiver, substantiver og endog participier; eksempler er *very the damaged*, *very the same*, *very the wrong direction*, *very the hurt*, *very the drama*, og *very the shy one*. I (23) kan det ikke udelukkes, at *kiasu* snarere end at være gradsadverbium til *cheap* danner et kompositum sammen med *cheap*.

6. Afsluttende bemærkninger

Denne undersøgelse viser, at *kiasu* har en kompleks grammatisk profil i form af et bredt ordklassepotentiale. Dette skyldes, at *kiasu* er et låneord i to engelske sprogformer, hvis grammatik allerede afviger en del fra standardsprogformerne britisk og amerikansk engelsk. Der er dog også samspil

mellem *kiasu* grammatiske profil og præsentationen af den underliggende kulturesemantiske substans, som ordet associeres med. For eksempel fremhæver pluralisbrug af *kiasu* med pluralismarkering og uden pluralismarkering KIASU som en kulturel eller social kategori (dvs. en kategorisering af mennesker, der bærer KIASU egenskaber), mens singularisform uden determinativ hidkalder det kulturelle skema som sådan som et mere abstrakt kulturelt fænomen. Foranstilling af hybridkategorien uden gradsangivelse udtrykker forskellige kategorier, der bindes op på KIASU-skemaet.

Om forfatteren

Kim Ebensgaard Jensen, lektor i engelsk, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.

Litteratur

- Ang, S., M. Tan, K.Y. Ng (2000). Psychological contracts in Singapore. I: *Psychological contracts in employment*. D. Rosseau & R. Schalk (red.). Thousand Oaks: Sage. 213-230.
- Bache, C. (2014). *English sentence analysis: An introduction with exercises*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Booij, G. (2010). Construction morphology. *Language and Linguistics Compass* 3(1): 1-13.
- Cheng, C.-Y. & Y.-Y. Hong (2017). Kiasu and creativity in Singapore: An empirical test of the situated dynamics framework. *Management and Organization Review* 13(4): 871-894.
- Croft, W.A. (2001). *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Croft, W.A. & D.A. Cruse (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (1997). *English as a global language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davies, M. (2013). *Corpus of global web-based English: 1.9 billion words from speakers in 20 countries*. URL: <https://www.english-corpora.org/glowbe/> (lokaliseret 27/9-2019).
- Diessel, H. (2015). Usage-based construction grammar. I: *Handbook of cognitive linguistics*. E. Dabrowska & D. Divjak (red.). Berlin: Mouton de Gruyter. 296-322.

- Fillmore, C., P. Kay & M.-C. O'Connor (1988). Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of *let alone*. *Language* 64: 501-538.
- Goldberg, A.E. (1995). *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: Chicago University Press.
- Hilpert, M. (2019). *Construction grammar and its application to English* (2. udg.). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ho, J.T.S., C.E. Ang, J. Loh & I. Ng. (1998). A preliminary study of kiasu behaviour – is it unique to Singapore? *Journal of Managerial Psychology* 13 (5/6): 359-370.
- Hwang, A., S. Ang, A.M. Francesco. (2002). The silent Chinese: The influence of face and kiasunism on student feedback-seeking behaviors. *Journal of Management Education* 26(1): 70-98.
- Janda, L. (2016). Linguistic profiles: A quantitative approach to theoretical questions. *Ĵazyk i metod* 3: 127-146.
- Jensen, E.S. (2016). Ordtklassepotentiale. *Ny forskning i grammatik* 23: 92-106.
- Kortmann, B. & K. Lunkenheimer (red.) (2013). *The electronic world atlas of varieties of English*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. URL: <http://ewave-atlas.org> (lokaliseret 27/9-2019)
- Malcolm, I. (2017). Terms of adoption: Cultural conceptual factors underlying the adoption of English for aboriginal communication. I: *Advances in cultural linguistics*. F. Sharifian (red.). Singapore: Springer. 625-659
- McArthur, T. (1998). *The English languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mesthrie, R. & R.M. Bhatt (2008). *World Englishes: The study of new linguistic varieties*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, G.B. (1996). *Toward a theory of cultural linguistics*. Austin: University of Texas Press.
- Peterson, W. (2001). *Theater and the politics of culture in contemporary Singapore*. Middletown, CN: Wesleyan University Press.
- Ooi, V.B. (1997). Analyzing the Singapore ICE corpus for lexical evidence. I: *Corpus-based studies in English*. M. Ljung (red.). Amsterdam: Rodopi. 245-260.
- Sharifian, F. (2010). Glocalization of English in World Englishes: An emerging variety among Persian speakers of English. I: *Contending with globalization in World Englishes*. T. Omoniyi & M. Saxena (red.). Clevedon: Multilingual Matters. 137-158.
- Sharifian, F. (2011). *Cultural conceptualisations and language: Theoretical framework and applications*. Amsterdam: John Benjamins.
- Sharifian, F. (2017). *Cultural linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.

Fra én leksikalsk størrelse til mange forskellige paradigmer

Kirsten Jeppesen Kragh & Lene Schøsler

Abstract

We take as starting point that when lexical entities grammaticalize, they enter preexisting or new paradigms. Therefore, grammatical paradigms are important for the understanding of the reanalyses leading to grammaticalization. The lexical input that we will use to illustrate our point is the French verb *voir* 'to see', in order to show the pathway of multifunctional lexical item into grammar, i.e. into a number of individual paradigms. Our approach combines synchronic and diachronic investigations on electronic corpora. Each paradigm is based on synchronic paradigmatic analyses of functions that seem to be very ambiguous and diverse. We are convinced that paradigms provide a precise and relatively simple presentation of what otherwise would seem utterly diverse usages of a lexical entity.

Nøgleord

sprogforandring, reanalyse, grammatikalisering, paradigmer, det franske verbum *voir* 'at se'

1. Introduktion: sprogforandring, grammatikalisering, paradigmer, illustration

Denne fremstilling handler om sprogforandring. Mere præcist om den type sprogforandring der kaldes *grammatikalisering*. Betegnelsen grammatikalisering bruger vi som overbegræb for to processer, dels om leksikalske størrelser der reanalyseres som grammatiske størrelser, dels om grammatiske størrelser der indgår i nye grammatiske sammenhænge. I overensstemmelse med Henning Andersens terminologi (Andersen 2006) skelner vi derfor mellem *grammering* (første proces) og *regrammering* (anden proces). De grammatikali-

serede leksikalske størrelser kan være enkeltord eller konstruktioner (Croft 2001, Croft & Cruse 2004, Traugott & Trousdale 2013).

Hvad betyder det at størrelser bliver grammatiske? Det betyder at de indgår som medlemmer i eksisterende eller i nye grammatiske paradigmer. I overensstemmelse med Andersen (2008) og med Nørgård-Sørensen et al. (2011) foreslår vi en bred definition af paradigmer, der adskiller sig fra den 'klassiske' mere snævre morfologisk baserede definition, som fx fremstillet i Lehmann (1985). Vores definition er baseret på fem kriterier:

- et grammatisk paradigme har *et lukket inventar af medlemmer* på et givet synkront trin
- et paradigme har et *syntaktisk domæne*, dvs. den syntagmatiske kontekst hvori den grammatiske størrelse optræder
- et paradigme har en *semantisk ramme*, hvilket svarer til medlemmernes fælles grammatisk mening
- inden for den givne kontekst og den givne mening er sprogbrugeren nødt til at vælge et af paradigmets medlemmer
- et paradigme er *asymmetrisk* opbygget med markerede og umarkerede medlemmer

Domænet henviser således til paradigmets syntagmatiske opbygning på udtryks-siden; tilsvarende henviser *rammen* til den fælles betydning på indholdssiden. Et paradigme er således et tegnsystem med domæne og ramme forstået som en enhed af udtryk og indhold i overensstemmelse med Engberg-Pedersen et al. (1996).

Sprogforandringer kan manifestere sig ved at paradigmer ændrer sig over tid, fx ved at nogle medlemmer forsvinder, og nye kommer til. Der må forsøges at identificere relevante perioder i paradigmernes udvikling, med henblik på at etablere successive paradigmer. Sprogforskeren må foretage synkrone snit, hvilket er en udfordring ved diakron udforskning af paradigmer (Kragh & Schøsler 2015: 269-270). Sprogforandringer kan imidlertid også vise sig ved at der opstår nye paradigmer eller sub-paradigmer, for eksempel nye distinktioner inden for eksisterende paradigmer.

Eksempler på at medlemmer forsvinder, finder vi inden for numerus-systemet, hvor dualis er forsvundet i de fleste europæiske sprog, bortset fra islandsk, færøsk og slovensk¹. På samme måde ser vi i det franske modus-system at tempusdistinktionen er forsvundet i konjunktivparadigmet (Kragh

---

1 Vi takker Henning Andersen for denne oplysning.

2010). Ændringer af paradigmer ved optagelse af nye medlemmer og tab af medlemmer sker fx i dansk, engelsk og fransk, der har mistet visse morfologiske markeringer, som er blevet erstattet af analytiske markeringer eller ledstillingsmarkering. Således er subjektskasus erstattet af markering af subjekt ved ledstilling. I samme sprog ser vi morfologisk dativ erstattet af præposition og/eller ledstilling, se eksemplerne nedenfor:

- (1) *Jeg giver hende bogen – jeg giver bogen til hende*
- (2) *I give her the book – I give the book to her*
- (3) *Je lui donne le livre – Je donne le livre à mon ami*

I det franske eksempel (3) har vi dativ i det personlige pronomen (*lui*), men præpositionssyntagma ved substantiv som styrelse. I sjældne tilfælde er der tab af hele paradigmer, fx genus i engelsk og jysk.

Eksempler på nye paradigmer eller sub-paradigmer findes inden for tempus/aspekt fx i dansk, engelsk og fransk, hvor progression er opstået som ny kategori. I alle tre tilfælde er medlemmerne konstruktioner, altså flerleddede størrelser hvis betydning ikke kan afledes af de enkelte elementer, de består af, se eksempler (4)-(7):

- (4) *Han sidder og læser*
- (5) *Han ligger og cykler rundt i byen*
- (6) *He is reading*
- (7) *Il est en train de lire ('Han er i gang med at læse')*

Eksempler på opståen af helt nye paradigmer er præsentationsparadigmet og fokusparadigmet i fransk. I ældre fransk eksisterede der ikke noget præsentationsparadigme. Fokalisering blev udtrykt ved hjælp af betoning, evt. spidsstilling (Marchello-Nizia 1995: 186-189). Efter tab af trykmobilitet i fransk opstod grammatikaliserede præsentations- og fokusparadigmer (se sektion 2).

Vi vil illustrere paradigmestrukturen ved hjælp af en enkelt leksikalsk størrelse, der via et antal reanalyser bliver grammatikaliseret. Derved indgår den i en række grammatiske sammenhænge, det vil sige at størrelsen indgår i konstruktioner der bliver medlemmer af paradigmer.

Vi benytter det franske sanseverbum *voir* 'at se', fordi det er et særligt klart og godt eksempel på en størrelse der grammatikaliseres, samtidigt med at verbet fortsætter som del af leksikon. Sprogforandringen er sket i historisk tid, og derfor påviseligt via korpusundersøgelser (Kragh & Schøsler 2014, 2015, 2019, under udgivelse).

Ved hjælp af de forskellige paradigmer som *voir* indgår i, kan vi vise at paradigmers medlemmer kan være *konstruktioner* i betydningen ‘schematic constructions’, i overensstemmelse med terminologien i *Construction Grammar* (Croft 2001).

Lad os først se på verbet *voir*s valensbundne konstituentter. Vi er altså her på det leksikalske niveau som vi vil kalde niveau 0.

Verbet har mange forskellige typer af objektskonstituentter: et substantiv (8), evt. med en underordnet relativsætning tilknyttet (9), en kompletivsætning (10), og forskellige neksuskonstruktioner, fx med infinitiv (11), med præsens eller perfektum participier (12)-(13), med adjektiver eller substantiver som objektsprædikat (14)-(15) eller præpositionssyntagme som objektsprædikat (16)-(17) :

- (8) *Je vois mon frère* (‘Jeg ser min bror’)
- (9) *Je vois mon frère qui est habillé en rouge* (‘Jeg ser min bror som er klædt i rødt’)
- (10) *Je vois que mon frère arrive* (‘Jeg ser at min bror ankommer’)
- (11) *Je vois mon frère arriver* (‘Jeg ser min bror ankomme’)
- (12) *Je vois mon frère jouant le football* (‘Jeg ser min bror spille fodbold’)
- (13) *Je vois mon frère perdu* (lit. ‘Jeg ser min bror [helt] fortabt’)
- (14) *Je vois mon frère heureux* (lit. ‘Jeg ser min bror glad’)
- (15) *Je vois mon frère président* (lit. ‘Jeg ser min bror som præsident’)
- (16) *Je vois mon frère en bonne humeur* (‘Jeg ser min bror i godt humør’)
- (17) *Je vois mon frère en vainqueur/comme vainqueur* (lit. ‘Jeg ser min bror som vinder’)

Hertil kommer en særlig type (18) som vi vil diskutere i forbindelse med eksempel (19) og komme tilbage til i sektion 2:

- (18) *Je vois mon frère qui arrive* (‘Jeg ser min bror som er ved at ankomme’)

Voir er et hyppigt og meget polysemt verbum. Sådanne verber grammatikaliserer ofte, i modsætning til mindre frekvente leksikalske størrelser. *Voir* optræder i mange forskellige kontekster og indgår i mange forskellige grammatiske paradigmer. Hver ny kontekst som verbet optræder i, kan afføde en ny funktion med en potentiel ny grammatisk mening.

I eksempel (9) viste vi en underordnet relativsætning som indgår i et substantivsyntagme. I visse kontekster kan den underordnede relativsætning reanalyseres som en deiktisk relativsætning, hvilket vil sige en relativsætning

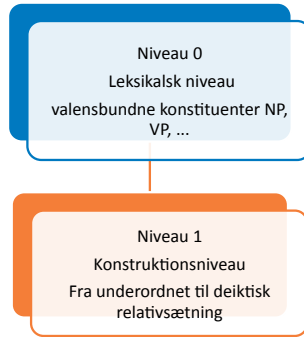
hvor der er et nexsusforhold mellem relativsætningen og korrelateret med deiktiske implikationer, se nedenfor. Sådanne eksempler findes sporadisk fra det 13. århundrede.

Vi har fundet eksempler på såkaldte *bridging contexts*, hvor relativsætningen kan analyseres både som underordnet og som deiktisk relativsætning som i eksempel (19):

- (19) *S'i erent venu apoier;/quant le cuens vit son escuier/**qui sor le noir destrier estoit*** (Chrétien de Troyes, ca. 1213, p. 98, vers 3207-10), ('De var gået hen for at hvile sig der/da greven fik øje på sin væbner/**som sad på den sorte hest**).

Eksemplet handler om at en greve ser sin væbner på en sort hest. Sætningen kan enten forstås som en underordning, dvs. at først ser greven sin væbner, og så lægger han mærke til at denne sidder på en sort hest. Det er vores pointe at der er to momenter i perceptionen og at den anden, dvs. at væbneren sad på den sorte hest, er underordnet og i princippet kan udelades uden at der mistes væsentlig information. Eller sætningen kan forstås som en deiktisk relativsætning, hvilket implicerer at greven på én gang ser sin væbner, og at væbneren sidder på en sort hest. Den sidste udlægning af eksemplet betyder at greven har en holistisk, progressiv perception af væbneren på hesten. Med betegnelserne progressiv og progression henviser vi til en igangværende proces, som referenten for perceptionsverbets objekt er impliceret i, hér væbneren der sidder på hesten. Konstruktionen er altså tvetydig for modtageren af udsagnet, dvs. læseren. Vi kan kalde første analyse A og anden analyse B. B er resultatet af læserens reanalyse af A. Der opstår derved en ny objektsstruktur for perceptionsverbet, uden nogen formel ændring. Sprogforskeren kan efterfølgende konstatere at der er sket en reanalyse ud fra pronominaliseringsforhold, der er forskellige for A- og B-tolkningen (se yderligere sektion 2):

A (niveau 0: underordnet relativsætning der modificerer en NP) B (niveau 1: reanalyse til deiktisk relativsætning; del af en konstruktion), se Figur 1.

Figur 1: Fra det leksikalske niveau til konstruktionsniveau.

Denne reanalyse er udgangspunkt for en mulig grammatikalisering af den deiktiske relativsætning som en konstruktion og derved for integration i et paradigme, fx i progressionsparadigmet, paradigme 1 i Figur 4, sektion 2.2. Vi henviser til Kragh & Schøsler (2014: 178-182) for uddybende fremstilling af reanalyse og grammatikalisering af relativsætningen.

Niveau 1 og 2 og senere niveau 3 (sektion 2) illustrerer anvendelse af verbet *voir* i kontekster hvor den oprindelige mening af verbet som sanserverbum er mere eller mindre forsvundet (*bleached*) som følge af reanalyser og grammatikaliseringer.

2. Illustration ved hjælp af netværk af paradigmer med verbet *voir*

2.1. Niveau 2, paradigme 2, præsenteringsparadigme

Med udgangspunkt i fremstillingen i sektion 1 vedrørende teori og udvikling af den deiktiske relativsætning vil vi vise hvordan de to former af *voir*: *voici* og *voilà*, der er fossilerede imperativformer af verbet, reanalyseres som medlemmer af det franske præsenteringsparadigme. Moderne fransk har en række muligheder for at udtrykke præsentation: *c'est X*, *il y a X*, *il est X*, *voici/voilà X*, hvor *X* er den præsenterede størrelse. Alle disse konstruktionsmuligheder er behandlet i Kragh & Schøsler (2019), hvor inventaret af præsentation er diskuteret, og den endelige liste er etableret i overensstemmelse med Lambrecht (2000, 2001) og Riegel et al. (2009 [1994]):

C'est X:

(20) *Ce n'est pas eux* ('det er ikke dem')

Il y a X:

(21) *Il y a quelqu'un* ('der er nogen')

Il est X:

(22) *Il était une fois une belle princesse* ('der var engang en smuk prinsesse')

Voici/voilà X:

(23) *Voilà une belle fleur* ('her er en smuk blomst')

(24) *Voici mon ami Pierre* ('her er min ven Peter')

(25) *Voilà ma sœur que tu as rencontrée hier* ('her er min søster, som du mødte i går')

(26) *Voilà qu'il neige* ('det sner')

(27) *Voilà comment faire* ('sådan skal man gøre')

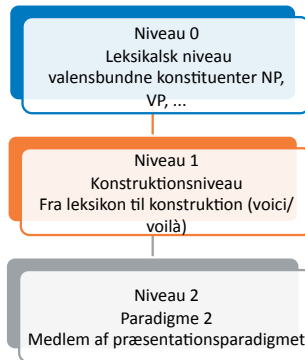
Disse præsentativer kan opstilles i et paradigme (se Figur 3). Vi vil i det følgende koncentrere os om præsentativerne *voici* og *voilà*. I denne konstruktion præsenterer *voici/voilà* en referent *X*, kendt eller ukendt for modtageren (eksempel (23)-(24)). Den slags konstruktioner kaldes også *neutrale fokustrukturer*. *X* kan være et substantivsyntagme ((23)-(24)), eventuelt udvidet med en underordnet relativsætning (25), en kompletivsætning (26) eller en spørgebisætning (27).

Det er karakteristisk for sådanne konstruktioner at de henvender sig eksplicit til en modtager og derfor har egenskaben +deiks, da de forudsætter tilstedeværelse af modtageren i det reelle eller fiktive samtalerum. I moderne fransk er *voilà X* mere frekvent end *voici X*, og *voici* er markeret, da den har mere reducerede muligheder for anvendelse. *Voici/voilà*-konstruktionerne er især udbredte i uformelt talesprog, hvilket stemmer overens med formernes deiktiske karakter.

Konstruktionen opfatter vi som en reanalyse af den leksikalske anvendelse af verbet *voir* på niveau 0. De oprindelige imperativformer i 2. person singularis er blevet reanalyseret, grammatikaliseret og smeltet sammen med de to adverbier *-ci* og *-là*.² Ved reanalysen mister de deres fulde leksikalske

2 At formen stammer fra en imperativ og ikke en præsens- eller konjunktivform, fremgår af at den er etymologisk korrekt udviklet af en form uden -s, nemlig latinsk imperativ *VIDE* 'se', som giver *vei, voi* (Nyrop 1965: 120, Buridant 2000: 311).

betydning, se skematismingen i Figur 2. For en detaljeret fremstilling af reanalysen fra niveau 0 til niveau 1, se Kragh & Strudsholm (2013: 212-216) og Kragh & Schøsler (2014: 190-191). I løbet af den efterfølgende reanalyse fra niveau 1 til niveau 2 bliver *voici/voilà* X reanalyseret som medlem af præsentationsparadigmet:

Figur 2: Fra konstruktionsniveau til paradiغنiveau: præsentationsparadigmet.³

Præsentationsparadigmet er fremstillet i Figur 3 og indeholder de konstruktionstyper der er eksemplificeret ovenfor (eksempel (20) til (27)).

Det syntaktiske domæne, altså den syntagmatiske kontekst, for præsentationsparadigmet (S)VX læses som et verbum med eller uden subjekt fulgt af X som er det præsenterede led. Den semantiske ramme er præsentation, forstået som introduktion af vigtig og ny information til modtageren om en ny eller allerede kendt størrelse. Paradigmets medlemmer karakteriseres på indholdssiden ved at der udover præsentation angives to karakteristiske træk, nemlig mulighed for identifikation/opposition og mulighed for deiksis. Ved identifikation skal forstås en udpegning af en referent, eventuelt kombineret med udpegning i modsætning til en eller flere andre potentielle referenter (opposition). Ved deiksis sigtes til muligheden for henvendelse eksplicit til en modtager, og forudsætter tilstedeværelse af modtageren i det reelle eller fiktive samtalerum.

3 Præsentationsparadigmet er nr. 2 i den globale oversigt over paradigmer, Figur 6, som findes i sektion 3.

Syntaktisk domæne: (SVX)		
Semantisk ramme: Præsentation		
Medlemmer af paradigmet	Udtryk	Indhold
C'est X umarkeret medlem	C'est n'est pas eux (20)	præsentation/identifikation ±opposition ±deiksis
Il est X (fossileret variant til <i>il y a</i>) markeret medlem	Il était [une fois] une belle princesse (22)	præsentation -identifikation -deiksis
Il y a X markeret medlem	Il y a quelqu'un (21)	præsentation -identifikation -deiksis
Voici / voilà X markeret medlem	Voici/voilà ma sœur (25)	præsentation -identifikation +deiksis

Figur 3: Niveau 2, paradigme 2: præsentationsparadigme.

Blandt de fire medlemmer af paradigmet er *c'est X* det umarkerede medlem, fordi det har færrest restriktioner. De andre medlemmer har restriktioner i forbindelse med deres anvendelse, som fremstillet i Kragh & Schøsler (2019). *C'est X* er karakteriseret ved, udover præsentation, at kunne identificere, eventuelt med angivelse af opposition. Der er ingen krav om deiksis. *Il y a X* har præsentationsbetydning, ingen identifikationsbetydning og ingen krav om deiksis. *Il est* er en fossileret variant til den produktive *il y a*; den bruges hovedsageligt til indledning af eventyr eller til tidsangivelser og har derudover samme indhold som *il y a*. *Voici/voilà X* har præsentationsbetydning, ingen identifikationsbetydning, men angiver til gengæld deiksis. De tre sidste medlemmer er således alle markerede i forhold til *c'est X*.

2.2. Niveau 3, paradigme 3, fokusparadigme

Medlemmerne af præsentationsparadigmet kan optræde sammen med en relativsætning og derved indgå i et fokusparadigme: *c'est X qui/que...*, *il y a X qui/que...*, *il est X qui/que...*, *voici/voilà X qui/que...*. Hertil kommer fokuskonstruktioner som ikke er afledt af præsentationskonstruktioner: *il a X qui/que...*, *X est là qui/que...*

C'est X qui/que...:

(28) *Ce n'est pas eux qui arrivent* ('det er ikke dem der kommer')

Il y a X qui/que...:

(29) *Il y a quelqu'un qui arrive* ('der er nogen der kommer')

Il est X qui/que...:

- (30) *Il était une fois une belle princesse qui vivait dans un vieux château* ('der var engang en smuk prinsesse der boede på et gammelt slot')

Voici/voilà X qui/que...:

- (31) *Voilà ma sœur qui arrive* ('here is my sister arriving')⁴

Il a X qui/que...:

- (32) *Il a les cheveux qui tombent* ('he has his hair falling off')⁵

X est là qui/que...:

- (33) *Elle est là qui pleure* ('there she is crying')⁶

Som det fremgår i eksempel (31), kan præsentativet *voici/voilà* optræde sammen med en deiktisk relativsætning, hvilket er beskrevet i sektion 1. Dette er en ny reanalyse som forudsætter såvel konstruktionsniveau 1 (fra underordnet relativsætning til deiktisk relativsætning, og grammatikalisering af *voici/voilà*) som niveau 2 (paradigme 1, progressionsparadigmet og 2, præsentationsparadigmet). At sætningen er en deiktisk relativsætning, viser sig for eksempel ved at korrelatet for relativsætningen kan være et personligt pronomen; dette er ikke muligt for underordnede relativsætninger (34).

- (34) *La voilà qui arrive* ('Here she is arriving')

Samtidigt angiver konstruktionen en holistisk perception af en igangværende handling. Dette er i overensstemmelse, ikke bare med vores fremstilling af *voici/voilà X* og den deiktiske relativsætning (Kragh & Schøsler 2014), men også med Lambrecht (2000: 50-51), som fastslår at den slags fokuskonstruktioner på én gang præsenterer en størrelse og udtrykker ny information om denne størrelse.

Eksempel (35) til (37) illustrerer forskellen mellem paradigme 2 og 3. Eksempel (35) viser en præsentationskonstruktion, hvor objektet *ma sœur* pronominaliseres. Eksempel (36) er også en præsentationskonstruktion; her er korrelatet udvidet med en underordnet relativsætning, og det samlede objekt pronominaliseres i objektspronomenet.

---

4 Eksempel (31-32) oversættes bedst til engelsk, da vi på dansk ikke har en utvetydig progressiv form.

5 Eksempel citeret fra Conti (2010).

6 Eksempel citeret fra Furukawa (2000: 104).

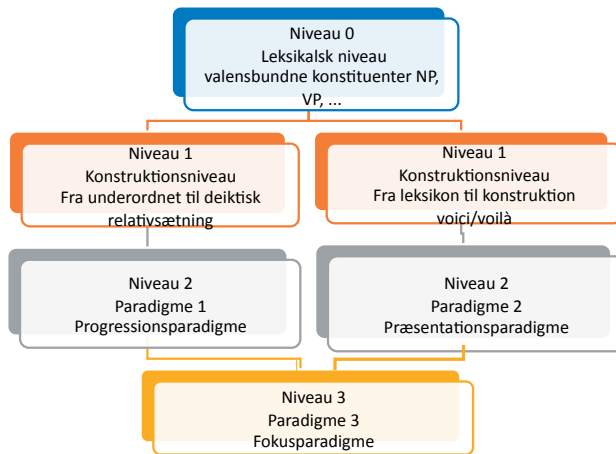

I modsætning hertil illustrerer eksempel (37) grammatikaliseret fokus. Her er der ikke tale om en underordnet relativsætning, men derimod om en deiktisk relativsætning, der indgår i en neksuskonstruktion. Her kan man kun pronominalisere korrelatet med bevarelse af den deiktiske relativsætning.

Denne struktur har syntaktiske begrænsninger, fordi den blandt andet forudsætter en kendt referent (Riegel et al. (2009 [1994]: 456)). Af hensyn til samtidighed, som er typisk for holistiske konstruktioner, er verbet i præsens, eftersom *voici/voilà* er deiktiske udtryk forankret i taletidspunktet.

- (35) *Voilà ma sœur* → *la voilà* ('her er min søster → her er hun')
- (36) *Voilà ma sœur que tu as rencontrée hier* → *la voilà* ('Her er min søster som du mødte i går → her er hun')
- (37) *Voilà ma sœur qui arrive* → *la voilà qui arrive* ('Here is my sister arriving → here she is arriving')

Fokuskonstruktionen i eksempel (37) er således en reanalyse af to konstruktioner på et højere niveau med hver sin paradigmatiske struktur (paradigme 1 og 2), se Figur 4:

Figur 4: Fra paradigme 1 og 2 til paradigme 3.

Fokusparadigmet er fremstillet i Figur 5 og indeholder de konstruktionstyper der er eksemplificeret ovenfor (eksempel (20) til (27)).

Det syntaktiske domæne, altså den syntagmatiske kontekst, for fokusparadigmet (S)VX *qui/que*-sætning læses som et verbum med eller uden subjekt fulgt af X, som er den fokuserede størrelse, samt en obligatorisk *qui/que*-sætning. Den semantiske ramme, dvs. den grammatiske betydning, er fokus, idet der fremhæves vigtig og ny information til modtageren om en ny eller allerede kendt størrelse. Paradigmets medlemmer karakteriseres på indholdssiden ved at der udover fokus angives fire karakteristiske træk: mulighed for at udtrykke opposition, yderligere informationer ved hjælp af underordnet relativsætning vs. neksuskonstruktion indledt af *qui/que* der udtrykker progression, mulighed for deiktisk sammenfald, og mulighed for deiksis. Ved opposition skal forstås en udpegning af en referent i modsætning til en eller flere andre potentielle referenter. Med deiktisk sammenfald mener vi sammenfald i person, tid og sted mellem matrix og underordnet eller deiktisk relativsætning. I et eksempel som *Voilà ma sœur qui arrive* er der deiktisk sammenfald mellem *Voilà* og *qui arrive*, fordi perceptionen (*voilà*) finder sted samtidig med det perciperede (*ma sœur qui arrive*). Dette begreb skal ikke sammenblandes med deiksis, som sigter til muligheden for henvendelse eksplicit til en modtager, hvorved kræves sammenfald i tid og sted mellem afsender og modtager. I eksemplet *Voilà ma sœur qui arrive* er der således deiksis fordi afsenderen henvender sig eksplicit til modtageren, hvilket forudsætter tilstedeværelse af modtageren i det reelle eller fiktive samtalerum.

Syntaktisk domæne: (S)VX qui / que-sætning		
Semantisk ramme: Fokus		
Medlemmer af paradigmet	Udtryk	Indhold
C'est X qui/que umarkeret medlem	C'est n'est pas eux qui arrivent (28)	fokus ±opposition underordnet relativsætning ±deiktisk sammenfald -deiksis
Il est X qui/que markeret	Il était [une fois] une belle princesse qui vivait dans un vieux château (30)	fokus -opposition underordnet relativsætning -deiksis
Il y a X qui/que markeret medlem	Il y a quelqu'un qui arrive (29)	fokus -opposition neksuskonstruktion +(?)deiktisk sammenfald -deiksis
Voici / voilà X qui/que markeret medlem	Voici/voilà ma sœur qui arrive (31)	fokus -opposition neksuskonstruktion +deiktisk sammenfald +deiksis
Il a X qui/que markeret medlem	Il a les cheveux qui tombent 'he has his hair falling off' (32)	fokus -opposition neksuskonstruktion +deiktisk sammenfald -deiksis objektet relateret til subjekt, fx kropsdelt, familiemedlem mv.
X est là qui/que markeret medlem	Elle est là qui pleure 'there she is crying' (33)	fokus -opposition neksuskonstruktion +deiktisk sammenfald -deiksis forudsætter forudgående angivelse af rumlig lokation

Figur 5: Niveau 3, paradigme 3: fokusparadigme.

I forhold til disse kriterier er *C'est X qui/que*-sætning det umarkerede medlem af paradigmet, idet det har færrest restriktioner. Det udtrykker fokus, eventuelt med angivelse af opposition, og kan have deiktisk sammenfald mellem matrix og relativsætningen, men har ingen begrænsninger vedrørende tempus, modus, mv. Forholdet mellem relativsætningen og korrelatet er en underordningsrelation. Det udtrykker ikke deiksis. De andre strukturer er markerede i forhold til denne. Blandt de markerede medlemmer er *il y a qui/que*-strukturen mindre markeret end *voici/voilà qui-*, *il a X qui-*, og *il est là qui*-strukturene, fordi den har færre begrænsninger vedrørende tempus og modus. Den udtrykker ikke deiksis. De tre sidste strukturer deler følgende kriterier: de fokuserer ligesom *il y a X qui/que* uden angivelse af opposition, og de indeholder ligesom *il y a X qui/que* en neksuskonstruktion. De har i modsætning til *il y a X qui/que* deiktisk sammenfald, men kun *voici/voilà X*

qui har deiksis, dvs. forudsætter tilstedeværelse af modtageren i det samme reelle eller fiktive samtalerum som afsenderen.

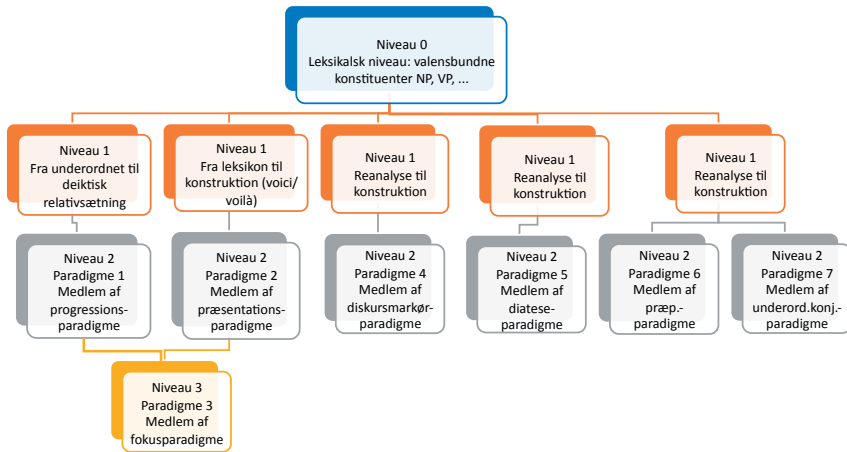
Som det fremgår af figur 4, forudsætter niveau 3 niveau 2, ikke omvendt. Kronologisk bekræftes dette forudsætningsforhold af vores korpusundersøgelser, der viser at niveau 2 findes fra det 13. århundrede, mens niveau 3 først er opstået i slutningen af det 17. århundrede og breder sig i det 19. århundrede. Det er derfor rimeligt at fastslå at grammatikaliseret fokus er resultatet af en reanalyse af præsentationsstrukturen, med den konsekvens at fokalisering er blevet klart markeret.

Paradigmet lever op til de fem definitionspunkter der er nævnt i sektion 1, idet der er tale om *et lukket inventar af medlemmer* på et givet synkront trin; paradigmet har *et syntaktisk domæne*, dvs. en fast defineret syntagmatisk kontekst som er fælles for medlemmerne af paradigmet; paradigmet har en *semantisk ramme*, dvs. medlemmernes fælles grammatiske betydning. Inden for den givne kontekst og betydning er sprogbrugeren nødt til at vælge et af paradigmets medlemmer hvis man ønsker at fokusere. Dertil kommer at paradigmet er *asymmetrisk* opbygget, idet der er to markerede medlemmer og et umarkeret medlem.

3. Konklusion

I vores fremstilling har vi påvist at præsentationsparadigmet og fokusparadigmet som er fremstillet ovenfor, blot er to ud af en række grammatiske paradigmer som verbet *voir* i forskellige former indgår i. Vores tilgang kombinerer synkrone og diakrone undersøgelser i elektroniske korpora. Hvert paradigme viser et aktuelt synkront resultat af diakrone grammatikaliseringprocesser og er baseret på synkrone paradigmatiske analyser af de forskellige funktioner.

Paradigmerne omfatter forskellige grammatiske kategorier: verbalkategorierne tempus, aspekt og modus, fx progression: *je le vois qui arrive* 'I see him arriving', og diatese: *il se voit refuser l'accès* 'he is denied entrance', pragmatiske kategorier som præsentativer: *voilà le bateau* 'here is the boat', fokuskonstruktioner: *voici le bateau qui arrive* 'here is the boat arriving', samt diskursmarkører: *le bateau arrive, tu vois* 'the boat is arriving, in fact'. Dertil kommer en kategori af partikler med præpositionen *vu*: *vu la situation actuelle, il faut partir au plus vite* 'Considering the actual situation, we must leave as quickly as possible', og den underordnende konjunktion *vu que*: *vu que le texte de la recommandation n'est pas encore prêt, il est assez difficile de poursuivre l'analyse* 'As the text of the recommendation is not yet ready, it is rather difficult to undertake further analysis'.

Figur 6: Global oversigt over paradigmer med udgangspunkt i verbet *voir*.

Ved præcist at skelne mellem de forskellige kontekster (det vi kalder *det syntaktiske domæne*) hvor formerne optræder, og fastslå hvilket semantisk område de dækker (det vi kalder *den semantiske ramme*), kan vi identificere synkrone paradigmer, som disse grammatiske størrelser er medlemmer af. Figur 6 er en samlet fremstilling af de ovenfor nævnte paradigmer og deres indbyrdes relationer og forudgående reanalyser.

Som nævnt i sektion 1 forsvarer vi det synspunkt at når leksikalske størrelser grammatikaliseres, indgår de i nye eller allerede eksisterende paradigmer, og at paradigmebegrebet derfor er vigtigt for at forstå de reanalyser der fører til grammatikalisering. Vi tilslutter os ideen om at grammatik består af klynger af paradigmer, som hver især rummer markerede og umarkerede medlemmer. Som følge heraf giver synkrone paradigmer mulighed for en relativt præcis og simpel fremstilling af hvad der ellers i en overfladisk analyse kan fremstå som aldeles forskelligartede anvendelser af én leksikalsk størrelse.

Om forfatterne

Kirsten Jeppesen Kragh, lektor i fransk sprog, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.

Lene Schøsler, professor emeritus, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.

Litteratur

- Andersen, H. (2006): Grammmation, regrammmation, and degrammmation: Tense loss in Russian. *Diachronica* 23 (2), 231-258.
- Andersen, H. (2008): Grammmaticalization in a speaker-oriented theory of change. I: *Grammmatical change and linguistic theory: The Rosendal Papers* 113. Eythórsson, T. (red.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 11-44.
- Buridant, C. (2000): *Grammmaire nouvelle de l'ancien français*. Paris: SEDES.
- Conti, V. (2010): La construction en avoir SN qui SV (« j'ai ma copine qui habite à Paris ») : une forme de dispositif clivé ? *Linx* 62-63, 63-87.
- Croft, W. (2001): *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Croft, W. & D.A. Cruse (2004): *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Engberg-Pedersen, E., M.D. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L.F. Jakobsen (1996): *Content, expression and structure: studies in Danish functional grammar* (29). Amsterdam: John Benjamins.
- Furukawa, N. (2000): Elle est là qui pleure : construction à thème spatialement localisé. *Langue française* 127 (1), 95-111.
- Kragh, K.J. (2010): *Le remplacement de l'imparfait du subjonctif par le présent du subjonctif considéré dans une perspective de grammmaticalisation*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Kragh, K.J. & L. Schøsler (2014): Reanalysis and grammmaticalization of constructions. I: *Usage-Based Approaches to Language Change*. Coussé, E. & F. von Mengden (red.). Amsterdam: John Benjamins, 169-202.
- Kragh, K.J. & L. Schøsler (2015): Regrammmation and paradigmaticization. Reanalyses of the deictic relative construction with progressive function in French. *Journal of French Language Studies* 25 (2), 265-293.
- Kragh, K.J. & L. Schøsler (2019): From a single lexical unit to multiple grammmatical paradigms. I: *Perspectives on language structure and language change*. Igartua, I., B. Joseph, L. Heltoft, K.J. Kragh & L. Schøsler (red.). Amsterdam: John Benjamins, 271-294.
- Kragh, K.J. & E. Strudsholm (2013): The relevance of deixis in the description of the predicative relative clause. I: *Deixis and pronouns in Romance languages*. Kragh, K.J. & J. Lindschouw (red.). Amsterdam: John Benjamins, 207-226.
- Lambrecht, K. (2000): Prédication seconde et structure informationnelle : la relative de perception comme construction présentative. *Langue française* 127 (1), 49-66.

- Lambrecht, K. (2001): A framework for the analysis of cleft constructions. *Linguistics* 39, 463-516.
- Lehmann, C. (1985): Grammaticalization: synchronic variation and diachronic change. *Lingua e Stile* 3, 303-318.
- Marchello-Nizia, C. (1995): *L'évolution du français. Ordre des mots, démonstratifs, accent tonique*. Paris: Armand Colin.
- Nyrop, K. (1965): *Grammaire historique de la langue française* (4 II). København: Gyldendal.
- Nørgård-Sørensen, J., L. Heltoft & L. Schøsler (2011): *Connecting grammaticalization. The role of paradigmatic structure*. Amsterdam: John Benjamins.
- Riegel, M., J.-C. Pellat & R. Rioul (2009 [1994]): *Grammaire méthodique du français* (5). Paris: Presses Universitaires de France.
- Traugott, E.C. & G. Trousdale (2013): *Constructionalization and constructional changes*. Oxford: Oxford University Press.

Sig mig, *hva' som* jeg skal gøre med sætningskemaet: De indledende pladser i nudanske indirekte spørgesætninger

Alexandra R. Kratschmer & Henrik Jørgensen

Abstract

This paper discusses the structure of indirect question clauses in Danish. The construction is well-described in the literature, at least as far as the norm language is concerned. However, there is quite an amount of variation in certain syntactic contexts. Some of these have been touched upon in the literature, but not all. The interesting point concerning indirect question clauses in Danish is that their structure seems to be opaque even to language users normally associated with norm-obedience or even norm-setting. When clues like interpunctuation and vicarious subjects are considered, the structure of such sentences seems comparable to the structures of the other Mainland Scandinavian languages, Norwegian and Swedish.

Nøgleord

dansk, indirekte spørgesætninger, subjektvikarer, standard, sprogbrug, kommatering

1. Indledning

I denne artikel diskuterer vi strukturen i indirekte spørgesætninger i dansk. Konstruktionen er sådan set klar nok og velbeskrevet i litteraturen, hvad det normerede standardsprog angår, sml. Retskrivningsregler §50, 6a. Der florerer en hel del ikke-normerede varianter i nogle bestemte syntaktiske kontekster; en del af disse er konstruktioner beskrevet i litteraturen, men ikke

alle. Når de indirekte spørgesætninger interesserer os, skyldes det, at deres finesser tydeligvis ikke er bevidste for den type “gode og sikre sprogbrugere”, som sprogreguleringen normalt tager hensyn til (sml. Bekendtgørelse om Dansk Sprognævnets virksomhed og sammensætning, §1 stk. 4). Tværtimod synes den danske befolkning – og navnlig blomsten af den opvoksede ungdom på universiteterne – gennem kommatering og forskellige andre variationsfænomener at vise, at den opfattelse af de syntaktiske forhold, som normeringen forudsætter, ikke er standard for dem. Gennem en analyse af de tæt beslægtede fastlandsskandinaviske nabosprog viser vi, at området er struktureret ganske anderledes i dem, og at den ikke-normerede sprogbrug i forskellige henseender er tættere beslægtet med situationen i svensk og norsk.

2. Indirekte spørgesætninger: definition

Indirekte spørgesætninger er eksplicative ledsætninger (kompletivsætninger) semantisk afhængige af verber (fx *vide*), substantiver (fx *anelse*) og adjektiver (fx *nysgerrig*). Disse ord tillader alle semantisk-logisk, at der indsættes en variabel i form af et spørgeord (*hw*-ord: *hvad*, *hvem*, *hvordan*) eller en spørgende konstruktion (*hvilken bog*) for en informationsenhed¹, som ikke er givet i den umiddelbare kontekst, fordi den enten efterlyses, markeres som ukendt eller tilbageholdes. Prototypiske styrende elementer for efterlysning er spørgeverber (*spørge*, *efterlyse*) og imperativ af talehandlingsverber (fx *sig (mig)*), mens intentionelle perceptionsverber (*se efter*, *lytte efter*), udtryk for verificering (*kontrollere*, *verificere*, *tjekke*, *slå fast*) og udtryk for videbegær (*være nysgerrig*, *gerne ville vide*) markerer efterlysning i bredere forstand. Markering som ukendt foretages ved hjælp af udtryk for usikkerhed og ikke-viden (*ikke være sikker*, *ikke vide*), udtryk for glemsel (*glemme*, *ikke huske*) og, i bredere forstand, verber for skøn og gæt (*skønne*, *gætte*). Tilbageholdelse af information styres af udtryk for viden (*vide*, *huske*, *være klar over*), verber for afsløring (*afsløre*, *sig*, *inddrømme*), verber/udtryk for opdagelse, bevidstgørelse (*blive klar over*, *opdage*), ikke-intentionelle perceptionsverber (*se*, *høre*), samt generelt ytrings- og meningsverber (*sig*; *bifalde*).² Vi bruger navnet ‘indirekte spørgesætning’ for alle disse kontekster, da vores ærinde i denne sammenhæng er rent syntaktisk

1 Konjunktionerne *om* og *hvorvidt* er ikke relevante i denne sammenhæng, da de indleder indirekte hjælpes spørgsmål.

2 For en lignende, bred behandling af indirekte spørgesætninger, se fx Bach og Schmitt Jensen (1990: 538-541) vedr. italiensk.

og ikke pragmatisk, og da variabelen, der erstatter informationsenheden i ledsætningen, er spørgende af form.

Eksemplerne (1) (semantisk afhængigt af verbet) og (3) (semantisk afhængigt af adjektivet) viser begge efterlysning af information, mens eksemplet 2 (semantisk afhængigt af verbalsubstantivet) viser mangel på information.

- (1) Jeg vil gerne **vide**, hvem **der** kommer.
- (2) Jeg har ingen **anelse** om, hvem **der** kommer.
- (3) Jeg er **nysgerrig** efter, hvem **der** kommer.

Følgende tre eksempler viser tilbageholdelse af informationsenheden; ledsætningerne er her semantisk afhængige af hhv. et verbum (4), et substantiv (5) og et adjektiv (6).

- (4) Jeg **ved**, hvem **der** kommer.
- (5) Jeg har en **anelse** om, hvem **der** kommer.
- (6) Jeg er **klar** over, hvem **der** kommer.

3. *Der* og *som*: diakront

Det regnes normalt for standard at bruge *der* efter spørgende pronominer som *hvem*, *hvad* og *hvilket*, når disse repræsenterer subjektet i ledsætningen:

- (7) Læs hvilken kendis **der** lige nu har disse guldstøvler til salg på DBA (Den Blå Avis 2017)
- (8) (...) hvor valget af hardware har betydning for hvilke LST-funktioner **der** kan stilles til rådighed (universitetsopgave 2019)
- (9) Ved du, hvem **der** har været mester for dette puds? (Mikkelsen 1911: 34)
- (10) Jeg aner ikke hvad **der** har bevæget ham dertil. (smst.)
- (11) Blot jeg vidste, hvilket parti **der** har vundet. (smst.)
- (12) Det kommer an på, hvor stor en sum **der** bliver tilovers. (smst.)

Dog støder man hyppigt også på brug af *som* i stedet for *der* i disse kontekster:

- (13) Baggrunden for notatet er, at flere undervisere har udtrykt tvivl om, hvilke regler **som** er gældende i bedømmelsessituationen for portolio [sic] og, da flere undervisere oplever uenighed med eksterne censorer på netop dette område. (Notat fra universitetsadministrationen)

- (14) At afgøre hvilke elementer **som** begrundes, og hvilke **som** begrundes, er aldrig blot en mekanisk øvelse – det involverer fortolkning. (Universitetslærebog)
- (15) I vurderingen af hvilke elementer i en tekst **som** har argumentative funktioner som præmis eller konklusion, kan man nemlig bruge argumentmarkører som testinstrument. (Universitetslærebog)

Dette er på ingen måde et nyt fænomen. Mikkelsen (1911: 35) har citater fra det 18. og 19. århundrede med *som* i denne funktion:

- (16) Nu seer jeg, hvad **som** har været Aarsag til min hastige Forandring (Holberg efter Mikkelsen (1911: 35))
- (17) Hvad **som** forvolder dette, kan jeg ikke engang forklare. (Fru Gyllembourg efter Mikkelsen (1911: 35))

Hansen & Heltoft (2011: 1636) giver en eksemplifikation fra 1600-tallet til i dag. De bemærker, at “[m]uligvis har afhængig spørgesætning med *hv*-led og *som* været en løbende mulighed i talesproget, fra reformationen til vore dage.”

4. *Der* og *som*: registerforskelle

Det er interessant at bemærke, at formen med *der* i Aage Hansens *Vort vanskelige sprog* (1965: 177) er kodificeret som standard, og at indsættelsen af *som* på dette sted opfattes som “lavere sprog”:

- (18) Man har jo lov at gætte hvilken af 2 kategorier fra hans skibsværft **som** kunne løbe hurtigst (Tidens Kvinder 1962 efter Hansen 1965: 177)
- (19) Disse tegninger (...) har givet mig et væsentligt indtryk af, hvilken forkyndelse, **som** taler til børn (Kristeligt Dagblad 1962 efter Hansen 1965: 177)

5. Ikke-normeret *som* i ikke-subjektskontekster

Som kan dog også findes i kontekster, hvor der ikke er fremrykket et subjekt, men et led af anden type. Denne konstruktion er helt uden for normeringen, og hvis den nævnes, er det kun i tilfælde, hvor man ønsker at advare mod

den. Aage Hansen anfører et eksempel fra 1955, hvor det famøse *som* har sneget sig ind efter et objekt:

- (20) Jeg overraskes ustandseligt over, hvilken mængde af menneskelighed i enhver henseende, af naturlighed (...) **som** dette folk har bevaret (overs. 1955 efter Hansen 1965: 177-178)

Som efter objekt findes ligeledes i nutidige kontekster:

- (21) Begrundelsen for de enkelte forestillingers kulturelle succes og spredning er ikke afhængig af, hvilke særlige egenskaber hver forestilling har, men i stedet hvilken template, **som** den aktiverer (Studenteropgave, 2019)
- (22) Så fortæl mig, hva' **som** jeg ska' gør' (fra sangteksten "Sig mig" af Citybois, 2019, <https://genius.com/Citybois-sig-mig-lyrics>)
- (23) jeg har kun kigget på hvilke ting **som** X producerer (Mundtl. eksamen Nordisk 2019; kontekst: lydoptagelse børnesprog; formuleringer, som barnet gentager efter voksne, ikke medregnet i analysen (kun netop dem, barnet selv producerer))
- (24) ... den fortæller mig hvilken signatur **som** en android den har (Mundtlig samtale, 2019; fortolket som relativsætning med ekstrapositionsled)

Der findes derudover nutidige kontekster med *som* efter efterlyst adverbial:

- (25) hvordan **som** vi har det ... (underforstået "med hinanden, det er spørgsmålet"; fra *Gift ved første blik*, sæson 2019, sendt 5. september 2019 på DR)
- (26) Jeg foreslår ... Død & Kridte, at Navnegruppen/Svend Rønnest (som ofte tilkendegiver sig her på sitet) eller hvem og hvordan **som** det nu måtte være, oprettede en tråd eller ligefrem en site, hvor alle Netflugts lyse hoveder kunne gå ind og FORESLÅ og ARGUMENTERE for respektive danske navn for pågældende art(er). (http://www.netflugl.dk/forum.php?id=thread&forum_id=4&thread_id=21133)

Og slutteligt kan vi finde kontekster med *som* efter en styrelse, hvis præpositional er strandet (Herslund 1984, Nguyen 2018):

- (27) Mange skoler ved ikke, hvilke tegn på mobning eller lignende, **som** de skal kigge **efter**. (Ekstra Bladet, 2019)
- (28) På baggrund af respondenternes respons på CA-øvelsen kan forskeren så efterfølgende estimere, hvilke attributter for godet **som** respondenterne lægger relativt mest vægt **på**. (KorpusDK)
- (29) T-huskeceller har til opgave, at gemme information om hvilke fremmede celler, **som** kroppen har været inficeret **med**. (KorpusDK)
- (30) og hvor vi hjælper den enkelte med at få afklaret hvilken efteruddannelse og hvilke kurser **som** det kan være relevant at søge tilskud **til**. (KorpusDK)

6. *Der* og *som*: kommatering

Kommatering volder som bekendt udfordringer, selv i det veluddannede befolkningssegment. Interessant nok er fejlagtig brug af komma i den indirekte spørgesætning foran *der* et relativt robust fænomen.³ Og specielt hvis dette bringes i forbindelse med den allerede nævnte ikke-standardgrammatiske brug af *som* i stedet for *der* i disse sætninger (*jeg vil gerne vide(,) hvilke studerende, som har afleveret synopsis*), kunne det tyde på, at tegnsætningen følger brugernes opfattelse af disse kontekster som ‘hovedsætningsrod indeholdende et direkte objekt (*jeg vil gerne vide hvilke studerende*)’ plus ‘relativsætning afhængig af substantivsyntagmekernen *studerende (der/som har afleveret synopsis)*’, en analyse, som vi vil vende tilbage til.

Her følger (skriftlige) eksempler med *der* og forkert kommatering:

- (31) (...) hvor valget af hardware har betydning for hvilke LST-funktioner, **der** kan stilles til rådighed. (Universitetsopgave, 2019)
- (32) men da vi har med redigerede filmoptagelser at gøre, vil vi aldrig helt kunne vide hvor meget styring, **der** har været. (do.)
- (33) Ved kategorisering af svarene i del to har jeg skitseret, hvilken talehandling, **der** primært bliver brugt i hver situation af hver målgruppe (do.)

3 Konstruktionen forekommer med eller uden komma foran det spørgende sætningsled: *jeg vil gerne vide(,) hvilke studerende, der har afleveret synopsis*. Blandt purister er betegnelsen “idiotkomma” for komma foran *der* i indirekte spørgesætninger gængs (Hårbøl 1993: 104, sml. DDO’s opslag ‘idiotkomma’).

- (34) Et syn på, hvilken type talehandlinger, **der** bruges, medfører et bedre overblik over, hvilke høflighedsstrategier, bruges i konteksten, da bestemte talehandlinger kan fastslå, hvilken form for hensyn, taleren tager til modtagerens 'face' (do.)

Eksempler med *som* og forkert komma:

- (35) Boyer fokuserer primært på, hvilken form for religion, **som** transmitteres bedst ... (Universitetsopgave, 2019)
- (36) Og det er ham, der lægger taktikken og i dag skal meddele hvilke 11, **som** skal starte på banen. (KorpusDK)
- (37) Du putter en masse frø i jorden og ved ikke, hvilke af dem, **som** bliver til noget. (KorpusDK)
- (38) For det andet, at der er enighed om, hvilke af disse regler, **som** skal være gældende. (KorpusDK)
- (39) Vi ved jo ikke, hvilke af dyrenes egenskaber, **som** kan gå tabt i løbet af nogle generationer. (KorpusDK)

Flere af eksemplerne med *som* og præpositional stranding (27 og 29) har i øvrigt også forkert kommatering.

Forkert komma (markeret i det følgende med understregning) findes desuden i kontekster uden *som* eller *der*:

- (40) Først må læseren være opmærksom [på] sin egen tænkning under læsning og vide hvilke kognitive processer, det kræver at forstå en bestemt tekst. (Universitetsopgave, 2019)
- (41) I Det Centrale Personregister har vi samtidig indhentet oplysninger om, hvor mange børn under 18 år, du har. (SU-styrelsen, maj 2019)

Og kommateringen kan også være inkonsekvent inden for samme tekst:

- (42) Først må læseren være opmærksom [på] sin egen tænkning under læsning og vide hvilke kognitive processer, det kræver at forstå en bestemt tekst. Herefter er det vigtigt løbende at kunne overvåge, hvad **der** er forstået og ikke forstået. Slutteligt må læseren vide, hvilke kompenserende strategier, **der** er nyttige at anvende, når der opstår problemer med forståelsen under læsningen (Baker & Brown 1984:354). (Universitetsopgave, 2019)

Yderligere inkonsekvens finder vi i denne kilde: Den Blå Avis, netudgave (<https://guide.dba.dk/sjov/laes-hvilken-kendis-der-lige-nu-har-disse-guldstovler-til-salg-pa-dba>), 22.9.2017). Eksempel (44) – med “idiotkomma” – er fra tekstens overskrift, mens eks. (45) – der er korrekt i forhold til normeringen – findes et meget kort stykke nede i teksten:

- (43) Læs hvilken kendis, **der** lige nu har disse guldstøvler til salg på DBA
- (44) Her kan du læse, hvilken kendis **der** har så stor en forkærlighed for genbrug.

Alt dette eksempelmateriale viser, at usikkerheden ikke kun optræder i subjektskontekster, men også i objektskontekster, adverbielle kontekster samt kontekster med præpositionalstranding, hvor det konsekvent er *som*, der optræder.

7. Subjektsvikaren *der* i dansk grammatisk tradition

Den hidtil rådende analyse af subjektsvikaren *der* (og dens alternativ *her*, som udelukkende anvendes i hovedsætninger) i dansk er egentlig opbygget af Kr. Mikkelsen (1911: §§ 13-18). Den videreføres af Paul Diderichsen (1962: § 69, anm. 2) og Erteschik-Shir (1984).

Analysen siger groft sagt, at overalt, hvor subjektspositionen er tom, overtages pladsen af *der/her*. Der er to forskellige konstruktioner, der medfører, at subjekspladsen er tom:

- Den første mulighed findes i alle sætningstyper: Subjektet anses for semantisk ubekendt for modtageren og står derfor på en anden plads i sætningskæden end subjektspositionen, typisk en objektsposition (Diderichsen 1962 §69 till. 2; Erteschik-Shir 1984: 133; Heltoft 1987).
- Den anden mulighed findes kun ved neutral ledfølge. Her kan subjektet være rykket frem på konjunkionalpositionen eller (i relativsætninger) stå i oversætningen. Dermed er subjektspositionen tom, og *der* kan indtage subjektspositionen (Diderichsen 1962 §69, till. 2; Erteschik-Shir 1984: 134).

Eksempler på konstruktion I:

- (45) Nu skal **der** laves pandekager
(46) Saa var **der** faldet en Sten ned fra Taget
(sml. Diderichsen 1962: 182)

Eksempler på konstruktion II:

- (47) Vi vilde se, hvem **der** var højest (indirekte spørgesætning)
(48) Kusken, **der** anede Uraad, standsede Hestene (relativsætning)
(sml. Diderichsen 1962: 183)

Ligheden mellem de to konstruktioner er, at subjektet i begge tilfælde er flyttet væk fra sin normale plads i syntaksen. På den anden side er der tre vigtige forskelle: Den ene er, at konstruktion I fungerer i begge sætningstyper (deklarativ og neutral rækkefølge), mens konstruktion II kun fungerer i neutral rækkefølge. Den anden er, at konstruktion I forudsætter, at subjektet er flyttet tilbage, mens konstruktion II forudsætter, at subjektet er flyttet frem eller befinder sig andetsteds. Endelig viser eksemplerne, at kun konstruktion II kan indledes af *som*; det forekommer aldrig ved konstruktion I.

Analysen af konstruktionerne I og II fra Mikkelsen og Diderichsen videreføres af de fleste nyere fremstillinger af dansk syntaks, inkl. Hansen & Heltoft (2011: 304-306, 1213-1226; 1521-1522, 1593-1595). Konstellationen af *hv*-ord og *der/som* behandles forskellige steder, grundigst 1593-1595, 1635-1636 og 1670-1672. Kun konstruktioner med *der* regnes til normen; brugen af *som* regnes for at være "uden for rigsmålet", hvor 'rigsmålet' forstås som 'det sprog, som normerende instanser ville anbefale'. Hansen & Heltoft peger på tendensen til brug af *som* i forbindelse med særlig omfangsrige *hv*-led (2011: 1670).

Trods de overfladiske paralleller mellem sætninger med *der* og sætninger med *som* er det nødvendigt at analysere de to konstruktioner forskelligt, sml. Hansen & Heltoft (2011: 1671; vores tilføjelser i [] og fremhævninger af *som* og *der*):

[Konjunktionfelt]				[Resten af sætningen]
Fokus	M ¹	A ^{m1}	M ²	Kerne
hvilken af læsningerne	som			der er mest hold i
hvilket materiale...	som			de ønsker retur
hvorfor	mon	så	at ⁴	pengene er væk
hvem af jer	som		at	der har stjålet dem

Tabel 1: Position i sætningskema af *som* og *der* i indirekte spørgesætninger ifølge Hansen & Heltoft (2011: 1671).

Opdelingen af konjunktionfeltet i tabel 1 er lavet efter Hansen & Heltoft 2011: 1589 og 1591. Kernen i konjunktionfeltet er de to modalpladser (M¹ og M²), der indeholder hhv. den ydre og den indre konjunktion (sml. Hansen og Heltoft 2011: 1657-1669). Begge disse placeringer har potentielt tilknyttet adverbialpladser (A^{m1} og A^{m2}), hvoraf vi for overskuelighedens skyld kun medtager den første i skemaet. Desuden rummer konjunktionfeltet en fokusplads helt til venstre.

I indirekte spørgesætninger befinder det spørgeformede element sig på selve konjunktionfeltets fokusplads, *som* indtager M¹ i konjunktionfeltet, og *der* befinder sig inde i kernen på subjekspladsen.

I mange traditionelle grammatikker finder vi en beskrivelse af *som* og *der* som relative partikler (Hansen 1965: 177) eller sågar som relative pronominer (“henførende henvisningsord”, Mikkelsen 1911: 291-292). Implicit ville denne identifikation medføre, at de to ord skulle stå på samme plads, mens det fremgår af skemaet ovenover, at den nugældende analyse (fra Diderichsen til Hansen & Heltoft) afviser dette. Interessant nok synes sprogbrugerne dog også at lave identifikationen af *som* og *der* i henseende til funktion. Hansen & Heltoft (2011: 1671) peger på de tilsyneladende analogier med relativkonstruktioner, især omkring de ikke-standardmæssige konstruktioner. Konstruktionerne bliver tilsyneladende opfattet af sprogbrugerne ud fra lokale mønstre uden hensyn til den globale syntaks.

Hansen & Heltoft beskriver situationen (2011: 1670-1672) således: *Hv-*leddet behandles af sprogbrugerne som et fællesled, og resten af sætningen

4 Forekomsten af *at* på M2 er det ‘indre at’, sml. Hansen & Heltoft (2011: 1160).

fortolkes som en (præsupponeret) relativsætning, der er knyttet hertil. Vi sætter for tydelighedens skyld eksemplerne ind i en tabel:

Oversætning	”Fællesled”	”Relativsætning”
Ansøgere bør have at vide	hvilket materiale	som udvalget har fundet relevant

Tabel 2: Sprogbrugernes tilsyneladende analyse af en indirekte spørgesætning som fællesled plus relativsætning (den indirekte spørgesætning er semantisk styret af et verbum i oversætningen).

I dette tilfælde viser konstruktionen sig som anakolutisk, idet verbet *vide* normalt ikke tager nominalt objekt, kun sætningsformet objekt. Vi generaliserer denne analyse til eksemplerne med substantiv og adjektiv som semantisk styrende:

Oversætning	”Fællesled”	”Relativsætning”
Jeg har ingen anelse om	hvem	der (/som) kommer
Jeg er nysgerrig efter	hvem	der (/som) kommer

Tabel 3: Sprogbrugernes tilsyneladende analyse af indirekte spørgesætninger som fællesled plus relativsætning (de indirekte spørgesætninger er semantisk styret af hhv. et substantiv og et adjektiv i oversætningen).

Den sidste del af konstruktionen bliver altså opfattet som et sammenhængende lokalt mønster, men det betinger, at den første del af konstruktionen ikke længere giver en kohærent mening, da det er tydeligt, at den overordnede syntaktiske sammenhængs valenskrav ikke bliver opfyldt i disse konstruktioner. Det er også interessant, at en nærmest anakolutisk konstruktion udvikler sig til ‘hvad vi plejer at gøre’. Selv om konstruktionen næppe kan analyseres anderledes, end at den er anakolutisk, ser det ud til, at den efterhånden ikke opleves sådan.⁵ En analyse af de prosodiske forhold omkring disse konstruktioner ville være relevant, men falder uden for rammerne af denne fremstilling.

5 Den hyppigt forekommende forkerte kommatering i kontekster som *jo flere, der kommer...* synes at vise, at forekomsten af et *der* udløser en re-analyse af den lokale kontekst som en relativsætning, uanset hvilke anakolutier der ellers optræder, hvilket igen viser, at dette fænomen er meget mere generelt end i de indirekte spørgesætninger (tak til Jan Heegaard for observationen).

Det kunne også se ud, som om relativsætningerne kan blive påvirket af de typiske konstruktioner fra indirekte spørgesætninger, sml. dette tilfælde, hvor *der* forekommer et sted, hvor standardsproget ikke forudsiger det:

- (49) [når du bager,] være [sic!] ikke bange for at benytte grøntsager, hvis smage **der** kan komplementere det søde (studenteropgave 2019)⁶

8. Et blik på søstersprogene: svensk og norsk

Svensk og norsk anvender andre markører end dansk for funktion I og II. Som foreløbigt subjekt anvendes *det* (med enkelte eksotiske imitationer af danske mønstre i norsk som undtagelse, sml. Western (1921: 263)). I ledsætninger anvendes *som* efter spørgeord.

Svensk anvender altid *som* på subjektspladsen efter andre konjunktioner, sml. Thorell (1973: 236).

- (50) Tag reda på vilken dag **som** är lämplig (Thorell)
 (51) Människorna i familjer med hund bör därför ha ordentliga kunskaper om vilka livsmedel **som** kan skada vovven. (<https://www.zooplus.se/magasin/hund/hundutfodring/vad-far-hunden-inte-ata/>)
 (52) Det är inte känt vad **som** exakt gör att vindruvorna är giftiga för hunden. (<https://www.modernadjurforsakingar.se/tips-och-rad/vad-far-hundar-inte-ata/>)

Angående norsk analyseres *som* ifølge Askedal (1986: 29) i dette tilfælde som placeret på subjektspladsen, analogt med analysen af *der* (kstr. II) i dansk.

- (53) Å vite hva **som** skal skje i den nærmeste fremtid og hvordan det påvirker ditt liv. (<https://www.waterlogic.no/blogg/betydningen-av-trivsel-pa-arbeidsplassen/>)
 (54) Kun ved å øke kompetansen rundt hva **som** skaper trivsel på en arbeidsplass, er vi et skritt nærmere målet. (<https://fagbloggen.fagakademiet.no/7-faktorer-som-er-viktige-for-a-oppna-trivsel-pa-jobben>)

6 Dette er dog muligvis en generalisering af nogle gængse ikke-standardkonstruktioner:

- (i) ... en virus som der har spredt sig meget hurtigere end ventet
 (ii) ... en hund som der har fået lopper igen-igen, og som der ikke er til at komme af med
 Tak til Lars Heltoft for at gøre os opmærksomme på denne mulighed

- (55) Her får du vite hva **som** skjer på Aker Brygge. (<https://www.akerbrygge.no/hva-skjer/>)
- (56) Dersom du ønsker å holde deg oppdatert om hva **som** skjer i Oslo Spektrum, kan du melde deg på vårt Nyhetsbrev, følge oss på Twitter og Facebook! (<https://www.oslospektrum.no/arrangementer.133570.no.html>)

Svensk og norsk opviser således en anden løsning på problemet end dansk.

- I tilfælde, hvor det element, der opfylder sætningens subjektivalens, af semantisk-pragmatiske grunde ikke kan udfylde subjektsplassen, indsættes *det*.
- I tilfælde, hvor subjektet er et spørgeord i konjunktionalfeltet, anvendes *som* til at udfylde subjektsplassen.

9. Et bud på en analyse af dansk efter svensk-norsk forbillede

En tilsvarende analyse af dansk kunne se således ud:

- I tilfælde, hvor det element, der opfylder sætningens subjektivalens, af semantisk-pragmatiske grunde ikke kan udfylde subjektfunktionen, indsættes *der*.
- I tilfælde, hvor subjektet er et spørgeord i konjunktionalfeltet, anvendes enten *der* eller *som* (med en præference for *der* i traditionelt skriftsprog).

Som kan uden for traditionelt skriftsprog anvendes, hvor spørgeordet har en anden funktion end subjektfunktionen i ledsætningen.

Disse analyser fastholder, at der er tale om subjektvikarer i de indirekte ledsætninger.

Modalfelt			Kernefelt						Lokaliseringsfelt
Fokus	M1	M2	S	A1	V	IO-DO	A3	P-MV	FA
hvem		(at)	der		er kommet				
hvem	som	(at)			er kommet				
hvad		(at)	jeg		skal gøre				
hvad	som	(at)	jeg		skal gøre				

Table 4: Position i sætningsskemaet af *der* og *som* i nudanske indirekte spørgesætninger.

Dette er nøje parallelt med relativsætningerne. Vi indsætter følgende sætninger: “[Hvem er den mand] *der* er kommet”, “[Hvem er den mand] *som* er kommet” og “[Hvem er den mand] (*som*) du har hilst på.” og “hvis smage *der* kan komplementere det søde”.

Modalfelt			Kernefelt						Lokaliseringsfelt
Fokus	M1	M2	S	A1	V	IO-DO	A3	P-MV	FA
		(at)	der		er kommet				
	som	(at)			er kommet				
	(som)	(at)	du		har hilst			på	
hvis smage			der		kan komplementere	det søde			

Table 5: Position i sætningsskemaet af *der* og *som* i nudanske relativsætninger.

10. Konklusion

I sprogbbruken anvendes *som* ganske hyppigt i indirekte spørgesætninger; den standardsproglige præference for *der* i denne sætningstype ser ud til at være i stærk konkurrence med *som*. Som bemærket af Hansen & Heltoft kan vi ikke vide, om den standardsproglige *der*-norm nogensinde har haft greb om befolkningen i sin helhed.

Som dukker op på steder, hvor *der* i henhold til normen ikke ville forekomme. *Som* forekommer i tilfælde, hvor spørgeordet er ikke-subjekt, og hvor standardsproget ikke har noget indskudselement i den pågældende konstruktion, fx når spørgeordet er direkte objekt, styrelse eller adverbial.

Det ser ud, som om sprogbrugerne foretager en re-analyse, hvor spørgeelementet fortolkes som korrelat, og resten af sætningen opfattes som en relativsætning knyttet hertil. Spørgeelementets status i forhold til den indlejrende syntaks er i denne “folkesyntaktiske” analyse helt uklar.

Det er formentlig nødvendigt at adskille brugen af *som* og *der* i deklarativ ordstilling fra brugen i neutral ordstilling. Det er to forskellige typer, og det er også to forskellige sæt markører. I deklarativ ordstilling finder vi kun *der*, men i neutral ordstilling både *som* og *der*. Valget mellem *der* og *som* i neutral ordstilling ville formodentlig have været frit, hvis det ikke havde været for sprognormeringen.

Om forfatterne

Alexandra Regina Kratschmer, lektor, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Henrik Jørgensen, lektor, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Litteratur

- Askedal, J. O. (1986): Topologisk feltanalyse, koderingssystemer og pragmatisk funktion. En kontrastiv fremstilling på grundlag av norsk, tysk, japansk og russisk. *NyS* 16-17, 18-55. <https://www.nys.dk/article/view/13341/11363> (lokaliseret 15.9.2019).
- Bach, S. & J. Schmitt Jensen (1990): *Større italiensk grammatik*. København: Munksgaard.
- Dansk Sprognævn. Retskrivning. § 45-51. Komma. <https://dsn.dk/retskrivning/retskrivningsregler/a7-40-60/a7-45-51> (lokaliseret 2.9.2019).
- Diderichsen, P. (1946): *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Den danske ordbog. <https://ordnet.dk/ddo> (lokaliseret 24. 1. 2020).
- Erteschik-Shir, N. (1984): Der. *Nordic Journal of Linguistics* 8, 131-148.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. Odense/København: Syddansk Universitetsforlag/Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, Aa. (1965): *Vort vanskelige sprog*. 2. udgave. København: Grafisk Forlag.

- Herslund, M. (1984): Particles, Prefixes and Prepositional Stranding. *Ny-danske Studier* 14, 34-71.
- Hårbøl, K. (1993): Kommaer i praksis – den grammatiske kommatering i nogle bøger og aviser. I *Nyt fra Sprognævnet 1993/4*. H. G. Jacobsen & M. Gradenwitz (red.). København: Dansk Sprognævn & Dansk lærerforening, 89-123.
- Mikkelsen, Kr. (1911): *Dansk Ordafjningslære*. København: Lehmann og Stage.
- Nguyen, M. H. (2018): Om præpositionsstranding i dansk. *Language Works – Sprogvidenskabeligt Studentertidsskrift* 3/1, 62-89.
- Thorell, O. (1973): *Svensk Grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Vikner, St. (1991): Relative der and other Co elements in Danish. *Lingua* 84, 109-136.
- Western, A. (1921). *Norsk riksmåls-grammatikk for studerende og lærere*. Kristiania: Aschehoug.

Internetkilder

- Aker Brygge, Bydel Oslo. <https://www.akerbrygge.no/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Citybois. 2019. Sig mig. Sangtekst (udgivelsesdato: 8. februar 2019). <https://genius.com/Citybois-sig-mig-lyrics> (lokaliseret 5.4.2020).
- Den Blå Avis. <https://www.dba.dk/> (lokaliseret 23.3.2019).
- Ekstrabladet. <https://ekstrabladet.dk/> (lokaliseret 3.10.2019).
- KorpusDK. <https://ordnet.dk/korpusdk> (lokaliseret 10.10.2019).
- Moderna Djurförsäkringar. <https://www.modernadjurforsakringar.se/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Netfugl. <https://www.netfugl.dk/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Oslo Spektrum. <https://www.oslopektrum.no/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Waterlogic Norge. <https://www.waterlogic.no/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Aarhus Universitet. Administration. <https://www.au.dk/> (lokaliseret 16.5.2020).
- zooplus AG Sweden. <https://www.zooplus.se/> (lokaliseret 24.1.2020).

Grammatikalisering af type-konstruktioner og pseudo-partitiver i dansk

Henrik Høeg Müller, Kasper Boye
& Elisabeth Agerbo Mørch

Abstract

The aim of this paper is to argue that Danish type-noun binominals (*en slags cykel* ‘a kind of bike’) and pseudo-partitive binominals (*et stykke ost* ‘a piece of cheese’) with the formal structure [N1 + N2] have followed analogical patterns of grammaticalization both structurally and functionally. On the basis of a study of 2946 tokens of *slags* ‘kind’ in the construction EN/ET-slags-S(noun), retrieved from KorpusDK, we discuss agreement features and polysemy in relation to the fact that *slags* occurs more frequently as a modifier marking ‘association’ than with its original taxonomic meaning. Against this background, we suggest that ultimately N2 is winning the competition for discourse prominence over *slags*, which, thus, is in the process of converting from a lexical to a grammatical element.

Nøgleord

diskursprominens, grammatikalisering, pseudo-partitiver, strukturel parallelisme, type-konstruktioner

1. Indledning

Ved at undersøge de syntaktiske og semantiske korrelationer mellem danske såkaldte type-konstruktioner (*en slags cykel*) og pseudo-partitiver (*et stykke ost*), begge med den formelle struktur [N1 + N2], vil vi forsøge at underbygge følgende to hovedpåstande: (1) at udviklingen af disse to konstruktionstyper fra henholdsvis “rigtige” partitiver (herefter bare partitiver) og “fulde” tak-

sonomiske udtryk udviser en række strukturelle og funktionelle fællestræk, og (2) at type-konstruktioner og pseudo-partitiver således følger identiske grammatikaliseringmønstre (jf. fx Masinis 2016 begreb om metakonstruktioner): N1 kan i begge tilfælde siges over tid til en vis grad at have mistet sin leksikalske status og være blevet et diskursivt sekundært element, dvs. en grammatisk markør, ift. andre primære elementer (Boye & Harder 2012: 2).

Ud over analysen af de strukturelle ligheder mellem type-konstruktioner og pseudo-partitiver bygger vores antagelser om grammatikalisering inden for det taksonomiske område på en korpusundersøgelse af *slags* og andre type-ord i dansk samt deres betydningsændring og grammatikalisering (se Mørch 2017). Kort fortalt består korpusundersøgelsen i en semantisk og grammatisk klassificering af 2946 forekomster af *slags* og 150 forekomster af hver af type-ordene *art*, *form*, *for* og *type*. Type-ordene er blevet ekstraheret fra KorpusDK på baggrund af flg. formaliserede konstruktionsmønstre:¹

EN/ET + (x+) TYPE-ORD + (x+) SUBSTANTIV

hvor (x+) angiver muligheden for, at ét eller flere andre ord forekommer mellem artiklen og type-ordet og mellem type-ordet og substantivet.

I kombination med de strukturelle analyser fungerer korpusundersøgelsen som udgangspunkt for en samlet vurdering af de danske type-ords grammatikaliseringsgrad – med særligt fokus på *slags* – ud fra den betragtning, at grammatikalisering kan defineres på følgende måde: “Grammaticalization is the diachronic change that gives rise to linguistic expressions that are conventionally ancillary and as such discursively secondary” (Boye & Harder 2012: 7). Indsigten vedr. diskursprominens, dvs. konkurrencen mellem leksikalske elementer, er vigtig, og et lidt længere citat fra Boye & Harders oversigtsartikel fra 2009 afgrænser præcist dette punkt.

“Grammatikalisering af et leksikalsk element består således i forandringen af et potentielt primært element til et inhærent sekundært, og en sådan forandring må være betinget af, at den leksikalske grammatikaliseringskandidat optræder sammen med et andet leksikalsk

---

1 Det KorpusDK, der er anvendt her, er en nyere variant end det, der ligger online tilgængeligt på ordnet.dk. DSL har opdateret KorpusDK med et Korpus2010, således at det samlede korpus nu strækker sig fra ca. 1985-2010. Den nye version af KorpusDK er endnu ikke tilgængeligt for onlinesøgninger, men det er stadig et frit tilgængeligt korpus, som man kan få adgang til via hjemmesiden korpus.dsl.dk.

element, i forhold til hvilket den i faktisk kommunikation kan være sekundær. Det er m.a.o. en betingelse for grammatikalisering af leksikalske elementer, at der er en strukturel mulighed for konkurrence om opmærksomhed, om diskursprominens.” (Boye & Harder 2009: 69).

Herudover er det afgørende, at det element, der kandiderer til grammatikalisering, oftere forekommer med sekundær end med primær status: “It must be used with a high frequency with secondary status relative to its uses with primary status” (Boye & Harder 2012: 27), og at det skal være generelt anvendeligt i sin grammatikaliserede funktion (ibid: 73) (se også Boye & Harder 2014: 11-13).

Som vi skal se i den følgende analyse, er det netop de forhold, at N1 strukturelt får status af klassifikator ift. N2, med deraf diskursiv nedgradering til følge, og at dette hyppigt og systematisk afstedkommer betydningsændring, der gør, at man med rimelighed kan diskutere visse type-konstruktioners grad af grammatikalisering.

2. Strukturelle fællestræk mellem pseudo-partitiver og type-konstruktioner

Nedenfor gennemgås en række strukturelle træk i form af præpositionsbrug, brug af bestemt artikel, anaforisk reference etc., som pseudo-partitiver og type-konstruktioner har mere eller mindre tilfælles.

2.1. Partitiver vs. pseudo-partitiver

Pseudo-partitiver kan defineres som udtryk for meronymi, der med N1 kvantificerer over en ikke nærmere identificeret mængde af den substans eller masse, N2 denoterer, som i (1). I modsætning hertil specificerer partitive konstruktioner med N1 en del af en given helhed, der udtrykkes af N2. Dvs. at N2 i partitive konstruktioner refererer til en specifik entitet, som i (2), i modsætning til hvad der gælder for pseudo-partitive konstruktioner (se fx Koptjevskaja-Tamm 2001, 2006, 2009 og Luraghi & Huumo 2014). Det indebærer, at N2 i pseudo-partitiver altid er et masseudtryk eller et nøgent substantiv i pluralis, mens N2 i partitiver er et determineret NP.

- (1a) et stykke ost
- (1b) en skive brød

- (2a) et stykke af ost
- (2b) en skive af brødet

2.1.1. *Korrelationer mellem brugen af præposition og determination i N2*

Eksemplerne i (3) og (4) viser en sammenhæng mellem anvendelsen af præposition og determination. Det vigtige her er, at brugen af præposition synes at korrelere med determination i den forstand, at tilstedeværelsen af *af* muliggør determination af N2, hvorimod sammenstilling af nominalerne kræver, at N2 er ubestemt, jf. kontrasten mellem (3a) og (3b) på den ene side, og (4a) og (4b) på den anden side (se også fx Climent 2001, Brems 2003, Keizer 2007 og Mirto & Necker 2007 vedr. pseudo-partitivers struktur i en række andre sprog).

- (3a) en skive **af** brødet
- (3b) en sæk **af** det mel
- (4a) *en skive brødet
- (4b) *en sæk det mel

2.1.2. *Determination i N1*

Desuden kan N1 i pseudo-partitiver ikke forekomme med den bestemte artikel, mens det jo ikke er noget problem ved strukturer med præposition, jf. (5) og (6).

- (5) skiverne af brødet
- (6) *skiverne brød

2.1.3. *Adjektivmodifikation og anaforisk reference*

Når man kigger på, hvilke forhold der gør sig gældende ved adjektivmodifikation og anaforisk reference i forbindelse med henholdsvis pseudo-partitiver og partitiver, er det vigtigt først og fremmest at skelne mellem konstruktioner, hvor N1 og N2 er korreferentielle, og konstruktioner, hvor de ikke er. Det sidste er typisk tilfældet, når N1 betegner en beholder af en art. Sondringen er relevant her, for i tilfælde af korreferentialitet mellem N1 og N2 vil de test, vi foreslår i (7) og (8) nedenfor, ikke kunne anvendes.

Ifølge Daugaard (1994) kan sondringen vedr. korreferentialitet beskrives som nedenfor, hvor N1 betegnes som specifikator, N2 som artsled og hele konstruktionen som mængdehelheden.

“Specifikatorer, der betegner en beholder, kan ikke være antecedent, og det er så enten artsleddet eller mængdehelheden, der er antecedent.:

Han landede en båd sild.   *Den [dvs. båden] var af egetræ.
De [dvs. sildene] var fede.
Den [dvs. den båd sild] indbragte
1.000 kr.”

Hvor specifikatoren er koreferentiel med artsleddet – herunder også specifikatorer der betegner en kvalitet – kan både mængdehelheden, artsleddet og specifikatoren være antecedent. I sidstnævnte tilfælde er specifikatoren at betragte som en ellipse for mængdehelheden.

Mureren købte to læs sand.   De [dvs. de to læs (sand)] fyldte hullet.
Det [dvs. sandet] var groft”.

(Daugaard 1994: 52)

Det næste citat fra Stickney har vi taget med for at vise, at der, i hvert fald for så vidt angår engelsk, er en forskel på, hvad det foranstillede adjektiv modificerer, når det drejer sig om partitiver over for pseudo-partitiver. Ved pseudo-partitiver modificerer adjektivet hele mængdehelheden, mens determinationen blokerer for modifikation af N2 i forbindelse med partitiver. Bemærk, at denne forskel kun gør sig gældende, når N1 og N2 ikke er korreferentielle i henhold til Daugaards beskrivelse.

“An adjective preceding the pseudopartitive can modify the head (N2), ‘chocolates’ (7). An adjective modifying the partitive is blocked from doing so (8).

- (7) a moldy box of chocolates
  - (8) a moldy box of those chocolates”
- (Stickney 2007: 407)

Noget tilsvarende gør sig formentlig gældende for danske oversættelser af Stickneys eksempler, men i (7) har vi valgt at illustrere det på en lidt anden måde.

- (7a) fire rustne/rådne dåser rejer
- (7b) en tør tube kaviar
- (7c) ?en tør tube af den gode svenske kaviar

(7a) viser, at når mængdehelheden har status af pseudo-partitiv, kan et foranstillet adjektiv modificere enten N1 eller N2 afhængigt af dets semantik. Derimod ser et adjektiv i samme position i forbindelse med en rigtig partitiv konstruktion (7) ud til at være blokeret fra at modificere N2. Med andre ord forekommer eksempel (7c) at være mere tvivlsomt semantisk set – selv om man naturligvis godt kan regne ud, hvad der menes – fordi *tør* formodes at skulle modificere *kaviar* og ikke *tube*. I overensstemmelse med Stickney (2007) kan vi sige, at determination af N2 i partitiven skaber en barriere for adjektivmodificering af N2, dvs. at adjektivet kun kan modificere N1 og derfor skal være semantisk kompatibelt med det nominal.

(8) nedenfor illustrerer forskellen mellem de to typer partitive strukturer ift. anaforisk reference. I (8a) – hvor der jo jf. Daugaards (1994) definition ikke er korreferentialitet mellem N1 og N2 – illustrerer indekserne, at det er muligt at vise tilbage til både N1, specifikatoren *dåse* (evt. opfattet som hele mængdeudtrykket, jf. Daugaard), og N2, artsleddet *rejer*. I modsætning hertil fungerer nominalerne i (8b), i hvert fald i højere grad, som separate enheder, og det synes derfor mindre naturligt at etablere anaforisk henvisning til specifikatoren alene.

- (8a) Vi købte en dåse_i rejer_j i går. De_j/den_i smagte pragtfuldt.
 (8b) Vi købte en dåse_i af de friske, håndpillede rejer_j i går.
 De_j/?/*den_i smagte pragtfuldt.

Eksemplerne viser, at pseudo-partitiver i højere grad end partitiver optræder som en enhed i modsætning til to separate nominale elementer. Det gør de også prosodisk, så vidt vi kan se: Pseudo-partitiver har enhedstryk, hovedtryk på N1 og bitryk på N2, mens både N1 og N2 i partitiver har hoved-/fuldtryk. Følgende korte citat fra Stickney (ibid.) bekræfter netop antagelsen om en strukturel forskel på de to slags partitive strukturer: “The DP in the partitive creates a barrier to the adjectival modification of N2.”

2.2. “Fulde” taksonomiske strukturer vs. binominale type-konstruktioner

I stedet for at udpege en mængde eller en del af N2 specificerer N1 i forbindelse med taksonomiske strukturer, at N2 kan klassificeres som tilhørende en bestemt type, som fx i (10).

- (9) en type af den multiresistente stafylokokbakterie MRSA
 (10) Nogle islandske heste går også i “grisse-pas” som er en slags [type (af)] pas som er langsommere og mere uren (...) (B1:1197)²

I første omgang fokuserer vi udelukkende på type-ordene *type* og *slags*, da de ift. flere strukturelle og funktionelle parametre repræsenterer forskellige slags type-ord og til en vis grad konstituerer to yderpunkter ift. grammatikalisering, som vi skal se senere.

Mængden af danske substantiver, der betegner en taksonomisk kategori, er naturligvis større end de to type-ord *type* og *slags* og inkluderer – ud over type-ordene *art* og *form* for, der som nævnt også behandles i korpusundersøgelsen – type-ord som *sort*, *klasse*, *kategori* og *gruppe*.

Også inden for det såkaldte taksonomiske område kan vi skelne mellem fulde taksonomiske konstruktioner, der svarer til partitiverne, og en binominal type-konstruktion, der svarer til pseudo-partitiverne. Denne sondring illustreres med eksemplerne i (9) og (10) ovenfor. I (9) udgøres N2 af det bestemte nominal *den multiresistente stafylokokbakterie MRSA*, mens N2 i (10) består af det non-referentielle *pas* (plus relativsætning).

2.2.1. *Præpositionsbrug*

Type-konstruktioner og pseudo-partitiver deler den konstruktive egenskab at være i stand til – eller ligefrem være tvunget til, for så vidt angår *slags* – at optræde uden præposition, hvilket ellers er obligatorisk i forbindelse med de fleste andre typer binominal strukturer. Type-konstruktionerne i (10) peger på det faktum, at *type* kan konstrueres både med og uden præposition, mens *slags* kun forekommer uden, jf. deres forskellige status ift. grammatikalisering, som vi henviste til tidligere.

2.2.2. *Korrelationer mellem brugen af præposition og determination af N2*

Parallelt med sondringen mellem pseudo-partitiver og partitiver er der også en sammenhæng mellem brugen af præposition og determination af N2 inden for de taksonomiske konstruktioner. Ligesom inden for det partitive område kræver determination af N2 tilstedeværelse af en præposition ved type-konstruktioner, jf. (11a) i modsætning til (11b).

2 Angivelsen i den sidste parentes refererer til bilagsbindet i medforfatter Elisabeth Agerbo Mørchs kandidatspeciale. Bilagene indeholder alle de eksempler, der indgår i den førnævnte korpusundersøgelse, og de er alle blevet opmærket og underkastet betydningsanalyse. Den firkantede parentes i selve eksemplet indikerer, at *type af* ikke udgør en del af det originale eksempel, mens den runde parentes om *af* markerer, at præpositionen kan udelades.

(11a) en type af det brød // en type af bilerne

(11b) *en type det brød // *en type bilerne

2.2.3. *Determination i N1*

Analogien med pseudo-partitiver og partitiver strækker sig også til spørgsmålet om determination af N1, hvilket betyder, at N1 ikke kan være i bestemt form, når type-konstruktionen forekommer uden præposition. Det er kun muligt med bestemt form af N1, når N1 og N2 er forbundet via en præposition, som vi kan se i (12a) og (12b).

(12a) typen af brød

(12b) *typen brød

Type-ordet *slags* kan godt optræde i bestemt form som i en anden type konstruktion end den, vi undersøger her, jf. (13).

(13) Allerede i starten af året kommer vi formentlig til at se en ny iPhone i butikkerne. Endda en billigere af slagsen.

<https://www.altomdata.dk/billig-iphone-ude-om-et-par-maaneder/>

2.2.4. *Numerus i N2*

Det konstruerede eksempel i (14) og de autentiske i (15) viser, at der ikke nødvendigvis er nogen talmæssig overensstemmelse mellem N1 og N2.

(14) De har opfundet en ny slags/type (af) batteri/batterier.

(15a) Takket være den lave vægt kan vognen trækkes af praktisk talt alle *typer bil*. <https://www.camping-specialisten.dk/vognliste/autocampe-re/Tomplan-Silverline--Mini-750--500-kg-66963?p=66963>

(15b) Så derfor køber vi alle typer af bil, små som store biler.

<https://www.cph-bilhuset.dk/>

Som vi kan se, følger numerus i N1 og N2 ikke hinanden for enhver pris – tilsyneladende også uafhængigt af, om *type* optræder med eller uden præposition – hvilket gør, at man kan antage en vis form for uafhængighed mellem de to nominale elementer. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at *slags* ikke har en selvstændig pluralisform, og at det samtidig ser ud til, dog uden at dette punkt udgør en del af korpusundersøgelsen, at *slags* i pluralis ikke accepterer N2 i ental som i **Hun har kørt i flere forskellige slags bil de senere år*.

2.2.5. *Anaforisk reference*

Hvad angår anaforisk reference må man i lyset af definitionen i afsnit 2.1.3. forvente, at når der er korreferentialitet mellem N1 og N2, kan både specifikator og artsled fungere som antecedent.

- (16a) De har opfundet en ny slags/type_i (af) batteri_j. Det_j/*den_i er meget kraftfuld(t_j).
- (16b) De har opfundet en ny slags/type_i (af) batterier_j. De_j/*den_i er meget kraftfuld(e_j).

(16) illustrerer imidlertid, at reference til type-ordet, N1, ikke virker så naturligt, mens reference til N2 fungerer helt fint. Dette kunne tolkes i retning af, at der er sket et skift i prominensforholdet mellem N1 og N2, således at N1 er blevet degraderet fra et leksikalsk til et grammatisk element, der i højere grad er “usynligt” i diskursen, jf. den indledende diskussion af grammatikalisering.

2.2.6. *Kongruens i konstruktioner med ‘slags’*

Ifølge DDO kan ordet *slags* både optræde som utrum og neutrum. *Slags* var oprindeligt en beskrivende genitiv af ‘slag’ med betydningen ‘art’ eller ‘sort’, som betegner “en kategori af genstande, individer eller fænomener der har bestemte kendetegn eller egenskaber tilfælles – også om beskrivelsen af en enkelt, typisk repræsentant for en sådan gruppe” (ordnet.dk/ddo/ordbog? query=slags). Ordet kommer etymologisk set fra det tyske ‘slages’/‘schlages’ (Nielsen 2004: 388). På baggrund af søgninger i ordbogsbasen på Renaessancesprog.dk er der grund til at antage, at ordet tidligere alene har været et neutrumssubstantiv, ligesom *slag* er det. I løbet af historien må *slags* derfor have skiftet køn.

Vi vil argumentere for, at *slags* ikke er blevet tvekønnet, som det hævdes i DDO, men at det i moderne dansk er entydigt utrum, når det optræder som substantiv. Forekomster, hvor det tilsyneladende optræder i neutrum, er i virkeligheden forekomster af en grammatikaliseret variant af *slags* i type-konstruktioner. Vores argument for dette er, at *slags* kan forekomme med en ubestemt artikel i enten utrum eller neutrum, når det forekommer med et N2 i neutrum (17), men kun med en artikel i utrum, når det forekommer med et N2 i utrum (18).

- (17a) De bygger en helt ny slags hus.
- (17b) De bygger et helt nyt slags hus.

- (18a) Hun har en helt ny slags cykel.
 (18b) *Hun har et helt nyt slags cykel.

Jf. også, at *slags* kun kan optræde i utrum, når det ikke indgår i en type-konstruktion.

- (19a) Hun har en cykel af en slags / et hus af en slags.
 (19b) *Hun har et hus af et slags.

Disse påstande understøttes af korpusundersøgelsen: Der findes 1487 eksempler på konstruktionen EN/ET-*slags*-S, hvor S (N2) er et utrumssubstantiv. Ud af disse 1487 eksempler optræder kun to med neutrumsartiklen *et* foran *slags*. Til sammenligning er der i korpusset 1459 eksempler, hvor S (N2) er et neutrumssubstantiv. I 86% af disse eksempler forekommer *slags* med utrumsartiklen *en*, mens neutrumsartiklen optræder i 14% af eksemplerne.

Det kan således konkluderes, at *slags* i praksis ikke er tvækønnet. Man kan antage, at korpusfundene afspejler, at N2 i 14% af tilfældene med neutrums-S har vundet kampen om diskursprominens over N1. Vi kan selvfølgelig ikke på baggrund af kongruens sige noget om styring og prominens i de 1487 eksempler, hvor N2 er et utrumssubstantiv.

Korpusundersøgelsen peger i øvrigt på, at hverken afstanden mellem artiklen og *slags* eller afstanden mellem *slags* og N2 synes at have indflydelse på kongruensen.

2.3. Strukturel parallelisme

Som analyserne undervejs har peget på, er der en strukturel analogi mellem på den ene side partitiver og det, vi her benævner fulde taksonomiske strukturer, og på den anden side pseudo-partitiver og type-konstruktioner. Mens de førstnævnte har en helt gængs kerne-attributiv-struktur, hvor attributivet har form af et præpositionssyntagma med et determineret nominal som styrelse, er det kort fortalt karakteristisk for pseudo-partitiver og type-konstruktioner, at N1 og N2 i stedet for at have status af separate syntaktiske elementer i et vist omfang smelter sammen til en enhed, hvor det er vanskeligt entydigt at afgøre, hvilket element der reelt fungerer som kerne i syntagmet. Typiske indikationer på denne fusion af N1 og N2 er, som vi har set, at modificerende adjektiver har skopus over hele enheden, at anaforisk reference og kongruensforhold bliver mere "flydende", og at der er bortfald af præpositionen med deraf følgende indskrænkninger ift. determination. Dette har medført, at man i litteraturen om specielt pseudo-

partitiver taler om “head-switching”, hvor N1 analyseres som specifikator eller klassifikator og N2 som kerne, eller om “split-headedness”, hvor der skelnes mellem en syntaktisk, N1, og en semantisk kerne, N2, typisk i erkendelse af, at N1 er styrende for syntagmets præmodifikation i syntaktisk forstand (se fx Mihatsch 2016 og Müller 2016 blandt mange andre).

3. Betydningen af *slags* (og andre type-ord)

Den oprindelige, taksonomiske betydning af *slags* illustreres i (20), mens eksemplerne i henholdsvis (21) og (22) viser, hvordan *slags* kan være enten tvetydigt eller anvendes med en helt anden betydning end den taksonomiske.

- (20) De var på ferie i Amsterdam og diskuterede livligt, hvad det var for en slags ænder, der svømmede rundt i kanalerne. (B1:1736)
- (21) Vi er ikke i tvivl om, at bådene har fungeret som et slags lager for de etablerede hashhandlere på Christiania. (B1:144)
- (22) Bush bliver en slags kranskegfigur i Det Hvide Hus. (B1:1924)

I (20) angiver *slags* klart en underkategori af ænder, hvorimod det i (22) ikke er muligt at forstå *slags* som markør for en underkategori. (21) er tvetydig, fordi man både kan argumentere for, at der faktisk er tale om en underkategori på linje med fjernlager eller fryselager, og samtidig, at det i stedet drejer sig om noget, der blot kan associeres med et lager.

Korpusundersøgelsen viser, at ud af 2946 eksempler med *slags* har 12% en ren taksonomisk betydning, 33% er tvetydige, og 55% har en betydning forskellig fra den taksonomiske, som vi vil kalde associative. Der er gode argumenter for, at denne associative betydningsvariant er diskursivt sekundær i Boye & Harder's (2012) forstand. Den er stærkt associeret med den grammatikaliserede variant af *slags*, der blev omtalt i afsnit 2.2.6 – den variant, der ikke kan styre genus i sin artikel: Hele 92% af eksemplerne, hvor *slags* ledsages af neutrumsartikel og neutrums-N2, er enten associative (60%) eller tvetydige (32%), og i et eksempel som (23) fremgår det tydeligt, at *slags* er diskursivt sekundært.

- (23) Samarbejdet mellem forfatter og oversætter betragtes af mange som et slags kærlighedsforhold, hvor de mindste detaljer kan vendes og drejes i det uendelige (...) (B1:25)

Opmærksomheden i ytringen i (23) retter sig mod at beskrive det pågældende samarbejde som noget, der kan associeres med et kærlighedsforhold, og ikke mod en eller anden form for underopdeling af kærlighedsforhold.

Det spiller en afgørende rolle for betydningen af *slags*, om der er afstand mellem artiklen og *slags* og mellem *slags* og N2. I første tilfælde, se (24), bruges *slags* langt overvejende i sin oprindelige taksonomiske betydning (86% ud af 334 eksempler): De ord, såsom *ny*, *anden*, *bestemt* etc., der kan stå på pladsen mellem artiklen og *slags*, indikerer en kontrast til N2 i den forstand, at fx det nye forudsætter det gamle, det andet det første osv. I andet tilfælde forholder det sig modsat, jf. (25). 96% af de 601 eksempler, hvor der er afstand mellem *slags* og N2-substantivet, har en tvetydig (24%) eller en associativ (72%) betydning. Dette skyldes formentlig, at man via modifikation af N2 fjerner sig fra substantivets grundbetydning og dermed en meningsfuld underopdeling af det af substantivet denoterede fænomen.

- (24) De skrev med en anden slags bogstaver, som kaldes runer, og deres alfabet bliver kaldt Futhark. (B1:894)
- (25) Lange romaner keder mig tit, så min form er måske en slags ubevidst oprør mod dem. (B1:2)

Generelt kan vi slå fast, at selv om den oprindelige betydning af *slags* ikke er forsvundet, er der sket en udvidelse af dette type-ords betydningsfelt, således at det i dag i overvejende grad bruges i tvetydige eller associative betydninger.

Hvad angår de øvrige type-ord *art*, *form for* og *type*, viser korpusundersøgelsen, der bygger på 150 eksempler med hvert ord, at der i forbindelse med *art* og *form for* kan spores de samme tendenser vedr. betydningsændring, som det var tilfældet for *slags*. Men *type* skiller sig ud fra de andre type-ord ved ikke at have gennemgået en betydningsændring (se også Denison 2005 for engelsk).

4. Grammatikalisering

Rutkowsky (2007) foreslår, at pseudo-partitiver dukker op i sprog som et resultat af en grammatikalisering af partitiver. I overensstemmelse hermed kan vi forstå type-konstruktioner som resultatet af en grammatikalisering af fulde taksonomiske binominaler: Både pseudo-partitiver og type-konstruktioner repræsenterer enklere funktionelle projektioner, som generelt betragtes som mere økonomiske og dermed mere grammatikaliserede end

de leksikalske (Roberts & Roussou 1999), hvor N1's leksikalske status over tid er blevet erstattet af en grammatisk (Roberts & Roussou 2003, Boye & Harder 2012).

Der er altså tale om grammatikalisering på konstruktionsniveau, men denne konstruktionsgrammatikalisering ledsages i nogle tilfælde af en ordgrammatikalisering. *Slags* er et illustrativt eksempel på sådan en ordgrammatikalisering. Udgangspunktet for grammatikaliseringen er *slags* som leksikalsk ord, som utrumssubstantiv. Som utrumssubstantiv styrer det utrum i foranstillede artikler, uanset om det forekommer i et taksonomisk binominal eller ej, og uanset om et evt. ledsagende N2 er utrum eller neutrum. Grammatikaliseringen betinges af, at *slags* optræder i en binominal konstruktion, hvori det som N1 kan konkurrere med et N2 om diskursprominens. Grammatikaliseringen består i overensstemmelse med Boye & Harder (2012) i en udvikling, hvori *slags* taber denne konkurrence så hyppigt, at der konventionaliseres en ny, grammatisk variant af ordet. Denne variant har fire egenskaber (jf. afsnit 2.2.6 om den første og afsnit 3 om den anden og tredje): 1) Den har mistet sin leksikalske status og dermed evnen til at styre genus i en foranstående artikel. Når den således som N1 ledsages af et N2, styres en evt. foranstående artikels genus af N2. 2) Den er diskursivt sekundær. 3) Den har associativ betydning. 4) Den er ikke som den leksikalske variant begrænset til konstruktioner, hvor N2 betegner en kategori, der lader sig underinddele. Mørchs korpusundersøgelse viser, at der på det nuværende sprogtrin er tale om såkaldt "layering": Den leksikalske og den grammatiske variant af *slags* sameksisterer.

På baggrund af Mørchs korpusundersøgelse er det rimeligt at forvente, at den grammatiske variant af *slags* gradvis vil vinde terræn. På nuværende tidspunkt tegner den sig kun for ca. 14% af forekomsterne: Kun i 14% af de tilfælde, hvor *slags* ledsages af et neutrumssubstantiv som N2, har det en neutrumsartikel (som altså vidner om, at *slags* har mistet sin substantiviske evne til at styre genus; jf. afsnit 2.2.6). Derimod er hele 55% af de forekomster af *slags*, der er analyseret i Mørchs korpusundersøgelse, entydigt associative (jf. afsnit 3). Udviklingen af den associative betydningsvariant er altså langt mere fremskreden end udviklingen af et egentligt grammatisk tegn, men det er rimeligt at antage, at den semantiske udvikling driver den grammatiske: Den diskursivt sekundære associative betydningsvariant uddestilleres gradvis i en separat tegnvariant.

De øvrige type-ord – *type* undtaget – synes at følge en lignende udvikling, om end de ikke befinder sig på samme stade som *slags*.

5. Konklusion

Vi har i denne artikel vist, at der er rimelige grunde til at antage, at pseudo-partitiver og type-konstruktioner har undergået strukturelt set analoge grammatikaliseringprocesser, idet de begge kan betragtes som syntaktisk forenkede versioner af henholdsvis partitiver og fulde taksonomiske strukturer.

Med udgangspunkt i Mørchs korpusundersøgelse af *slags* og andre type-ord i dansk samt Boye & Harders (2012) grammatikaliseringsteori har vi også vist, at de strukturelle forandringer, herunder ikke mindst de i undersøgelsen behandlede kongruensmønstre, hænger nøje sammen med betydningsændringer og ordgrammatikalisering. På den baggrund mener vi at have tilvejebragt en god indsigt i det kompleks af faktorer, der fører til, at visse sproglige elementer over tid helt eller delvist mister deres fulde leksikalske status for at udvikle sig til diskursivt sekundære, grammatiske markører, der ultimativt har til formål, systematisk og generaliseret, at orientere de primære leksikalske elementers betydning i en bestemt retning.

Om forfatterne

Henrik Høeg Müller, ph.d., dr.ling.merc., Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Kasper Boye, ph.d., Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Elisabeth Agerbo Mørch, cand.mag. i lingvistik fra Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Litteratur

- Boye, K. & P. Harder (2009): Hvad kvalificerer et leksikalsk element til grammatikalisering? I: *Ny forskning i grammatik* 16. L.F. Jakobsen, H. Jansen, E.S. Jensen & E. Strudsholm (red.). Odense: Syddansk Universitet, 65-76.
- Boye, K. & P. Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization, *Language* 88(1), 1-44.
- Boye, K. & P. Harder (2014): (Inter)subjectification in a functional theory of grammaticalization, *Acta Linguistica Hafniensia* 46(1), 7-24.
- Brems, L. (2003): Measure noun constructions: An instance of semantically driven grammaticalization. *International Journal of Corpus Linguistics* 8(2), 283-312.
- Climent, S. (2001): Individuation by partitive constructions in Spanish. I:

- The language of Word Meaning*. P. Bouillon & F. Busa (red.). Cambridge: Cambridge University Press, 192-215.
- Daugaard, J. (1994): Mængdehelheder. I: *Nordlex-Projektet, Sammensatte substantiver i dansk*. I. Baron (red.). Handelshøjskolen i København: Institut for Datalogivistik, 39-56.
- Den Danske Ordbog (DDO): ordnet.dk/ddo.
- Denison, D. (2005): The Grammaticalisations of *Sort of*, *Kind of* and *Type of* in English. I: *New Reflections on Grammaticalisation (NRG)* 3. University of Santiago de Compostela.
- Keizer, E. (2007): *The English Noun Phrase. The Nature of Linguistic Categorization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koptjevskaja-Tamm, M. (2001). "A piece of the cake" and "a cup of tea": Partitive and pseudo-partitive nominal constructions in the Circum-Baltic languages. I: *The Circum-Baltic Languages: Typology and Contact* 2. Ö. Dahl & M. Koptjevskaja-Tamm (red.). Amsterdam: Benjamins, 523-568.
- Kopjevskaja-Tamm, M. (2006): Partitives. I: *Encyclopedia of Languages and Linguistics* 9. Keith Brown 2nd edition (red.). Amsterdam: Elsevier, 218-221.
- Koptjevskaja-Tamm, M. (2009): A lot of grammar with a good portion of lexicon: towards a typology of partitive and pseudopartitive nominal constructions. I: *Form and Function in Language Research. Papers in Honour of Christian Lehmann*. J. Helmbrecht, Y. Nishina, Y.-M. Shin, S. Skopeteas & E. Verhoeven (red.). Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 329-346.
- Nielsen, N. Aa. (2004): *Dansk etymologisk ordbog: ordenes historie*, 5. udgave, København: Gyldendal.
- Luraghi, S. & T. Huumo (2014): Introduction. I: *Empirical Approaches to Language Typology [EALT] 54: Partitive Cases and Related Categories*. S. Luraghi & T. Huumo (red.). München, DEU: Walter de Gruyter, 1-13.
- Masini, F. (2016): Binominal constructions in Italian of the N1-di-N2 type: towards a typology of Light Noun Constructions. *Language Science* 53, 99-113.
- Mihatsch, W. (2016): Type-noun binominals in four Romance languages. I: *Binominal syntagms as a neglected locus of synchronic variation and diachronic change: towards a unified approach*. L. Brems, B. De Clerch & K. Vervecken (red.), 136-159.
- Mirto, I.M. & H. Necker (2007): Complex Nominal Determiners. A Contrastive Study. I: *Europe and the Mediterranean as Linguistic Areas: Convergencies from a historical and typological perspective*. P. Ramat & E. Roma (red.). Amsterdam: John Benjamins, 215-243.
- Müller, H.H. (2016): Metaphorical construction in Spanish pseudo-partitives

- and PP-adverbials. I: *À la recherche de la prédication. Autour des syntagmes prépositionnels*. C. Marque-Pucheu, F. Kakoyianni-Doa, P.A. Machonis & H. Ulland (red.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 89-104.
- Mørch, E.A. (2017): 'Slags' og andre type-ord i dansk. Kandidatspeciale. Københavns Universitet, NorS.
- Roberts, I. & A. Roussou (1999): A formal approach to 'grammaticalization'. *Linguistics* 37, 1011-1041.
- Roberts, I. & A. Roussou (2003): *Syntactic change: A minimalist approach to grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rutkowski, P. (2007): The Syntactic Structure of Grammaticalized Partitives (Pseudo-partitives). I: *Proceedings of the 30th Annual Penn Linguistics Colloquium*. University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics 13, 337-350.
- Stickney, H. (2007): From pseudopartitive to partitive. I: *Proceedings of the 2nd Conference on Generative Approaches to Language Acquisition North America (GALANA)*. A. Belikova et al. (red.). Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, 406-415.

Har dansk produktive postpositioner?¹

Michael Nguyen

Abstract

In this paper, I argue that a number of elements in Danish have postpositional properties and could be regarded as postpositions. Since the particle construction and the postpositional construction have the same word order (NP < particle/postposition), it is necessary to distinguish between the two constructions. For this purpose, I introduce four syntactic tests. I examine the empirical data and argue that the postpositional elements come in two shapes: they either express (i) directionality (goal and source) or (ii) temporal and physical spaces.

Nøgleord

partikler, retningsadverbier, postpositioner, præpositioner, ordklasser

1. Indledning

Denne artikel omhandler en række postpositionelle elementer i dansk. De elementer det skal dreje sig om, kan deles op i to grupper:

- a) Elementer der betegner mål og kilde: *hen* og *fra*
- b) Elementer der betegner udstrækning i tid eller rum: *igennem*, *ind*, *ud*, *over* og *rundt*

---

1 Jeg vil gerne takke Kristoffer Friis Bøegh, Elisabet Engdahl, Lars Heltoft, Henrik Hovmark, Hanne Jansen, Henrik Jørgensen, Sten Vikner, Jeroen Willemsen og deltagerne ved Grammatiknetværket 2019 for kommentarer og diskussion. Eventuelle fejl og mangler tager jeg på min kappe. Derudover skal det nævnes at artiklen bygger på min indsendte ph.d.-afhandling (Nguyen under bedømmelse).

Dansk grammatisk forskning har ikke behandlet danske postpositioner i større omfang (se Nguyen 2019a: 449-451 for en kort litteraturgennemgang). Det er kendetegnende at man kun har spredte bemærkninger om præpositioner der bruges postpositionelt, uden at undersøge nærmere om der er fællestræk ved disse elementer. Nguyen (2019a) er et forsøg på at råde bod på dette. Artiklen omhandler dog kun postpositionelle elementer med præpositionelle modstykker, fx *fra*, *med*, *imellem* og *over*, ligesom næsten al den øvrige litteratur (med undtagelse af Aa. Hansen 1967: III, 308–311).

Forskningen har øjensynlig været blind over for at der kan findes postpositioner som ikke har et præpositionelt modstykke (Nguyen 2019a: 450–451, fn. 3). Nærværende artikel omhandler både nogle af de postpositionelle elementer der har et præpositionelt modstykke, og dem der ikke har. Det ser nemlig ud til at de har samme syntaktisk-semantiske egenskaber.²

Resten af artiklen er struktureret på følgende måde: I afsnit 2 indføres Figur-Grund-distinktionen og antagelsen om at adpositionens³ komplement typisk realiserer Grunden. I afsnit 3 indføres en række tests der kan bruges til at skelne mellem postpositioner og partikler. Afsnit 4 og 5 viser de empiriske data. I afsnit 6 anvendes testene på udvalgte sætninger.

2. Antagelse om Figur, Grund og Adp'er: Komplementet til Adp er typisk Grunden

I dette afsnit indføres en central semantisk-syntaktisk antagelse som angår de to entiteter Figur og Grund. Sagt på en forsimplet måde er Figuren den referent der er i en tilstand eller er i bevægelse i forhold til noget andet som er statisk; dette andet er Grunden (Talmy 2000). Se følgende eksempel:

- (1) De sejlede Bo rundt om øen.

Det er *Bo* der bevæger sig i forhold til *øen*. *Bo* er derfor Figur, hvorimod *øen* er Grund. Intuitivt svarer det semantiske forhold mellem *øen* og *rundt om* i (1) til forholdet mellem *øen* og *rundt* i (2) til (selvom der ikke nødvendigvis er synonymi mellem sætningerne):

2 Jeg diskuterer i denne artikel ikke lokative pronominer, som ligeledes står foran præpositioner/adverbier/partikler/postpositioner, fx *derfra* og *derhen*; se Nguyen (2019b).

3 Forkortes fremover 'Adp'.

(2) De sejlede Bo øen rundt.

Ifølge Svenonius (2004; 2007: 80) er Adp'ens komplement typisk Grund, og det følger jeg ham i.⁴ Hvis Svenonius har ret, og hvis vi godtager at der er semantisk ækvivalens mellem *øen rundt* og *rundt om øen*, således at *øen* er Grund i begge tilfælde, så er der ikke langt til at betragte *øen* som komplement til postpositionen *rundt* i (2).⁵ Denne antagelse sikrer at præpositioner og postpositioners semantik og syntaks svarer nogenlunde til hinanden. Det er vigtigt da nogle postpositionelle elementer ikke har præpositionel anvendelse, fx *ind* og *hen*.

3. Partikel eller postpositionelt element? Fire syntaktiske tests

Da objektet står før partiklen i dansk, kan man med rette spørge om elementerne i a) og b) i afsnit 1 blot er partikler og ikke postpositioner. Jeg opstiller i det følgende tests der kan bruges til at skelne mellem partikler og præpositioner (og postpositioner). Testene sonderer mellem **præ**positioner og partikler, og da præpositioner og **post**positioner antageligvis har samme egenskaber, sluttet der indirekte til at testene også kan sondre mellem

---

4 Svenonius (2007: 80) understreger at Grunden ikke nødvendigvis realiseres som Adp'ens komplement (men at den ofte gør det). At Grunden ikke altid er Adp'ens komplement, er klart ved konstruktioner hvor Grunden indgår, og hvor semantikken mellem partikkelkonstruktion og præpositionel konstruktion er nærsynonym, fx *springe noget over* – *springer over noget* og *køre noget over* – *køre over noget* (Aa. Hansen 1967, III: 304–307; Jansen 2009):

- (i) De sprang over passagen i bogen.
- (ii) De sprang passagen i bogen over.

Testene i afsnit 3, som jeg her foregriber, indikerer at der ikke er tale om en postpositionel konstruktion i (ii), men en partikkelkonstruktion (fx **Passagen i bogen over sprang de*). Det betyder at Grunden i (ii) ikke er et komplement til en Adp. Selvom de semantiske kategorier Figur og Grund typisk realiseres syntaktisk som hhv. direkte objekt og komplement til en adposition, er forholdet dog ikke en til en (Svenonius 2007: 80).

5 Hvad angår *rundt om* i (1), så tager jeg ikke stilling til dens nærmere beskaffenhed; det kunne fx være én kompleks adposition eller en konstruktion som består af en partikel + en præposition.

partikler og postpositioner.⁶ Jeg er nødt til at gå denne omvej da jeg ikke er bekendt med tests der kan skelne mellem postpositioner og partikler.

Jeg vil bruge de følgende fire tests:

- I. Forfeltstesten
- II. Realisering som frie adjunker
- III. Modifikation af en NP⁷
- IV. Opskrivning til subjekt

Bemærk at testene ikke positivt kan vise om et givet element er en partikel eller en postposition. De kan kun vise at det pågældende element fx ikke opfører sig som en partikel, men deraf kan man ikke slutte at det givne element nødvendigvis må være en postposition (Nguyen 2019a: 451–452). I princippet kunne det være et element som hverken er en partikel eller en postposition.

For at opstille de syntaktiske tests har jeg brug for entydige partikler og entydige præpositioner. Bemærk dog at det er svært at konstruere eksempler der er minimalpar. Når præpositionen og partiklen har samme form, kan man diskutere om det givne element er en præposition uden et synligt komplement eller blot er en partikel, fx i *Jeg lagde røret på*. Derfor er eksemplerne ikke minimalpar.

I det følgende er det primært *på bordet* og *katten ud* som er de relevante strenge; i det første tilfælde er *på* en entydig præposition; i det andet tilfælde er *ud* en entydig partikel.

3.1. Forfeltstesten

Svenonius (2003: 344) viser at præpositionalfraser (forkortes ‘Præp-fraser’) kan stå i forfeltet, hvorimod objekt + partikel ikke kan (mine eksempler på næste side):

6 I norsk kan objektet stå på begge sider af partiklen, hvorimod det i svensk kun kan stå til højre (Vikner 2017). For svensk betyder det at man ud fra ordstillingen nemmere kan skelne mellem postpositioner og partikler, fx *Siljan runt tänker vi cykla i sommar* (Elisabet Engdahl personlig kommunikation). Hvad angår norsk, så kan postpositioner skelnes fra partikler hvis NP'en **kun** kan stå til venstre for den pågældende partikel/postposition, fx det norske *døgnnet rundt* versus **rundt døgnnet*. Det skyldes at objektet i norsk kan stå på begge sider af partiklen, mens NP'en kun kan stå til venstre for postpositionen.

7 I denne artikel bruger jeg begrebet ‘NP’ om **materialiteter** uden at skele til om denne materialitet bruges adverbielt eller i typisk nominale funktioner som subjekt, objekt og komplement til en Adp.

- (3) På bordet stillede jeg maden.
- (4) *Katten ud smed jeg.

3.2. Realisering som frie adjunkter

Præp-fraser kan realiseres som frie adjunkter, hvorimod objekt + partikel ikke kan:

- (5) Jeg legede på bordet.
- (6) *Jeg legede katten ud.

3.3. Modifikation af NP'er

Præp-fraser kan være postmodifikatorer (eller efterstillede ADLED, se Di-derichsen 1976: 221–22) til NP'er; det kan objekt + partikel ikke (se også Nguyen 2019a: 396, fn. 3):

- (7) Maden på bordet dufter så liffligt.
- (8) */# Maden katten ud dufter så liffligt.

3.4. Opskrivning til subjekt

Opskrivningen af objektet til subjekt kan ske relativt frit, hvorimod opskrivningen af komplementet til en præposition er underlagt en del restriktioner (Engdahl & Laanemets 2015; Laanemets & Engdahl 2014; Vikner 2017: fn. 7, 383):

- (9) */??Bordet bliver fordærvet på når det er så varmt.⁸
- (10) Katten er blevet smidt ud.

På baggrund af entydige eksempler på præpositioner og partikler har jeg således gennemgået de tests der kan sondre imellem de to ordklasser. Jeg vil nu beskrive de empiriske data. Det er vigtigt at holde sig for øje at eksemplerne indeholder Grunde, jf. afsnit 2. Det jeg vil fokusere på, er den type komplement som de enkelte postpositionelle elementer kan tage, og de fællespunkter de har med hensyn til semantik og syntaks.

4. De retningsangivende postpositionelle elementer

Hen og *fra* angiver hhv. mål og kilde, og de kan stort set tage samme slags komplement, som vi skal se.

---

8 Aktivsætningen lyder: *Maden fordærver på bordet når det er så varmt.*

4.1. Hen

Komplementet til *hen* er *hvor som helst*, *vegne-* og *sted-NP'*er⁹ (sidstnævnte behandles i afsnit 4.3). Bemærk at *vegne* i (12) og (13) kan erstattes med *steder* uden større betydningsforskel:

- (11) ... og jeg kunne gå **hvor som helst hen** ...
 (12) Giv fulde rettigheder til det russiske mindretal, eller olien ... bliver ledt **andre vegne hen**, var budskabet fra Jeltsins talsmand ...
 (13) Kortlægningen af genmassen fører **ingen vegne hen**.
 (KorpusDK)

4.2. Fra

Komplementet til *fra* er *hvor som helst*, *rundtomkring* eller *vegne-* og *sted-NP'*er (sidstnævnte behandles i afsnit 4.3):

- (14) ... en helt almindelig kvinde, der kunne ... komme **hvor som helst fra** i den vestlige del af verden. (KorpusDK)
 (15) “Vi lytter ... til de forslag, der kommer fra Dansk Folkeparti, men selvfølgelig også til de indvendinger, der kommer **rundt omkring fra**.”
 (<https://www.berlingske.dk/politik/forskere-advarer-loekke-df-krav-cr-en-bombe-under-fremtidens-arbejdsmarked>)
 (16) ... der er bud efter hende **alle vegne fra**.
 (17) Lige da hun var trådt ind af døren, kom overlægen styrtende **den anden vej fra**.
 (KorpusDK-eksempler fra Nguyen 2019a: 461)

4.3. *Sted-NP'en foran hen og fra: Semantiske og syntaktiske fællesnævner*

*Sted-NP'*erne til venstre for både *hen* og *fra* har en række egenskaber til fælles. Hvad artikler angår, indeholder *sted-NP'*en enten en foranstillet artikel eller ingen artikel; men den har aldrig efterstillet artikel. *Sted-NP'*en kan desuden indeholde kvantorer og visse adjektiver.

Følgende skemaer giver et indtryk af dataene i KorpusDK:

9 *Sted-NP'*en spiller en stor rolle i denne artikel, og det hænger måske sammen med at det ofte ikke behøver at være indledt af en præposition når det bruges som adverbial, fx *Han bor et andet sted*, se Nguyen (2018) og Nguyen & Østergaard (2019).

<i>sted + hen-fraser</i>
andetsteds hen
et andet sted hen
ikke nogen steder hen
et billigere sted hen
fremmede steder hen
ubehagelige/syge steder hen
det/de rette/rigtige/gale/forkerte/samme sted(er) hen
70/to steder

<i>sted + fra-fraser</i>
alle andre steder fra
alle mulige steder fra
begge steder fra
det ene sted fra
flere steder fra
mange steder fra
nye steder fra
samme steder fra

Man kan opstille en række empiriske generaliseringer for hvordan NP'en til venstre for *hen* og *fra* opfører sig. Den følger som oftest en eller flere af de følgende generaliseringer:

- I. NP'en angiver at det ikke er vigtigt at identificere det sted der er tale om, eller at stedet ikke umiddelbart kan identificeres (se nedenfor).
- II. NP'en angiver om man kender det sted der er tale om, fx om det er det rigtige eller det forkerte sted der er tale om (fx *det samme/forkerte sted*), om det er et sted der skal identificeres i modsætning til et andet sted (fx *et andet sted*). En mental afstandtagen til stedet angiver muligvis at man kun ved **noget** om det givne sted (man ved fx kun at den er syg eller underlig, se nedenfor).
- III. NP'en angivet antallet af steder; dette kan gøres ved at angive det præcise antal (*et sted, ét sted, to steder, ingen steder*) eller ved en mindre præcis betegnelse (fx *mange steder*).

Generaliseringerne er opstillet udelukkende på baggrund af observationer af data. Det er uklart om der er en underliggende fællesnævner for disse generaliseringer, og det er muligt at de kan opstilles på en anden måde.

Generalisering I og II kan måske slås sammen til én generalisering som på en eller anden måde angår talerens eller modtagerens viden om stedet.

Følgende eksempler illustrerer generalisering I, dvs. at det ikke er vigtigt at identificere det sted der er tale om, eller at stedet ikke umiddelbart kan identificeres:

- (18) **Et eller andet sted fra** kom lugten af vand.
 (19) Strømmen gik **alle mulige uønskede steder hen**.¹⁰
 (20) Vi gik hen mod den lille grønne mand. Vore første skridt **et eller andet sted hen**.

Følgende eksempler illustrerer generalisering II: *Sted-NP*'en angiver om man kender stedet, fx om det er det rigtige eller det forkerte sted, eller fx om det er et andet sted der er tale om. Bemærk at *rigtig-forkert*-distinktionen ikke er en dikotomi; man kan kende noget til et sted uden at kende til alle egenskaber ved dette sted. Dette kan udtrykkes ved et adjektiv, fx *fremmed* eller *syg* (sidstnævnte udtrykker en afstandtagen til stedet der kan bunde i at det på en eller anden måde er ukendt).

- (21) ... men det er negativt at samles i flok og så bare flytte grænsen **et andet sted hen**.
 (22) Det skal bemærkes, at ansigtssmerter kan stamme **andre steder fra**. Tænderne, ørerne og bihulerne for eksempel.
 (23) Han kører alle turister **det samme sted hen**.
 (24) De produceres i Tinglev og Sommersted, men en ny produktion vil blive etableret, så medarbejderne **begge steder fra** kan fortsætte i deres job.¹¹
 (25) Man skal ikke stikke fingeren eller andre legemsdele **fremmede steder hen**.
 (26) ... at hun ... ikke havde mod til at rejse **noget ukendt sted hen**.
 (27) Hvorfor tager I altid **sådan nogle syge steder hen**?
 (28) Det kan da godt være, at mikrofonen kommer **nogle underlige steder hen ...**

(eksempler fra KorpusDK, delvist tilpasset)

10 *Sted-NP*'en opfylder muligvis også kriterium II ved at angive en afstandtagen til stedet.

11 *Begge* henviser til *Tinglev* og *Sommersted* som kendte størrelser, men angiver også antallet af steder. NP'en følger derfor både generalisering II og III.

Følgende eksempler illustrerer generalisering III; antallet af steder angives mere eller mindre præcist (nul kan også være et antal):

- (29) en nøje udvalgt samling på 80 malerier og 30 akvareller, som er lånt **70 forskellige steder fra**.
- (30) ... sandheden kommer **mange steder fra** ...
- (31) Deres gæld kan kun dækkes ind ved bidrag **ét sted fra**: skatteyderne.
- (32) – Havde paven hørt om jer? -Ja, **flere steder fra**.
- (33) ... når regningen er sendt **to steder hen**, vil han først have en retslig afgørelse på, hvem der skal betale.
- (34) ... vi kommer **ingen steder fra**, kører **ingen steder hen** ...
- (KorpusDK)

Generaliseringerne er som sagt opstillet på baggrund af empirien med *sted-NP*'er, men de samme generaliseringer gælder også for *hvor som helst*, *vej-NP*'er, *vegne-NP*'er og *rundtomkring* (se afsnit 4.2 og 4.3): Disse elementer angiver (i) at det er ikke vigtigt hvilke steder der er tale om, eller at stedet ikke umiddelbart kan identificeres, eller (ii) om man kender det sted der er tale om, eller om det er et sted der skal identificeres i modsætning til et andet sted.

4.3.1. Elementer der ikke optræder i *sted-NP*'en foran *hen* og *fra*

Følgende elementer optræder (typisk) **ikke** i *NP*'en: (a) den postnominale artikel, (b) et demonstrativt pronomen og (c) et adjektiv der ikke forholder sig til I/II.

(a) Den postnominale artikel: At den postnominale artikel ikke optræder i *NP*'en, i hvert fald ikke i disse korpusdata, betyder at **stedet fra/hen* og **stederne fra/hen* ikke findes. Det kan der være mindst to forklaringer på. Hvis generaliseringerne I-III er **kriterier** for hvornår et udtryk er velformet, så kan dette muligvis give et fingerpeg om hvorfor visse elementer ikke kan stå i *NP*'en. Den ene mulige forklaring er at den efterstillede bestemte artikel i sig selv ikke opfylder noget i I-III. Den anden mulige forklaring er at brugen af den definte artikel normalt udelukker prænominale modifier og prænominale determinativer, fx **ukendte stederne*/**ukendte byerne*. At disse elementer ikke kan forekomme, betyder at ingen af kriterierne i I-III kan opfyldes (hvis de altså er kriterier for velformethed og ikke blot er empiriske generaliseringer; se også diskussionen nedenfor).

Ingen af disse forklaringer er dog fyldestgørende. Ifølge E. Hansen &

Heltoft (2011) bidrager den bestemte artikel ikke med nogen semantik når det kombinerer med *begge*: “I forbindelse med *begge* er den bestemte artikel redundant” (E. Hansen & Heltoft 2011: 569). Hvis det er udelukkende NP’ens semantik der er styrende for om den kan stå til venstre for *hen* og *fra*, så burde (35) og (36) være lige grammatiske/ugrammatiske, men det er de ikke:

(35) ?Han kørte begge stederne hen.

(36) Han kørte begge steder hen.

(b) Det demonstrative pronomen: Det demonstrative pronomen optræder heller ikke i de autentiske data, og det kan give udslag i ugrammatikalitet (procenttegnene angiver variation i grammatikalitetsvurderingerne blandt modersmåltalende):

(37) %Jeg kører dette sted hen.

(38) %Han stammer dette sted fra.

Det er uklart hvorfor det demonstrative pronomen ikke uden videre kan stå på denne position; det identificerer stedet ved at udpege det, og NP’en burde derfor følge generalisering II.

(c) Adjektivet: Hvis der er et adjektiv i *sted*-NP’en, følger det som regel generaliseringerne I eller II. Disse adjektiver er typisk *rigtig*, *forkert*, *samme* og *gal*, men kan også være *fremmede*, *underlige* og *syge*. De følgende eksempler falder dog uden for generaliseringerne:

(39) ... at vi vælger at blive hjemme eller gå **et billigere sted hen**.

(40) Skærmen blev mere og mere fyldt med røde beskeder... Det var meget sensuelt ... – hans ord kom **de dejligste steder hen** ...

(KorpusDK; (40) er tilpasset)

Selvom der ikke er mange adjektiver i korpusdataene, er det muligt at konstruere eksempler som accepteres af modersmåltalende. I de følgende eksempler er *sted*-NP’en indefinit og betegner konkrete steder, i modsætning til (40):

(41) Han rejste et dejligt sted hen.

(42) Han kommer et dejligt sted fra.

Dette tyder på at tilfælde som (39) og (40) ikke er marginale, men blot sjældne. Under alle omstændighederne viser de at generaliseringerne ikke uden videre kan formuleres som nagelfaste kriterier for velformethed.

Bemærk i øvrigt at (41) og (42) står i kontrast til deres definte *sted*-NP'er modstykker, som færre talere accepterer:¹²

- (43) %Han rejste det dejligste sted hen.
 (44) %Han kommer det dejligste sted fra.

Der må en nærmere undersøgelse til for at bestemme hvad der gør *sted*-NP'en velformet; der skal mere til end generaliseringerne I-III og diskussionen i dette underafsnit.

4.3.2. Obligatorisk ekstraposition

Der er også en række andre konstituentter der ikke optræder i *sted*-NP'en, men som i princippet burde kunne gøre det. Det drejer sig om en række efterstillede konstituentter, nærmere bestemt Præp-fraser, relativsætninger og appositioner. Da disse konstituentter ikke kan stå i *sted*-NP'en, er de forvist til at ekstraponere til højre for *hen* og *fra*. Disse konstituentter er i det følgende omrammet af kantede parenteser.

Ekstraposition af Præp-frase:

- (45) Jeg skal **et sted hen [med mennesker]** og have tørt tøj på.
 (KorpusDK)
 (46) *Jeg skal **et sted [med mennesker] hen** og have tørt tøj på.
 (47) Der sad hun, begravet i papirer, “ 2 sekunder ” lød det **et sted fra [i papirbunken]**.
 (KorpusDK)
 (48) *Der sad hun, begravet i papirer, “ 2 sekunder ” lød det **et sted [i papirbunken] fra**.

12 Der er muligvis en generisk-nongenerisk kontrast, dvs. at den generiske fortolkning giver et grammatisk resultat, hvorimod den non-generiske fortolkning giver et ugrammatisk resultat. Det er tænkeligt at der blandt modersmålstalende er varierende fortolkninger af (43) og (44), og at det medfører at de talere der har en generisk fortolkning, accepterer sætningerne, hvorimod de der har en nongenerisk fortolkning, ikke accepterer dem.

Ekstraposition af relativsætning:

- (49) Og med et nødtørftigt forråd flygtede de **det eneste sted hen, [hvor de vidste ingen turde følge dem]**.
(KorpusDK)
- (50) *... flygtede de **det eneste sted [hvor de vidste ingen turde følge dem], hen**.
- (51) ... de mennesker ... kommer **et sted fra, [hvor det gør ondt]** og hen et sted, hvor det er et rent helvede at være ...
(tilpasset fra KorpusDK)
- (52) *... de mennesker kommer **et sted [hvor det gør ondt], fra** og hen et sted, hvor det er et rent helvede at være ...

Ekstraposition af apposition:

- (53) Fotografierne har surrelle over- og undertoner, som kun kan stamme **et sted fra, [hans gamle far, anarkisten Wilhelm Freddie]**.
(tilpasset fra KorpusDK)
- (54) *... over- og undertoner, som kun kan stamme **et sted [hans gamle far, anarkisten Wilhelm Freddie] fra**.

Disse empiriske observationer kan man formulere som en slags letledsregel: Hvis de efterstillede konstituenten er inde i *sted-NP*'en, gør de *sted-NP*'en for tung. Derfor skal de ekstraponere.

5. Postpositionelle elementer der betegner udstrækning: *igennem, over, ind, ud og rundt*

Visse postpositionelle elementer betegner udstrækning i tidsrum eller i fysiske rum. Jeg gennemgår elementerne et for et.

5.1. *Igennem (obligatorisk fortolkning: udstrækning i tid)*

Postpositionelt *igennem* indfører et tidsrum. Dette tidsrum realiseres ofte med kalender-agtige udtryk, men også med mange andre slags NP'er. Postpositionelt *igennem* er altså ret produktiv (se også Nguyen 2019a: 454):

- (55) ... ved at opholde sig i samme seng **en nat igennem**.
- (56) Efter vores enorme dominans **hele kampen igennem** var sejren fuldt fortjent.

- (57) Dyrker du sex uden at beskytte dig med et kondom **hele samlejet igennem**, kan du bl.a. blive smittet ...
(alle KorpusDK-eksempler; (55) er fra Nguyen 2019a: 454)

5.2. *Ind (typisk i idiomatiske sammenhænge)*

Ind er ikke produktivt som postpositionelt element. Det forekommer i idiomatiske konstruktioner hvor *ind*-frasen udgør det ene sideordnede element i en sideordningsforbindelse, samtidig med at en *ud*-frase udgør det andet sideordnede element. Konstruktionen findes typisk med *år* og *dag*:

- (58) ... det helt exceptionelle fænomen, at man **år ud og år ind** ren-
der til dybest set utilfredsstillende ritualer ...
(59) **Dag ud og dag ind** vandrede han afsted ad landevejen ...
(KorpusDK)

Ind virker altså mindre produktiv end de andre postpositionelle elementer; og *x ud og y ind*-konstruktionstypen virker idiomatisk.

5.3. *Over*

Postpositionelt *over* kan betegne både fysiske rum og tidsrum. Ved fysiske rum er NP'en typisk *Verden, Jorden, kloden og landet*, mens tidsrum betegnes med NP'er som har kalender-agtige substantiver (se også Nguyen 2019a: 462-463):

- (60) I den anledning har British Council lavet en lille vandreudstilling
... og sendt den rundt i 45 lande **verden over**.
(61) Konflikten ... er afværget – i hvert fald **weekenden over**.
(62) Hæld den kolde lage over og lad dem trække **natten over**.
(63) De beder om ro **sommeren over**.
(KorpusDK; delvist tilpasset)

5.4. *Ud*

Ud findes, ud over i idiomatiske *ud* og *ind*-forbindelser, også som postpositionelt element. Det indfører temporale NP'er med mange forskellige slags substantiver og "betegne[r] varighed lige til enden" (Aa. Hansen 1967, III: 309):

- (64) ... hvis trøjen skal blive på danske skuldre **ugen ud**.
(65) Vi er ved at lære at passe på tænderne, så de holder længere – ja, måske **hele livet ud!**
(66) ... men man fortsætter med p-pillerne **perioden ud**.
(KorpusDK; delvist tilpasset)

5.5. Rundt

Postpositionelt *rundt* kan både indføre temporale og spatiale rum. Ved temporale rum er kernen i NP'en *døgnet* og *året*. Med Aage Hansens ord: "I den temporale betydning bruges *rundt* om tidsafsnit i en stadig gentagen rækkefølge (med bibetydning af trivialitet, kedsommelighed)"¹³ (Aa. Hansen 1967, III: 308):

- (67) ... mens der på andre kanaler og især floder sejles **døgnet rundt**.
(KorpusDK)

Ved fysiske rum optræder typisk *vej*-NP'er og NP'er som er realiseret som *Jorden/verden/kloden*, men også mange andre NP'er kan stå på denne position:

- (68) Der er stenede strande næsten **hele vejen rundt** ...
(69) ... og fotografiet gik **verden rundt**.
(70) Hun formåede at holde en klar føring **banen rundt**.
(71) Annie lod blikket vandre **bordet rundt**.
(72) Hendes blik fór forskrækket **stuen rundt**.
(73) ... den første af i alt otte animationsfilm, der ... bringer os **dyre-
riget rundt**.
(KorpusDK)

Ved fysiske rum er der to mulige fortolkninger: Den ene fortolkning er 'rundt om', eller som Aage Hansen formulerer det: "Efterstillet *rundt* angiver en bevægelse der følger en kreds fra sted til sted, fra punkt til punkt" (Aa. Hansen 1967, III: 308).¹⁴ Bevægelsen behøver dog ikke at forløbe i en kreds, men blot i en form for bane. Den anden fortolkning er følgende, med Aage Hansens formulering: "Hvor der er tale om områder, kan *rundt* få betydningen: alle vegne eller mange steder inden for området" (Aa. Hansen 1967, III: 308).

Dvs. at konstruktionen i mange tilfælde kan være **tvetydig**. 'Rundt om'-betydningen er entydig i (74) da *øen* henviser til Bornholm, som man kun kan sejle rundt om, men ikke rundt omkring på, da Bornholm ikke har nogen kanaler. Ligeledes er 'mange steder inden for et område'-betydningen

13 Bibetydningen ser ikke ud til at være til stede i (67).

14 Ifølge Aage Hansen (1967, III: 308) har efterstillet *rundt* ikke den samme betydning som foranstillet *rundt om* (*kring*), men det er ikke klart hvad forskellen er.

entydig i (75) (man rejser normalt ikke rundt om Jorden/verden, men rundt omkring på Jorden eller rundt omkring i verden):

(74) Ni både sejlede **øen rundt**
(hvor *øen* er Bornholm; <http://tidende.dk/?Id=55318>)

(75) Opdagelsesrejsen **verden rundt** vil ... gå gennem Fjernøsten.
(KorpusDK)

I (76) er begge fortolkninger mulige:

(76) De sendte raketten Jorden rundt.

(76) kan både betyde at de sendte raketten rundt om Jorden, eller at de sendte raketten fra land til land, fra by til by, mange steder på Jorden.

5.6. Semantisk fællesnævner: Udstrækning i tidsrum og inkompatibilitet med teliske begivenheder

Postpositionelle elementer der betegner udstrækning i tidsrum (varighed), er uforenelige med teliske begivenheder. Det skyldes at teliske begivenheder betegner afslutning eller mål, hvilket er inkompatibelt med tidslig udstrækning (medmindre begivenheden gentages hele tidsrummet igennem, og fortolkningen således bliver iterativ); se også Nguyen (2019a):

(77) *Han brækkede armen {hele kampen igennem}/{uge ud og uge ind}/{døgnet rundt}/{natten over}.

Læg dog mærke til dette eksempel:

(78) Læg sveskerne i blød i te **natten over**. (KorpusDK)

I (78) impliceres det at sveskerne kommer til at ligge i blød, sml. *sveskerne ligger i blød natten over*. Dette er en atelisk begivenhed og er derfor kompatibel med *natten over*.

6. Anvendelse af tests

I dette afsnit anvender jeg testene i afsnit 3 på nogle illustrative eksempler. Formålet med testene er som sagt at skelne mellem partikler og postpositioner. Det ville være ønskværdigt at anvende alle tests på alle eksempler, men dette er ikke muligt af pladshensyn, og fordi ikke alle tests kan anvendes

på alle eksempler (fx kan mål-argumenter sandsynligvis ikke fungere som frie adjunkter).

Udgangssætningerne er følgende:

- (79) Han kører alle turister det samme sted hen. (= (23))
 (80) Ni både sejlede øen rundt. (= (74))

I. Adp-fraser kan stå i forfeltet:

- (81) Det samme sted hen kører han alle turister.
 (82) Øen rundt sejlede ni både.¹⁵

II. Adp-fraser kan realiseres som frie adjunkter:

- (83) Øen rundt græssede køerne.

III. Adp-fraser kan modificere NP'er:

- (84) Turen det samme sted hen arrangeres senere.
 (85) Redningskransene øen rundt redder mange mennesker.

IV. Komplementet til en Adp kan kun i få tilfælde opskrives til subjekt:

- (86) *Det samme sted er blevet kørt hen.
 (87) *Øen er blevet sejlet rundt.

Sammenlign nu *øen rundt* ovenfor med *Bo rundt*:

- (88) De sejlede Bo rundt.

Kontrasten mellem *øen rundt* og *Bo rundt* er ret skarp; i sidstnævnte tilfælde er der tale om en Figur, og derfor er der sandsynligvis ikke tale om komplementet til en Adp, men nærmere objekt i en partikelkonstruktion. Det stemmer overens med testene:

---

15 En af mine informanter brød sig ikke om dette eksempel, men havde ikke noget imod (83), hvor Adp-frasen ligeledes står i forfeltet. Måske er fremrykningen af valensbundne Adp-fraser (som i (82)) underlagt flere restriktioner end fremrykningen af Adp-fraser som er adjunkter (som i (83)). Forfeltstesten er altså muligvis mere anvendelig med Adp-fraser der er adjunkter.

- (89) *Bo rundt sejlede de.
- (90) *Køerne græssede Bo rundt.
- (91) *Redningskransene Bo rundt redder mange mennesker.
- (92) Bo blev sejlet rundt.

Alle de fremlagte facts understøtter ideen om at elementer som *hen* og *rundt* er postpositioner. Postpositionsanalysen kan yderligere forklare følgende data:

- (93) Han kører alle turister **hurtigt** ud.
- (94) *Han kører alle turister **i byen** ud.
- (95) Han kører alle turister **det samme sted** hen.

Ifølge Heltoft (1992: 33-35) og Jørgensen (2014: 98-99) er det kun mådesadverbialer der kan stå mellem objektet og partiklen, ikke stedsadverbialer. Det forklarer kontrasten mellem (93) og (94), men ikke hvorfor (95) er grammatisk. Hvis *hen* er en postposition, og *det samme sted* er dens komplement, så er (95) ikke et problem. (96) viser, som forventet, at mådesadverbialet står til venstre for *det samme sted hen*:

- (96) Han kører alle turister **hurtigt** det samme sted hen.

Postpositionsanalysen kan også give et svar på følgende spørgsmål: Hvis *det samme sted* er et adverbial, hvorfor kan det så ikke stå mellem objektet og fx *ud*?

- (97) *Han kørte alle turister det samme sted ud.

Svaret er at *sted-NP*'en kan være komplement til *hen*, men ikke til *ud*. Dette er ikke uplausibelt da det er idiosynkratisk hvilke Adp'er der tager hvilke komplement.

7. Sammenfatning og perspektiver

I denne artikel har jeg argumenteret for at en række elementer i dansk har postpositionelle egenskaber. Disse elementer har samme form som de elementer man traditionelt har analyseret som partikler og præpositioner (enten med et synligt eller usynligt/elideret komplement). Jeg har indført fire tests for at skelne mellem præpositioner og partikler. Da den afgørende antagelse er at præpositioner og postpositioner opfører sig på samme måde, kan det

vises at visse elementer har postpositionelle egenskaber. Jeg har delt disse elementer op i to grupper: (i) retningsangivende postpositionelle elementer og (ii) postpositionelle elementer der betegner udstrækning i tid og rum.

Hvis analysen står til troende, rejser det spørgsmålet om hvad forskellen er på postnominalt og prænominalt *hen* i (98):

(98) Han kørte {et andet sted hen}/ {hen et andet sted}.

Hvis postnominalt *hen* er en postposition, åbner det for muligheden for at prænominalt *hen* er en præposition. Desuden rejser det spørgsmålet om andre retningslementer kan være præpositioner:

(99) Han kørte ind/ud/op/om et andet sted.

Hertil kommer spørgsmålet om det statiske element *henne* kan være en postposition eller en præposition:

(100) Vi er {et andet sted henne}/ {henne et andet sted}.

Hvis *henne* kan både være en præ- og en postposition, så rejser det spørgsmålet om andre statiske elementer er præpositioner:

(101) Vi er inde/ude/oppe/omme et andet sted.

Disse spørgsmål er oplagte at følge op på i fremtidig forskning.

Om forfatteren

Michael Nguyen, forsker ved Dansk Sprognævn.

Litteratur

Diderichsen, P. (1976): *Elementær dansk grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal.

Engdahl, E. & A. Laanemets (2015): Prepositional passives in Danish, Norwegian and Swedish: A corpus study. *Nordic Journal of Linguistics* 38(3), 285–337. doi:10.1017/S0332586515000232.

Hansen, Aa. (1967): *Moderne dansk: I-III*. København: Grafisk Forlag.

- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (1992): The topology of verb second and SVO languages. A study in the sign functions of word order. *Copenhagen Studies in Language* 15, 13–64.
- Jansen, H. (2009): Hvis man kører over kæresten, har man så kørt kæresten over? I: *Sprogvidenskab i glimt*. K. Farø, A. Holsting, N.-E. Larsen, J. E. Mogensen & T. Vinther (red.). Odense: Syddansk Universitetsforlag, 105–111.
- Jørgensen, H. (2014): Adverbiernes rækkefølge i henhold til Mikkelsen. I: *Problemer og perspektiver i dansk syntaks*. O. Togeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.). København: Syddansk Universitetsforlag, 90–115.
- Laanemets, A. & E. Engdahl (2014): Findes der præpositionspassiv i dansk? I: *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS)*. I. S. Hansen & T. T. Hougaard (red.), Aarhus: Aarhus Universitet, 15, 87–104.
- Nguyen, M. (under bedømmelse): *The adpositional phrase in Danish. On left located complements*. Aarhus Universitet, Institut for Kommunikation og Kultur.
- Nguyen, M. (2018): On Danish Bare Nominal Adjuncts - a reply to Barrie and Yoo. I: *ICLLS 2018. Fourth International Conference on Linguistics and Language Studies*. P. C. Lee, K. S. M. Leung, K. C. Li & S. S. Y. Wong (red.). Hong Kong: Chartered Institute of Linguists Hong Kong Society, 143–157. http://docs.wixstatic.com/ugd/2b7f97_12e298eb8c21496eba8c2c05fcf02cc3.pdf (24 August, 2018).
- Nguyen, M. (2019a): On some postpositional elements in Danish. I: *The Sign of the V: Papers in Honour of Sten Vikner*. K. R. Christensen, H. Jørgensen & J. Wood (red.). Aarhus: Aarhus Universitet, 449–465. doi:10.7146/aul.348.108.
- Nguyen, M. (2019b): Lokative pronominer og præpositionalfrasens struktur. *Ny forskning i grammatik* 26, 122–140.
- Nguyen, M. & J. S. Østergaard (2019): Om danske *sted*-adverbialer - med udgangspunkt i Barrie & Yoo (2017). I: *17. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Y. Goldshtein, I. S. Hansen & T. T. Hougaard. Aarhus: Aarhus Universitet, 17, 357–377.
- Svenonius, P. (2003): Swedish particles and directional prepositions. I: *Grammar in Focus: Festschrift for Christer Platzack*. L.-O. Delsing, C. Falk, G. Josefsson & H. Á. Sigurðsson (red.). Lund: Wallin & Dalholm, 343–351.
- Svenonius, P. (2004): Limits on P: filling in holes vs. falling in holes. *Nordlyd* 31(2), 432–445.
- Svenonius, P. (2007): Adpositions, particles and the arguments they intro-

- duce. I: *Argument structure*. E. J. Reuland, T. Bhattacharya & G. Spathas (red.). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. Vol. 108, 63–103.
- Talmy, L. (2000): *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge: MIT Press.
- Vikner, S. (2017): Germanic Verb Particle Variation. I: *Elements of Comparative Syntax: Theory and Description*. E. O. Aboh, E. Haeberli, G. Puskás & M. Schönenberger (red.). Berlin: Mouton de Gruyter. Vol. 127, 371–397. doi:/10.1515/9781501504037-014

Internetkilder

- <https://www.berlingske.dk/politik/forskere-advarer-loekke-df-krav-er-en-bombe-under-fremtidens-arbejdsmarked> (lokaliseret 11. januar 2020)
- <http://tidende.dk/?Id=55318> (lokaliseret 11. januar 2020)

Pronominalkasus i subjekt med bestemmende relativsætning

Jan Heegård Petersen, Jørgen Schack
& Eva Skaftø Jensen

Abstract

This paper reports a study of the distribution of the nominative and the oblique form in personal pronouns in Danish, specifically the distribution of the two case forms in subjects constructed as a personal pronoun with a restrictive relative clause (of the type *de/dem der kom til tiden, fik en god plads* ‘they/them who arrived on time, had a good seat’). The distribution is studied in written as well as spoken data. The aims are 1) to map out the actual distribution in authentic data, 2) to explain any discrepancies from the norm, be it in terms of register (spoken vs. written data) and/or grammatically.

Nøgleord

kasus, personlige pronomener, tale og skrift, dansk

1. Indledning

I folkeskolens afsluttende prøve i retskrivning i maj 2019 optrådte der et subjekt med et pronomener i oblik form. Den oblikke form gav anledning til adskillige henvendelser til Dansk Sprognævn og til følgende læserbrev i Berlingske:

Ved dette års afgangsprøve (8. maj) i dansk læsning og retskrivning for 9. klasse kunne man konstatere, at Undervisningsministeriet ikke behersker det danske sprog. Af ministeriets udsendte tekst til prøvens diktat finder man formuleringen: “**Dem, der gerne vil have indflydelse på, hvad vi danskere vælger at se i fjernsynet**, er nu gået i tænkeboks.” Jeg anbefaler, at Undervisningsministeriet tager en tur med tog og bus til Bogense, hvor Dansk Sprognævn kan belære ministeriet om, hvordan man anvender personlige pronomener, så

vi til afgangsprøver fremover undgår formuleringer som: “**Dem** er nu gået i tænkeboks.” (Berlingske 10.5.2019, vores fremhævelser)

Læserbrevsskribenten sidestiller her et komplekst pronominalt subjekt (pronomen + bestemmende relativsætning) med et simpelt subjektspronomen, som jo i overensstemmelse med hovedreglen ville stå i nominativ (jf. afsnit 2), og ræsonnerer derfor at den oblique form i subjektet “Dem, der gerne ...” ikke er korrekt dansk. Skribenten skriver det ikke direkte, men vil formentlig have nominativformen, dvs. *de der gerne vil ...*, som også er mulig i moderne dansk. Skribentens ræsonnementer er ikke ualmindelige, men til trods for at de umiddelbart kan virke logiske, er de ikke altid gyldige ud fra en sprogvidenskabelig betragtning. Faktisk peger læserbrevet på en kasualternation som eksisterer i moderne dansk: Brugen af nominativ eller oblik form i subjekter der består af et personligt pronomen og en bestemmende relativsætning. I denne artikel fremlægger vi en undersøgelse af fænomenet.

Undersøgelsen er en del af et større projekt hvor vi undersøger den faktiske distribution af nominativ og oblik form i pronominalsyntagmer i såvel et skriftsprogligt som et talesprogligt korpus. Projektet udspiller sig i praksis som en række delundersøgelser hvor vi prøver at tage højde for både syntagmets indre opbygning og dets syntaktiske funktion. Desuden prøver vi at tilrettelægge undersøgelserne så det er muligt også at se isoleret på faktorer som numerus og person.

I denne artikel ser vi først på hvad udvalgte, repræsentative grammatikker og sprogbrugshåndbøger har at sige om brugen af nominativ og oblik form i subjekter der består af et personligt pronomen + en bestemmende relativsætning. Dernæst gør vi rede for kasusformernes distribution i den faktiske sprogbrug, skrift såvel som tale. I afsnit 6 inddrager vi de andre undersøgelser vi hidtil har udført, og tager stilling til på hvilken måde dette seneste bidrag påvirker de resultater vi indtil videre er nået frem til.

2. Hvad siger grammatikkerne og sprogrigtigheds-håndbøgerne?

Hovedreglen for distributionen af nominativ og oblik form i pronomener i moderne dansk siger at i funktion som subjekt bruges nominativ; i alle andre funktioner bruges oblik form. Der er dog i såvel den lidt ældre som den nyere grammatiske litteratur almindelig enighed om at et subjektspronomen kan have oblik form når det forbindes med en bestemmende relativsætning eller et andet bestemmende adled, altså sådan som det er tilfældet ved det

omstridte eksempel: **Dem**, *der gerne vil have indflydelse på, hvad vi danskere vælger at se i fjernsynet, er nu gået i tænkeboks* (jf. Hansen 1967: 243 f.; Jacobsen & Jørgensen 1988: 125 ff.; Becker-Christensen 2010: 207; Hansen & Heltoft 2011: 439 f.). Subjektspronomenet kan som nævnt også stå i nominativ: **De**, *der ..., er nu gået i tænkeboks*.

Den nævnte alternation mellem oblik form og nominativ ses ifølge litteraturen først og fremmest ved pronomenernes pluralisformer, *vi* : *os*, *I* : *jer*, *de* : *dem*. Ved singularisformerne gør sig til dels andre forhold gældende:

1. person singularis, *jeg* : *mig*, kan normalt kun have parentetisk relativsætning:

Formen *jeg* betegner den talende og er dermed semantisk set fuldt afgrænset fra andre referenter. Man forventer derfor at nominativformen er altdominerende, og den er da også let at verificere: (...) *Jeg, som engang lo ad min mor, fordi hun strøg alting, står nu og stryger mit sengetøj og glæder mig til at komme i seng med en god bog* (Hansen & Heltoft 2011: 441).

2. person singularis, *du* : *dig*, kan i tilfælde hvor den udpeger en person af en gruppe, have bestemmende relativsætning, og derfor kan vi her finde samme alternation som ved pluralisformerne, fx *Dig (eller du) der ville have vinduesplads, kom lige herop!* (Hansen & Heltoft 2011: 441).

Ved **3. person singularis**, *han* : *ham*, *hun* : *hende*, er der ifølge litteraturen ikke længere nogen nævneværdig alternation mellem nominativ og oblik form når pronomenet forbindes med en bestemmende relativsætning eller et andet bestemmende adled. Her er oblik form blevet det upåfaldende kasusvalg, fx *Hende der står derovre, er min kusine* (Jacobsen & Jørgensen 1988: 126). I sådanne tilfælde er nominativ (*han/hun*) "meget kunstlet" (Hansen 1965: 100) eller "meget unaturligt" (Hansen & Heltoft 2011: 442).

2.1. "Fællesledsreglen"

I det ovenstående har vi ganske kort gjort rede for hvad der kan siges at være enighed om i repræsentative grammatikker og sprogrigtighedshåndbøger hvad angår den overordnede distribution af nominativ og oblik form i pronominaler subjekter med bestemmende relativsætning: Her kan bruges såvel nominativ som oblik form; i 3. person singularis dog kun oblik form.

Hvad angår 3. person pluralis, adskiller Aage Hansen (1965) sig fra Hansen & Heltoft (2011), idet han opererer med en regel som vedrører fællesleddets funktion i relativsætningen:

Ved følgende relativsætning [dvs. når der følger en relativsætning efter] synes tendensen især at gå i retning af oblikform når pronomenet ikke står som subjekt for relativsætningen, medens subjektformen foretrækkes hvor pronomenet er subjekt for relativsætningen. (Hansen 1965: 102)

I 3. person pluralis bruges oblik form altså ifølge Aage Hansen især når fællesleddet (repræsenteret ved pronomenet i oversætningen) ikke er subjekt i relativsætningen, fx **Dem** *vi skal konkurrere med rundtom i verden, har forstået hvad uddannelse betyder*, mens nominativ foretrækkes når fællesleddet er subjekt i relativsætningen, fx **De** *der har fået afslag, skal nu finde på noget andet at lave*. Ifølge Aage Hansen (1965) finder man også nominativ i førstnævnte slags kontekster, men den sprogbrug der beskrives hos ham, er af gode grunde af ældre dato; flere af de eksempler der skal illustrere brugen af nominativ, er over 100 år gamle. Becker-Christensen (2010) og Jacobsen & Jørgensen (1988) opererer med en tilsvarende regel. Ifølge Becker-Christensen (2010: 208) er nominativ udelukket når fællesleddet ikke er subjekt i relativsætningen; her “kan kun akkusativformen bruges”. Becker-Christensen anfører kun et eksempel i 3. person singularis, men reglen er formuleret som generel regel der gælder for personlige pronomener som sådan. Ifølge Jacobsen & Jørgensen (1988: 126) gælder tendensen til oblik form i sådanne tilfælde især 3. person singularis. Her er tendensen “så stærk at den næsten helt sætter hovedreglen ud af spillet”, og i tilfælde hvor *som* er udeladt, “er det kun akkusativ der kan bruges” (ibid.).

3. Den faktiske sprogbrug

I det følgende ser vi på om grammatikkernes og sprogrigtighedshåndbøgerens beskrivelse af kasusbrugen i pronominale subjekter med bestemmende relativsætning svarer til hvad der kan observeres i den faktiske sprogbrug. Vi har undersøgt alle 7 relevante pronomener (*jeg, du, han/hun, vi, I, de*) og forsøger at svare på følgende spørgsmål:

- Bruges der både nominativ og oblik form i pluralis?
- Bruges der altid oblik form i 3. person singularis?
- Spiller fællesleddets funktion i relativsætningen en rolle for kasusvalget?
- Er der forskel på kasusbrugen i skrift og tale?

Når vi i spørgsmålene ser bort fra 1. person singularis, skyldes det at denne form nærmest aldrig forbindes med bestemmende relativsætning (jf. ovenfor). Også 2. person singularis afstår vi fra særskilt at stille spørgsmål til, da der i vores materiale er så få forekomster af den relevante konstruktionstype at der ikke kan udledes noget af dem.

3.1. Data

Vi har undersøgt den ovennævnte konstruktion i 2 korpuser, et skriftsprogskorpus og et talesprogskorpus. Skriftsprogskorpusset er et avis-korpus på ca. 52,5 mio. løbende ord bestående af tekster fra landsdækkende og regionale aviser fra 2017. Talesprogskorpusset består af de transskriptioner af talt dansk der udgør LANCHART-korpusset, der befinder sig ved Sprogforandringscentret, DGCSS, Københavns Universitet (Gregersen, Mægaard og Pharao 2015). Korpusset indeholdt ved undersøgelsestidspunktet (efteråret 2019) ca. 12 mio. løbende ord. Lydfileerne der ligger til grund for transskriptionerne, er optagelser af sociolingvistiske interview, dvs. løst strukturerede interview. Optagelserne stammer fra forskellige forskningsprojekter og spænder i periode fra 1970 til 2017. Talerne, både interviewere og informanter, er danskere i alderen 15-70+ år og fra flere egne af landet, om end flest fra København. Talerne er kønsmæssigt kategoriseret som 'mand' eller 'kvinde'. Dette datagrundlag er identisk med det vi har brugt i en tidligere undersøgelse (Schack, Jensen & Petersen 2019), og det muliggør en sammenligning med den tidligere undersøgelse, se afsnit 6.1.

3.2. Metode

Skriftsprogdataene er fremkommet ved søgninger på alle nominative og oblique pronominalformer der har funktion som subjekt, og som efterfølges af en bestemmende relativsætning. I praksis brugte vi søgestrengene *jeg, der ; jeg, som ; mig, der ; mig, som* osv.¹ Søgningerne resulterede i meget store antal forekomster, som dog indeholdt en del støj: dels eksempler med parentetiske relativsætninger, dels andre irrelevante eksempler, fx eksempler hvor *som* ikke fungerer som relativindleder. Samtlige eksempler blev gennemgået manuelt, og kun eksempler med bestemmende relativsætninger blev bibeholdt. For 3. person pluralis' vedkommende fremsøgte vi også eksempler uden relativindleder (typen *Vi spørger de/dem han omgås*), men af hensyn til sammenligneligheden med vores talesprogdata indgår

---

1 Og også med både stort og lille begyndelsesbogstav: *han, der/Han, der* osv.

de ikke i analyserne nedenfor, men må lægges frem ved en anden lejlighed. Konstruktioner med ekstraposition er udeladt i skriftsprogsundersøgelsen.

Talesprogsdataene er fremkommet ved søgninger på alle relevante nominative og oblikke pronominalformer. Søgeresultaterne er lagt ind i et excelark med sætningskontekster til både venstre og højre side, og med angivelse af taler og dennes alder, hjemegn, køn og socialklasse for hver forekomst. Disse søgninger og udtrækninger gav til sammen mere end 240.000 eksempler på brug af de relevante pronomener, inklusive ca. 140.000 forekomster af *de* i korpusset og ca. 85.000 af *dem*. Da LANCHART-dataene er ikke markeret for sætningsgrænser (ytringerne fortsætter ud i ét medmindre der er talerskifte), og der heller ikke bruges tegnsætning, var et større sorteringsarbejde nødvendigt for at et datasæt kunne etableres. Ved hjælp af Excels filterfunktioner blev først alle forekomster med rækkefølgen {PRONOMEN} + *der/som* markeret som muligt relevante, og dernæst, vha. dels yderligere filtreringer, dels manuel analyse, blev alle ikke-relevante forekomster, fx sammenligningssyntagmer med *som*, frasorteret. Alle eksempler på ekstraposition til højre blev annoteret som sådan, fx *min farfar døde for mange år siden altså ham der havde røgeriet ikke*, og alle eksempler med ekstraposition til venstre, fx *de der skal med bussen de skal møde ...*, blev ligeledes annoteret som sådan (se afsnit 4.3 nedenfor). Der blev ikke fundet eksempler med parentetisk relativsætning.²

Tilbage (af de mere end 240.000 forekomster af et personligt pronomener) blev 551 sikre eksempler med den undersøgte konstruktion, inklusive eksempler med ekstraposition til venstre. Disse blev efterfølgende annoteret for pronominalt kasus, person, numerus, type af relativindleder (*der* eller *som*), forekomst i ledsætning eller hovedsætning samt pronomenerets funktion i relativsætningen (subjekt, objekt, styrelse, subjektsprædikatív).

Det er en særdeles omfattende sorteringsøvelse at identificere pronomener i subjektsfunktion med relativsætninger uden eksplicit relativindleder, altså af typen fx *dem du kender skal med busserne*, i et så stort korpus som LANCHART uden interpunktion og markering af sætningsgrænser. En fuldstændig sortering udestår, men vi har som en foreløbig undersøgelse set på alle forekomster af *de* og *dem* hvor disse efterfølges umiddelbart af

---

2 Følgende forekomsttyper blev også særannoteret og derpå sorteret fra: Selvfølgelig (fx *man synes dem der kom derudefra de ha-ha-ha* [dvs. latter]), gentagelse (fx *ham der holdede ham der holdede han ...*), ikke-grammatisk kongruens mellem subjektled i ekstraposition og på subjektplads (fx *ham der taler på afdelingsmødet er det nogenlunde den samme måde at tale på*) samt eksempler der ikke umiddelbart lod sig bestemme typemæssigt.

et pronomen i nominativ, dvs. som subjekt i relativsætningen, *jeg, du, han/hun, vi, I* og *de*.

4. Hovedresultater

Vi præsenterer i dette afsnit først den overordnede fordeling af nominativ og oblik form i de to datasæt. Dernæst ser vi på om den regel som vi i afsnit 4.2 kalder *fællesledsreglen*, følges i den faktiske sprogbrug, og i afsnit 4.3 ser vi nærmere på ekstraposition i talesprogsdataene.

4.1. Fælles resultater for tale og skrift

Tabel 1 viser de samlede forekomster i både skrift- og taledatasættene.

Tabellen viser overordnet en klar forskel mellem tale og skrift. I talesproget foretrækkes oblik kasus, i skriftsproget nominativ. Dette indikerer to sprogbrugsnormer, men for skriftsproget, hvor datagrundlaget er større, er situationen mere kompleks.

Som det fremgår af tabel 1, er der i **skriftsproget** en stærk (og statistisk signifikant) tendens til nominativ i 1. og 3. person pluralis. Tendensen er allerstærkest i 1. person pluralis (*vi*). I 3. person singularis finder vi en statistisk signifikant tendens til oblik form.³ Ifølge litteraturen er nominativ i denne kontekst som nævnt meget “kunstlet” eller “unaturligt”, men der er dog enkelte nominativforekomster i de sparsomme singularisdata, fx **Han**,

		Skrift		Tale	
		Nominativ	Oblik	Nominativ	Oblik
Singularis	jeg : mig	0	0	0	0
	du : dig	1	0	0	0
	han/hun : ham/hende	3 (14 %)	19 (86 %)	0	12
	Total	4 (17 %)	19 (83 %)	0	12
Pluralis	vi : os	258 (88,7 %)	33 (11,3 %)	4	2
	I : jer	4	2	1	0
	de : dem	571 (73 %)	212 (27 %)	6 (6 %)	89 (94 %)
	Total	833 (77 %)	247 (23 %)	11 (11 %)	91 (89 %)

Tabel 1: Kasus i subjekspronomen med bestemmende relativsætning. Fordeling af nominativ og oblik i singularis og pluralis i skrift og tale.

³ $p < 0,0001$

der sad bagest, svingede med en hammer, mens han prøvede at stjæle mobiltelefoner fra fodgængere (Politiken 16.7.2017, vores fremhævelse). 2. person singularis og 2. person pluralis er så sparsomt belagt at vi ikke kan konkludere noget.

For **talesprogets** vedkommende kan vi bedst udtale os om 3. person pluralis, hvor der er et rimeligt antal belæg; her er der en klar præference for oblik form. 3. person singularis viser også entydig præference for oblik form, men altså med kun 12 forekomster. I talesproget er både 1. og 2. person pluralis for sparsomt belagt til at vi kan udtale os om præferencer, men det er dog bemærkelsesværdigt at for 1. person pluralis udgør nominativ 4 ud af 11 af nominativformerne, fx *altså vi der vi der boede [i] kvarteret deroppe var finere* (STP, København, 1987).⁴

4.2. Fællesledsreglen

Fællesledsreglen har især været nævnt i forbindelse med 3. person pluralis (*de : dem*), jf. afsnit 2. Datagrundlaget er for skriftsprogets vedkommende så tilpas stort i vores undersøgelse at det faktisk er muligt at afprøve denne antagelse.⁵

Tabel 2 viser at sprogbrugen her klart foretrækker nominativ når fællesleddet er subjekt i relativsætningen, og oblik form når fællesleddet er objekt eller styrelse i relativsætningen.⁶

	Kasus	Nominativ	Oblik	Samlet
Fællesleddet er:	Subjekt i relativsætning	571 (73 %)	212 (27 %)	783 (100 %)
	Ikke subjekt i relativsætning	7 (13 %)	49 (87 %)	56 (100 %)
	Total	578 (69 %)	261 (31 %)	839 (100 %)

Tabel 2: Kasusalternation og fællesledsreglen i skriftsproget, 3. person pluralis.

4 Der er ingen som helst indikation af at talers alder, annoteret køn, hjemegn og optagelsestidspunkt spiller en rolle for distributionen af nominativ og oblik i talesproget. Ser vi nærmere på den individuelle talers tilbøjelighed, får vi så få belæg per taler at vi ikke med rimelighed kan tale om præferencer idet hele 88 talere bidrager til de 114 eksempler. De to 'ekstremer' er: Én taler med tre eksempler med nominativ og ingen med oblik, og en anden taler med fire eksempler med oblik og ingen med nominativ. Halvdelen af de talere der indgår i datasættet, bidrager med kun ét eksempel hver.

5 Delundersøgelsen i LANCHART viste at der er 8 forekomster af *dem*, fx *dem jeg holder af er sunde og raske* (IGU, Vinderup, 2007), og ingen med *de* når pronomenet ikke er subjekt i relativsætningen.

6 $p < 0,0001$

Også i 1. person pluralis korresponderer langt de fleste nominativeksempler med at fællesleddet er subjekt i relativsætningen, fx (1). Dog er der (ganske få) eksempler på at oblik form bruges når fællesleddet er subjekt, fx (2).

- (1) ***Vi, der lever i det lokale Danmark, må tage sagen i egen hånd*** (Nordjyske Stiftstidende 23.5.2017, vores fremhævelse)
- (2) ***Os, som selv skal betale rejsen, finder andre veje!*** (Århus Stiftstidende 1.11.2017, vores fremhævelse)

4.3. Ekstraposition

Talesprogsdataene giver mulighed for observationer af yderligere typer af kasualternation. Vores undersøgelse inddrager som nævnt ikke ekstraposition i skriftsprog, men ikke overraskende ser vi mange tilfælde i talesprog. Dem fremlægger vi i dette afsnit. Ekstraponerede led forekommer både med nominativ og oblik kasus, fx (3) og (4). Ekstraponeret led er fremhævet med fed, subjekt med understregning.

- (3) ***I som kommer nu*** I nyder bare goderne og har ingen initiativ og ingen drivkraft (HGU, København, 2006)
- (4) ***ham der sidder oppe ved samaritervagten*** han er sgu ikke køn (JBR, København, 1986)

Tabel 3 viser (som tabel 1 for talesprogsdataene) at der er flere nominativforekomster i pluralis end i singularis, men generelt er der færre nominativforekomster i ekstraponerede led end i ordinære subjekter.

Sammenligner vi tallene i tabel 3 med tallene for talesprogsdataene i tabel 1, synes der at være større tendens til nominativ når syntaksen ikke indeholder ekstraposition, 11 % vs. 4 %. Men også kun “synes”. Sam-

		Nominativ	Oblik	Samlet
Singularis	jeg : mig	0	0	0
	du : dig	0	0	0
	han/hun : ham/hende	2 (2 %)	98 (98 %)	100 (100 %)
Pluralis	vi : os	2	14	16 (100 %)
	I : jer	1	4	5 (100 %)
	de : dem	14 (4 %)	302 (96 %)	316 (100 %)
Total		19 (4 %)	418 (96 %)	437 (100 %)

Tabel 3: Talesprogets kasualternation i led i ekstraposition.

menholder man nominativ-oblik-alternationen i de to grupper uden og med ekstraposition, er forskellen statistisk signifikant ved en simpel χ^2 -test, men signifikansen forsvinder når man i en mere avanceret beregning tager højde for individuelle talertendenser. Vi antager at dette afspejler den statistiske skrøbelighed ved de relativt få samlede antal forekomster af nominativ, 29 i alt.⁷

En anden observation vi har gjort i vores talesprogsdata, om end mere perifert relateret til denne artikels problemstilling, vedrører kasusalternationen i ekstraposition til højre, fx

- (5) *hvad taler I så anderledes altså oh altså hvad taler I så **jer der spiller fodbold sammen*** (XHK, Thy, 2014)

Vores data indeholder 390 eksempler på sætninger med sådanne ekstrapositioner til højre, hvor et pronomener har en reference med subjektsfunktion i sætningskernen. Samtlige er med oblik kasus.⁸

5. Opsamling

Svarene på de spørgsmål vi stillede i afsnit 3, er som følger:

- Ja, der bruges både nominativ og oblik form i pluralis i både tale og skrift.
- Ja, der bruges næsten altid oblik form i 3. person singularis.
- Ja, fællesleddets rolle i relativsætningen spiller en væsentlig rolle for kasusvalget (for skriftsprogets vedkommende).
- Ja, der er forskel på kasusbrugen i tale og skrift.

7 Effekten af den individuelle taler er beregnet vha. en såkaldt ‘mixed model-analyse’, der inkluderer både ‘faste faktorer’ (fx tale vs. skrift eller køn) og ‘random faktorer’, her ‘taler’ (fx Levshina 2015: 192-196). Dette er i denne analyse foregået med den statistiske software *R* (R Core Team) og værktøjspakken *lme4* (Bates et al. 2015). Som for nominativ-tallene i tabel 1 er der også for eksemplerne med ekstraposition så få eksempler for den enkelte taler til at vi kan tillade os at konkludere yderligere om individuel talertendens. Hele 245 talere bidrager til de i alt 437 eksempler. De to ‘ekstremer’ er: En taler med 5 nominativforekomster og ingen forekomster med oblik (taleren med næstflest nominativer har 3 og 1 med oblik), og 6 talere har mellem 9 og 12 eksempler med oblik og ingen med nominativ. 173 talere bidrager med kun ét eksempel hver.

8 En undersøgelse i det samme korpus viser dog at pronomener der indgår i paratagmer, også forekommer i nominativ i ekstraposition til højre, fx *er I jævnaldrende **du og din kone***, jf. Jensen 2019a: 81.

Vi fik altså svar på vores spørgsmål og mere til.

I tale er der klar dominans til fordel for oblik form i pluralis, både i sætninger med og uden ekstraposition; det er der også i singularis, men materialet er her så lille at man ikke kan drage konklusioner baseret herpå. Vi har ikke kunnet identificere hverken grammatiske eller sociolingvistiske faktorer der kunne forklare den alternation der er i materialet.

I skrift er der i singularis også dominans til fordel for oblik form, mens det er omvendt for pluralis. Forskellen på singularis og pluralis bemærkede Aage Hansen allerede for et halvt århundrede siden (1965: 101, 107-111).

I den udstrækning der er alternation mellem nominativ og oblik form i skriftsprogs materialet, ser denne ud til at være reguleret af det vi kalder fællesledsreglen, altså at formen i høj grad er afhængig af om fællesleddet er subjekt i relativsætningen eller ej.

Vores undersøgelse viser desuden at der er forskelle der har med numerus at gøre, og forskelle der har med person at gøre, og dermed at det er sværere at formulere én regel der dækker hele det morfosyntaktiske domæne end ellers antaget. Der er altså tale om et problemkompleks der både involverer faktorer som register (tale og skrift), og mere snævert lingvistiske faktorer som syntagmets indre opbygning, numerus og person (og syntaktisk funktion, se mere herom i afsnit 6.1).

6. Perspektivering

Som sagt udgør den fremlagte undersøgelse et delprojekt af et større projekt; i de følgende afsnit viser vi først hvordan den aktuelle undersøgelse passer ind i det større projekt. Derpå nævner vi kort hvordan vores resultater passer ind i nyere og igangværende udviklinger i kاسبrugten.

6.1. *Pronomen + bestemmende relativsætning i styrelser*

I en tidligere delundersøgelse (Schack, Jensen & Petersen 2019) har vi set på samme syntagmetype, dvs. pronomen med bestemmende relativsætning, men i en anden syntaktisk funktion, nemlig styrelse for præposition (typen *til de/dem der ...*).

Undersøgelsen er opbygget på samme vis som den der afrapporteres i denne artikel, og omfatter altså alle 7 relevante pronomener (og samme datagrundlag, jf. afsnit 3), men det var kun i 3. person pluralis at vi fandt nogen form for afvigelse fra hovedreglen om oblik form udenfor subjekt, altså ved typen *til de/dem der ...*. Her fandt vi at både i tale og skrift dominerer oblik form, og at langt de fleste belæg altså lever op til hovedreglen (fordeling

i tale: nominativ 0,6 %, oblik form 99,4 %; fordeling i skrift: nominativ 3 %, oblik form 97 %). Nærværende undersøgelse giver et mindre entydigt billede, og faktorer som person og numerus bidrager tilsyneladende til at det samlede billedes kompleksitet.

6.1.1. Fællesledsreglen

I afsnit 4 (tabel 2) viste vi at fællesleddets funktion i relativsætningen spiller en rolle for kasusvalget: Der er en signifikant tendens til at vælge oblik form når fællesleddet ikke er subjekt i relativsætningen. Når fællesleddet er subjekt, er der en signifikant tendens til nominativ, men oblik form bruges dog i over en fjerdedel af tilfældene.⁹ Noget tilsvarende, om end endnu tydeligere, gør sig gældende i den omtalte tidligere undersøgelse hvor denne syntagmetype er styrelse for en præposition (Schack, Jensen & Petersen 2019). I tabel 4 vises tallene herfor. Som det fremgår, er der kun én forekomst hvor fællesleddet ikke er subjekt i relativsætningen.¹⁰

Det har været foreslået at *de* i den aktuelle syntagmetype i funktioner udenfor subjekt, ikke skal analyseres som pronomen, men som artikel (se fx Heltoft 1991: 131-135, 1992: 87-91; Hansen & Heltoft 2011: 443), hvorved spørgsmålet om eventuel kasus bliver irrelevant (jf. også Schack, Jensen & Petersen 2019: 449 f.). Vores undersøgelse peger på at alternationen *de* : *dem* faktisk kan forklares som en kasualternation, idet formen *de* kun eller næsten kun indtræder i tilfælde hvor fællesleddet er subjekt i relativsætningen. Denne analyse er ikke ny (jf. Hansen 1965: 102, se afsnit 2.1).

Skrift <i>de/dem</i>	Nominativ	Oblik	Samlet
Subjekt i relativsætning	135 (99,2 %)	3373 (88,4 %)	3508 (88,8 %)
Ikke subjekt i relativsætning	1 (0,8 %)	407 (11,6 %)	408 (11,2 %)
Total	136 (100 %)	3780 (100 %)	3916 (100 %)

Tabel 4: Kasualternation og fællesledsreglen for pronominalformer styret af en præposition (skriftsprog; Schack, Jensen & Petersen 2019).

⁹ $p < 0,001$

¹⁰ Eksemplet er: *Kunderne i OneLounge kan vælge enten en flex-ordning, hvor de betaler for de, som de bruger.* Der er muligvis tale om en slåfejl (*de* for *det*), hvilket vil diskvalificere det som eksempel på den i denne artikel undersøgte konstruktion (jf. Schack, Jensen & Petersen 2019: 452). I givet fald er samtlige forekomster i data (jf. tabel 4) sætninger hvor fællesleddet i form af et pronomen er subjekt i relativsætningen.

Jørgensen (2000) efterprøver også denne analyse, men kommer frem til mindre tydelige resultater for dansks vedkommende (jf. også Schack, Jensen & Petersen 2019: 450 f.). Til gengæld peger han på at man både i nogle svenske og nogle norske dialekter har hvad man kunne kalde ‘styring fra relativsætningen’, altså at fællesleddets funktion i relativsætningen kan regulere kasusformen i fællesledspronomenet (Jørgensen 2000: 195 f., 241, 255). En sådan tankegang passer godt til analysen af vores data.

6.2. Pronominalkasus i komplekst opbyggede syntagmer

Hvad angår syntagmetypen pronomen + bestemmende relativsætning, ser vi altså at nogle tendenser er ens, især tendensen i skriftsproget til nominativ hvor fællesleddet er subjekt i relativsætningen, dvs. tendensen til at følge fællesledsreglen. Vi ser også at de pågældende tendenser er tydeligere når syntagmet er styrelse for en præposition end når det fungerer som subjekt. Der er altså netop tale om tendenser og ikke en fast regel efter hvilken pronominal kasus retter sig. Hvad angår distinktionen tale : skrift, se afsnit 6.6.

For moderne dansks vedkommende er det velkendt at hovedreglen om nominativ i subjekt og oblik form i alle andre funktioner, udfordres når subjektet er opbygget som et komplekst syntagma (Diderichsen 1946: 109–110; Hansen 1965: 102–103; Hansen 1967: 242–245; Hansen 1972; Jørgensen 2000: 168–194; Jacobsen & Jørgensen 1988: 122–128; Hansen & Heltoft 2011: 436–443; Schack 2013; Schack, Jensen & Petersen 2019; Jensen 2018, 2019b). I praksis kommer dette til udtryk ved at en del komplekst opbyggede subjekter ikke står i nominativ, og at man derfor kan finde alternation mellem nominativ og oblik form ved de fleste typer komplekst opbyggede subjekter. Dette understøttes af vores undersøgelse.

Det understøttes også af en anden delundersøgelse i vores problemkompleks, nemlig distributionen af de to kasusformer i syntagmer opbygget som paratagmer (jf. Jensen 2018, 2019b). I denne undersøgelse har det også vist sig at det særligt er ved subjektsfunktionen man finder alternation mellem nominativ og oblik form (jf. *Gitte og jeg/mig så en snog*). Desuden viste det sig at der var en markant forskel på dette i tale og skrift, jf. tabel 5:

	Skrift		Tale			
	Nominativ	Oblik	Nominativ	Oblik		
jeg : mig	4.778 (99,7 %)	13 (0,3 %)	4.791 (100 %)	195 (56,0 %)	153 (44,0 %)	348 (100 %)
du : dig	38 (74,5 %)	13 (25,5 %)	51 (100 %)	51 (61,4 %)	32 (38,6 %)	83 (100 %)
han : ham	2.534 (99,7 %)	7 (0,3 %)	2.541 (100 %)	23 (46,0 %)	27 (54,0 %)	50 (100 %)
hun : hende	1.883 (99,1 %)	17 (0,9 %)	1.900 (100 %)	9 (30,0 %)	21 (70,0 %)	30 (100 %)
Total	9.233 (99,5 %)	50 (0,5 %)	9.283 (100 %)	278 (54,4 %)	233 (45,6 %)	511 (100 %)

Table 5: Fordelingen af nominativ og oblik form i pronomener der indgår i paratagmer der fungerer som subjekt.

6.3. 1. og 2. person pluralis

Eksisterende beskrivelser af kasus i komplekse syntagmer kommer ikke meget ind på 1. og 2. person pluralis; forholdene beskrives som uklare (Jensen 2019b: 99). Dels mangler der empiri, dels giver den empiri der findes, ikke entydige resultater. Også vores empiriske grundlag er spinkelt og nogle steder ligefrem huller; men hvor der faktisk er et solidt datagrundlag (*vi* : *os* i skriftsprog, jf. afsnit 4), peger resultaterne i samme retning som ved 3. person pluralis. Vores undersøgelse bidrager altså til at udfylde nogle af hullerne i forskningen.

6.4. Ekstraposition

Vores undersøgelse af talesprogs materialet viser at der er mange flere eksempler med pronomen med relativsætning i ekstraposition til venstre end ved ordinære subjekter i sætningskernen. Dette er kompatibelt med fremstillingerne i Hansen & Heltoft (2011: 1830 ff.) og Brøcker m.fl. (2012), som begge fremhæver ekstraposition som almindelig i talesprog. Litteraturen om ekstraposition nævner dog ikke eksplicit hvordan det forholder sig med kasusbrugen ved pronomener i ekstraposition pronomener, men følger vi Jensen (2019a: 79), som foretager en syntese af eksisterende beskrivelser, kan vi se “at forventningen her er at sådanne vil stå i oblik form”. Den forventning kan vi bekræfte idet hele 96 % af pronomenerne i ekstraposition til venstre er i oblik form, og alle pronomener i ekstraposition til højre har oblik form.

6.5. *Sprogudvikling*

Traditionelt bruges nominativ ved pronomener der fungerer som subjekt. Brugen af oblik form i komplekst opbyggede subjektssyntagmer kan dokumenteres fra slutningen af 1800-tallet (Jensen, under bedømmelse). Muligheden for at bruge oblik form i denne type syntagmer rammer ikke kun pronomener med bestemmende relativsætning, men også subjektsparatagmer som dem vist i tabel 5, og subjektspromener ledsaget af et bestemmende adverbial (jf. **ham på tredje** er en flink fyr) og bestemmende nominal (fx **hende den dygtige** kan hjælpe os). Derved opstår der i sprogsamfundet konkurrerende regler, en der holder fast i traditionen, og en der slipper denne til fordel for den moderne måde at gøre tingene på. I visse tilfælde ser man at den nye regel fuldstændig udkonkurrerer den gamle; det er fx tilfældet i typen med bestemmende adverbial; her kan man ikke mere bruge nominativ (se også Hansen 1965: 100; Jensen, under bedømmelse). I subjektspromener med bestemmende relativsætning kan man dog stadig finde begge regler i brug.

6.6. *Skrift versus tale*

Både denne og vores forrige undersøgelse (Schack, Jensen & Petersen 2019) har vist klare forskelle mellem tale og skrift; det samme gælder undersøgelsen af pronomener i paratagmer, jf. tabel 5: Nominativ er langt mere fremtrædende i skrift, i tale er nominativ sjælden. I den forbindelse kan vi dog ikke lukke øjnene for at det skriftsprog vi har undersøgt, har været underlagt korrekturlæsning, og at en oblik form i forbindelse med denne kan være blevet ændret til nominativ. Oblik form kan tænkes at være mere udbredt end vi kan se af avismaterialet, og vi kan således have en ususbaseret norm a la talesproget og en konkurrerende præskriptiv norm som kommer til udtryk i korrekturlæst skriftsprog. Fremtidige undersøgelser af mere spontant skriftsprog og af mere formelt talesprog vil kunne kvalificere en sådan antagelse.

Vores undersøgelser peger ikke desto mindre på en registerforskel, hvor skriftregistret i højere grad realiserer hvad Hansen & Heltoft (2011: 442) kalder “ældre norm”. Eller, med andre ord, vores undersøgelser peger på – som andre før vores – at sprogudviklingen er længere fremme i talesproget end i det (mere formelle) skriftsprog, som den kommer til udtryk i aviser, i hvert fald hvad angår kasus i subjektfunktion.

6.7. *Et komplekst problemkompleks*

Som tidligere nævnt indgår denne undersøgelse i en større undersøgelse af pronominalkasus i dansk. Som i tidligere undersøgelser finder vi i denne aktuelle undersøgelse at der er mange faktorer der spiller ind på valget af nominativ og oblik form i komplekst opbyggede syntagmer, herunder som mindstemål tale og skrift, syntaktisk funktion, person og numerus.

Det er ikke ualmindeligt at formulere en alternativ regel til hovedreglen. Nogle af de mest kendte forslag er 1) ‘trykfordelingsreglen’, efter hvilken obligatorisk trykstærke pronomener står i oblik form (fx Hansen 1972; Brink & Lund 1975), 2) ‘oblik form som default’-reglen, efter hvilken oblik form altid kan bruges bortset fra de tilfælde hvor et pronomen uden ledsagende led fungerer som subjekt (fx Heltoft 1997: 233; se også Schack 2013: 67, 68), og 3) – som er beslægtet med 2) – ‘anaforireglen’, efter hvilken hovedreglen kun gælder ved såkaldt anaforiske led – det vil i praksis sige pronomener uden ledsagende led i entydig syntaktisk funktion – (Hansen & Heltoft 2011: 438 f.), se også en mere udførlig redegørelse i Schack (2013).

Vores aktuelle undersøgelse og de øvrige undersøgelser vi indtil videre har foretaget, viser at det er svært at opstille en hovedregel og én alternativ regel der tager højde for alle de nævnte faktorer (tale/skrift, syntagmets indre opbygning, person, numerus). Hvis man vil have ordentlig indsigt i hvad der regulerer distributionen af nominativ og oblik form, er man altså nødt til at gøre som vi gør: brække problemkomplekset i mindre stykker for derpå at sætte delene sammen igen. Det projekt er vi er i gang med, og med tiden leder det frem til at vise om der kan formuleres en overordnet regel for kasusdistributionen i moderne dansk.

Om forfatterne

Jan Heegård Petersen, ph.d., lektor ved Københavns Universitet.
 Jørgen Schack, cand.mag., seniorforsker ved Dansk Sprogævn.
 Eva Skafte Jensen, dr.phil., seniorforsker ved Dansk Sprogævn.

Litteratur

- Bates, D., M. Martin, B. Bolker & S. Walker (2015): Fitting Linear Mixed-Effects Models Using {lme4}. *Journal of Statistical Software* 67(1), 1–48. doi: 10.18637/jss.v067.i01.
- Becker-Christensen, C. (2010): *Dansk syntaks. Indføring i dansk sætningsgrammatik og sætningsanalyse*. København: Samfundslitteratur.

- Brink, L. & J. Lund (1975): *Dansk rigsmål, lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. København: Gyldendal.
- Brøcker, K.K., M.G.T. Hamann, M. Jørgensen, S.B. Lange, N.H. Mikkelsen & J. Steensig (2012): Samtalesprogets grammatik – fire fænomener og nogle metodiske overvejelser. *NyS - Nydanske Sprogstudier* 42, 10–40.
- Diderichsen, P. (1946): *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal 1987.
- Gregersen, F., M. Maegaard & N. Pharao (2015): The LANCHART Corpus. I: *The Oxford Handbook of Corpus Phonology*. J. Durand, U. Gut & G. Kristoffersen (red.). Oxford: Oxford University Press, 534–545.
- Hansen, Aa. (1965): *Vort Vanskelige Sprog*. 2. reviderede og udvidede udgave. København, Grafisk Forlag.
- Hansen, Aa. (1967): *Moderne Dansk*. Bind 2. København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Grafisk Forlag.
- Hansen, E. (1972): Dr. Jekyll og Mr. Hyde i Dansk Grammatik. En filologisk skitse. I: *Glæden ved grammatik. Udvalgte artikler og afhandlinger*. H. G. Jacobsen & H. Jørgensen (red.). København: Hans Reitzels Forlag 2001, 98–110.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over Det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heltoft, L. (1991): Talesprogets tale. I: *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog* 3. M. Kunøe & E.V. Larsen (red.). Århus, 126–143.
- Heltoft, L. (1992): Topologiens plads i en sprogteori. *Sprogvidenskabelige arbejdsrapporter fra Københavns Universitet* 2, 67–98.
- Heltoft, L. (1997): Hvem opslugte hvo. Et bidrag til beskrivelsen af det danske kasusystems udvikling. I: *Ord, Sprog og artige Dict. Festskrift til Poul Lindgård Hjorth*. F. Lundgreen-Nielsen, M.A. Nielsen & J. K. Sørensen (red.). København: Universitets-Jubilæets danske Samfund & C. A. Reitzel, 227-256.
- Jacobsen, H. G. & P. S. Jørgensen (1988): *Håndbog i Nudansk*. 6. udg. København: Politikens Forlag 2013.
- Jensen, E.S. (2018): Norm, usus og korpus. Kasusvalg i paratagmer. I: *Dansk til det 21. Århundrede – sprog og samfund*. T.K. Christensen, C. Fogtman, T.J. Jensen, M.S. Karrebæk, M. Maegaard, N. Pharao & P. Quist (red.). København: U Press, 171–182.
- Jensen, E.S. (2019a): “Peter og mig, vi gik i biografen”. Paratagmer og kasus i ekstraposition. I *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation* 26. M. Birke-lund, H. Jørgensen & S. Vikner (red.). København: Dansk Sprognævn, 71–88. doi: 10.7146/nfg.v0i26.115994.

- Jensen, E.S. (2019b): “Gitte og mig” – kasus i paratagmer i moderne dansk talesprog. *Danske talesprog* 19, 77–107.
- Jensen, E.S. (under bedømmelse): Et system i stadig bevægelse. Pronominalkasus i dansk. Indsendt til *Danske Studier*.
- Jørgensen, H. (2000): *Studien zur Morphologie und Syntax der festlandskandinavischen Personalpronomina – mit besonderer Berücksichtigung des Dänischen*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Levshina, N. (2015): *How to do linguistics with R. Data exploration and statistical analysis*. Amsterdam: John Benjamins.
- R Core team (2019): *A Language and Environment for Statistical Computing R Foundation for Statistical Computing*. Østrig: Wien. <https://www.R-project.org>.
- Schack, J. (2013): Dig og mig og vi to. Synspunkter på kasus i moderne dansk. *NyS - Nydanske Sprogstudier* 45, 48–72.
- Schack, J., E.S. Jensen & J.H. Petersen (2019): “Tak til alle de der gør en indsats for vores sikkerhed”. Bagom dronningens kasusvalg. I: *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog* 17. Y. Goldshtein, I. Schoonderbeek & T.T. Hougaard (red.). Århus, 443-456.

‘Override’-refleksiver i dansk og engelsk

Sara Sørensen, Katrine Rosendal Ehlers
& Sten Vikner

Abstract

‘Override’ reflexives in Danish and English

Surprisingly, English allows

- (i) Peter’s behaviour only damages **himself**.
- (ii) Peter doesn’t realise that such behaviour only damages **himself**.

although *himself* does not refer to the subject (i.e. *Peter’s behaviour/such behaviour*). Far from all clauses allow *himself* to not refer to the subject, and therefore *himself* in (i-ii) is often called an ‘override’ reflexive.

We suggest that ‘override’ reflexives are the combination of non-reflexive *him* with the intensifier *himself*, and that this is then ‘shortened’ from *him himself* to *himself*.

In Danish, the combination of the corresponding pronoun *ham* with the corresponding intensifier *selv* results in the Danish ‘override’ reflexive *ham selv*.

This paper will show how Danish having two versions of *ham selv* and English two versions of *himself* fits into the general reflexive systems of the two languages. The analysis will be held up against data from the major corpora: KorpusDK, BNC and COCA.

Nøgleord

refleksive pronominer, binding, anafor, c-kommando, ‘override’-refleksiver, intensifier

1. Indledning

Det er lidt overraskende at man på engelsk godt kan sige

- (1) En. a. Peter's behaviour only damages **himself**.
 b. Peter doesn't realise that such behaviour only damages **himself**.

også selvom *himself* ikke refererer til subjektet i samme sætning (som er hhv. *Peter's behaviour* og *such behaviour*). Det er nemlig langt fra alle sætninger hvor det er muligt for *himself* at referere til noget andet end subjektet i samme sætning:

- (2) En. a. * Peter's sister only criticised **himself**.
 b. * Peter does not realise that Joan only criticised **himself**.

Derfor bliver *himself* i (1a,b) ofte betegnet som 'override'-refleksiver eller 'untriggered' refleksiver. Vores analyse går ud på at 'override'-refleksiver er et resultat af kombinationen af et normalt pronomen *him* med en intensifier *himself*, som derefter noget uventet bliver 'forkortet' fra *him himself* til *himself*.

Denne analyse er helt kompatibel med forholdene i dansk, hvor kombinationen af det tilsvarende pronomen *ham* med den tilsvarende intensifier *selv* ikke giver anledning til 'forkortelse', og resultatet derfor er *ham selv*:

- (3) Da. a. Peters opførsel skader bare **ham selv**.
 b. Peter indser slet ikke at sådan en opførsel bare skader **ham selv**.

Denne artikel viser hvordan det at dansk har to versioner af *ham selv*, og det at engelsk har to versioner af *himself*, passer ind i de generelle refleksivsystemer i de to sprog. Disse analyser vil blive sammenholdt med data fra de store korpora KorpusDK, BNC og COCA¹. Vi begynder med dansk.

---

1 British National Corpus [BNC]: <https://www.english-corpora.org/bnc/>, 100 millioner ord, tekster fra ca. 1982-1994. Corpus of Contemporary American English [COCA]: <https://www.english-corpora.org/coca/>, 590 millioner ord, tekster fra ca. 1990-2018. KorpusDK: <https://ordnet.dk/korpusdk>, 56 millioner ord, tekster fra ca. 1988-2002.

2. Refleksivsystemet i dansk

I Vikner (1985), Ehlers & Vikner (2017) og Vikner & Ehlers (2017) har vi argumenteret for at det danske refleksivsystem indeholder to forskellige typer betingelser:

- (4) a. **±selv** hænger sammen med om elementet skal/kan have en antecedent inden for den mindste sætning² (**+selv**: *mig selv, sig selv, hende selv*)
eller
ikke må have en antecedent inden for den mindste sætning (**-selv**: *mig, sig, hende*).
- b. **±sig** hænger sammen med om elementet skal have en antecedent som er et subjekt inden for den mindste finite sætning (**+sig**: *sig, sig selv, sin*),
eller om
elementet ikke må have en antecedent som er et subjekt inden for den mindste sætning (**-sig**: *hende, hende selv, hendes*).
- **±selv**-distinktionen er forskellen mellem forskellige spalter/søjler i (5), og
  - **±sig**-distinktionen er forskellen mellem forskellige linjer/rækker i (5).

Begge distinktioner kan sættes ud af spil:

- **±selv** spiller ikke nogen rolle for de possessive pronominer (dvs. for *sin, hendes*), og
- **±sig** spiller ikke nogen rolle uden for tredje person (dvs. for *mig, mig selv, dig, dig selv, os, os selv, jer, jer selv*).

---

2 I et eksempel som [*Anne og Bo fortalte mig [at de ville hjælpe os]*] vil den mindste sætning der indeholder *os* være [*at de ville hjælpe os*], hvorimod den mindste sætning der indeholder *mig* vil være [*Anne og Bo fortalte mig at de ville hjælpe os*]. Bemærk endvidere at vi antager der findes både finite og infinite ledsætninger (jf. Vikner & Ehlers 2017:176-177).

(5)	<u>+selv</u> skal have en antecedent i samme sætning	<u>-selv</u> må ikke have en antecedent i samme sætning	<u>Ingen ±selv forskøl</u> (possessiver)
<u>+sig</u> skal have et subjekt som antecedent i samme finite sætning	<i>sig selv</i>	<i>sig</i>	<i>sin</i>
<u>-sig</u> må ikke have et subjekt som antecedent i samme sætning	<i>ham selv, hende selv, den selv, det selv, dem selv</i>	<i>ham, hende, den, det, dem</i>	<i>hans, hendes, dens, dets</i>
<u>Ingen ±sig forskøl</u> (1. & 2. person & deres)	<i>mig selv, dig selv, os selv, jer selv</i>	<i>mig, dig, os, jer</i>	<i>min, din, vores, jeres, deres</i>

- Der er symmetri **±selv**, og derfor er der **ikke** optionalitet *sig/sig selv* (forudsat at pronomen er et argument i sætningen, jf. Ehlers & Vikner, 2017: 94–104).
- Der er asymmetri **±sig**, og derfor er der **optionalitet** *sig/hende* i infinitte ledsætninger.

I denne artikel vil vi fokusere på en enkelt celle i (5), nemlig den med *ham selv/hende selv/dem selv*.

Vi har undersøgt alle forekomster i KorpusDK af *ham selv* (der var **871** eksempler), *hende selv* (**352**), og *dem selv* (**584**, dvs. alt i alt **1807** eksempler). Vi har ikke undersøgt *den selv* og *det selv*, bl.a. fordi man her ikke kan skelne mellem nominativ- og akkusativformer, hvorimod *ham selv*, *hende selv* og *dem selv* kun kan være akkusativformer. Vi har endvidere udeladt alle dubletter, alle tilfælde med komma eller tankestreg mellem *ham/hende/dem* og *selv* (**180** i alt), og alle tilfælde af høfligt *Dem* (**121**).

Tabellen i (6) opsummerer antal forekomster af de forskellige typer i KorpusDK, og angiver endvidere i hvilket afsnit nedenfor den pågældende type vil blive diskuteret:

(6)	<i>ham selv</i>		<i>hende selv</i>		<i>dem selv</i>		alle tre	
Regulært refleksiv, §3	4	0,5 %	7	2,0 %	8	1,4 %	19	1,1 %
VP-adverbial (medial), §4	15	1,7 %	11	3,1 %	25	4,3 %	51	2,8 %
VP-adverbial (final), §4	30	3,4 %	13	3,7 %	90	15,4 %	131	7,2 %
DP-adverbial ('override'), §5	781	89,7 %	308	87,5 %	384	65,8 %	1473	81,5 %
Kopulaverber, §8	14	1,6 %	4	1,1 %	0	0,0 %	18	1,0 %
Burde være <i>sig selv</i> , §8	10	1,1 %	8	2,3 %	75	12,8 %	93	5,1 %
Tvilstilfælde, §8	17	2,0 %	1	0,3 %	2	0,3 %	20	1,1 %
I alt	871	100 %	352	100 %	584	100 %	1807	100 %
Udeladt: dubletter eller med komma/tankestreg	72		44		64		180	
Udeladt: høfligt <i>Dem</i>	0		0		121		121	

3. *ham selv* som 'opfører sig efter reglerne i (5)'

Udtrykkene i den celle i (5) der indeholder *ham selv/hende selv/dem selv*, har altså til fælles med *sig selv* og med *mig selv* at de skal have en antecedent i den samme sætning (det er **+selv**-betingelsen), og de har til fælles med *ham/hende/...* og med *hans/hendes/...* at de ikke må have en antecedent som er subjekt i den samme sætning (det er **-sig**-betingelsen). Med andre ord: De skal have en antecedent der er i samme sætning og som ikke må være et subjekt.

Derudover gælder det der gælder for alle antecedenter, nemlig at en antecedent skal **c-kommandere** det udtryk det er antecedent for, dvs. hvis *Peter* er antecedent for *ham selv*, så skal *ham selv* være **en del af søsterkonstituenten til Peter** (se fx Vikner & Jørgensen 2017:154–158). Et koreferent udtryk (*Marie* eller *Emil* i (7)) der ikke c-kommanderer pronomenet (her *sig selv* eller *sin*), opfylder dermed aldrig betingelserne for at være en antecedent. Det er derfor følgende eksempler ikke er mulige med de angivne referensforhold³, dvs. hvis *sig selv* eller *sin* refererer til *Marie* eller *Emil*:

- (7) Da. a. * [_{DP} Maries ph.d.-studerende] er godt tilfredse med **sig selv/sin** vejledning.
 b. * [_{DP} Vejlederen af Emils ph.d.-projekt] var imponeret over **sig selv/sin** indsats.

3 I alle eksempler i denne artikel skal understregede udtryk fortolkes som koreferente. Det betyder at vores markering af fx (7a) som ugrammatisk kun signalerer at dette eksempel er ugrammatisk med koreferente mellem *Marie* og *sig selv/sin*. Vores markering af (7a) signalerer intet om grammatikaliteten af samme eksempel med andre referensforhold.

ham selv/hende selv/dem selv kræver altså en antecedent som c-kommanderer *ham selv/hende selv/dem selv*, men som ikke er et subjekt, hvilket er et ‘svært’ krav at opfylde. Derfor er der i hele KorpusDK også kun **4** eksempler af denne type med *ham selv* (0,5 %), **7** med *hende selv* (2,0 %), og **8** med *dem selv* (1,4 %):

- (8) Da. a. Hvis man stillede ham et spørgsmål om [_{DP} **ham selv**],
 ...
 b. ... han havde givet ham mange gaver med, både til kong Akastos og til [_{DP} **ham selv**].
 c. Det mindede hende om [_{DP} **hende selv**] for år tilbage.
 d. Lige før jeg skulle tilbage ..., spurgte jeg miss O’Brien ud om [_{DP} **hende selv**].
 e. Har han fået lært dem nok om [_{DP} **dem selv**]?
 f. Det er svært at lave en lov, der beskytter folk imod [_{DP} **dem selv**].
 g. ... at Thomsen var stukket til søs og havde overladt sin kone og børn til [_{DP} **dem selv**].

(De understregede udtryk skal også her fortolkes som koreferente.)

Det *selv* vi ser i (8), er altså en del af pronomenet *ham selv/hende selv/dem selv*, og dermed helt parallelt til det *selv* som Jensen (2010:50) kalder en del af reflexivet *sig selv*:

- (9)
DP
D°
<i>ham selv</i>

Nøjagtig som både Jensen (2010:50) og vi betragter reflexivet *sig* og reflexivet *sig selv* som to forskellige pronominer, betragter vi også *ham* og det *ham selv* vi ser i (8), som to forskellige pronominer.

Hermed har vi redegjort for **19** af de **1807** forekomster af *ham selv/hende selv/dem selv* – vi er vist ikke helt færdige ...

4. *selv* som modifikator af VP

selv kan være et adverbial der modificerer en VP, og dette *selv* kan forekomme to steder:

- medialt (dvs. venstre-adjungeret til VP = **a** i Diderichsen 1946) og
- finalt (dvs. højre-adjungeret til VP = **A** i Diderichsen 1946).

- (10) Da. a. Dc har [_{VP} **selv** [_{VP} lavet det meste af restaureringen].
 b. Dc har [_{VP} [_{VP} lavet det meste af restaureringen] **selv**].

Derfor er det ikke uventet at nogle af KorpusDK-forekomsterne af sekvensen *ham/hende/dem* + *selv* kan skyldes enten at *ham/hende/dem* går umiddelbart forud for et *selv* i den mediale position⁴:

- (11) Da. a. Folk så **ham** [_{VP} **selv** [_{VP} baldre ruden og stikke rekylgævret ud ...]]
 b. Det lykkedes **ham** [_{VP} **selv** [_{VP} at komme op]], ...
 c. Hans naturlige beskedenhed forbyder **ham** [_{VP} **selv** [_{VP} at sige det]].
 d. Men nu vil jeg lade **ham** [_{VP} **selv** [_{VP} fortælle: ...]]
 e. Marianne bad **hende** [_{VP} **selv** [_{VP} hente en kaffekop, ...]]
 f. ... og det endte med, at redaktøren foreslog **hende** [_{VP} **selv** [_{VP} at tegne vittigheder.]]
 g. De to har værsگو at tage bussen, til en af **dem** [_{VP} **selv** [_{VP} har sparet op til en bil, de kan ødelægge!]]
 (Understregning indikerer stadig koreferens.)

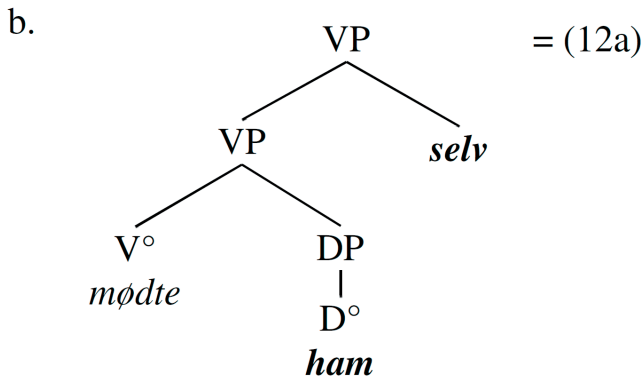
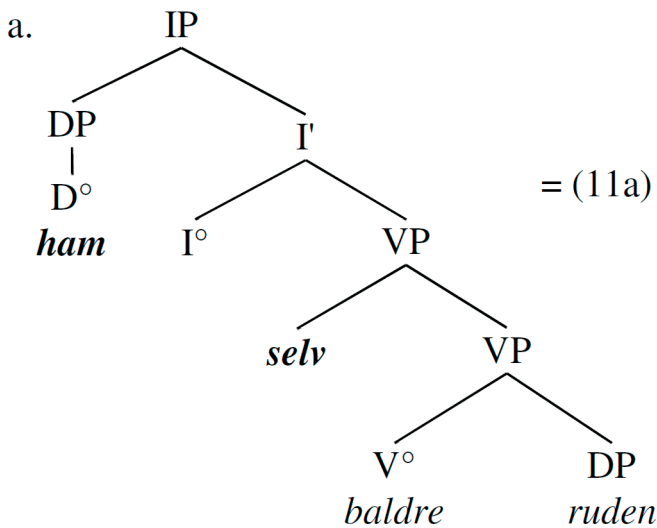
... eller at *ham/hende/dem* går umiddelbart forud for et *selv* i den finale position:

- (12) Da. a. Som da han ved den eneste lejlighed, hvor jeg [_{VP} [_{VP} mødte **ham**] **selv**], forkyndte: ...
 b. Hun kunne bare have [_{VP} [_{VP} spurgt **ham**] **selv**].

4 (11) omfatter både ECM-konstruktioner som i (11a)/(13a) og object control konstruktioner som i (11b), jf. Vikner (2014a). ECM står for "exceptional case marking", og det der kaldes ECM-konstruktioner svarer mere eller mindre til "akkusativ med infinitiv".

- c. Vi kan vel ikke uden videre [_{VP} [_{VP} begrave **ham**] **selv**].
- d. Godt, at hun ikke mere skulle [_{VP} [_{VP} undervise **ham**] **selv**], ...
- e. "...Jeg anbefalede [_{VP} [_{VP} **ham**] **selv**] ", siger Kaspar Rostrup.
- f. Vi vil nu [_{VP} [_{VP} passe **hende**] **selv**]. Hun skal ikke i børnehave.
- g. Og da vi ikke [_{VP} [_{VP} havde **dem**] **selv**], lånte vi dem af hollænderne,...
- h. Ja, vi strikker [_{VP} [_{VP} **dem**] **selv**].

(13)

Vi mener at det at dette “VP-adverbielle” *selv* modificerer VP, fører til at man opfatter det som refererende til subjektet for denne VP (jf. at det vi her kalder VP-adverbielt *selv*, er det som Jensen 2010:61 kalder “subjekt-fokusator”). Dette forklarer hvorfor der er koreference mellem *ham/hende/dem* og *selv* i (11a-f) (idet *ham/hende/dem* her er subjektet for den følgende VP) men ikke i (12) (idet *ham/hende/dem* her er en del af den forudgående VP, og derfor ikke kan være subjekt).

Idet disse tilfælde af *ham/hende/dem* og *selv* ikke tilsammen danner et pronomen, er de **ikke** omfattet af vores analyse af pronomenerne *ham selv/hende selv/dem selv* i (5). Derimod vil pronomenerne *ham/hende/dem* i disse eksempler opføre sig nøjagtigt som forventet i (5).

Af typen (11) med medialt *selv* har vi i KorpusDK fundet **15** eksempler (1,7 %) med *ham + selv*, **11** (3,1 %) med *hende + selv*, og **25** (4,3 %) med *dem + selv*. Af typen (12) med finalt *selv* har vi fundet **30** eksempler (3,4 %) med *ham + selv*, **13** (3,7 %) med *hende + selv*, og **90** (15,4 %) med *dem + selv*.

Hermed har vi så redegjort for **203** af de **1807** forekomster af *ham selv/hende selv/dem selv* – det går da i den rigtige retning...

5. *selv* som modifikator af pronomenet *ham*

I afsnit 3 så vi at *selv* kan være en del af et pronomen, og i afsnit 4 så vi at *selv* kan modificere en VP (dvs. være adjungeret til en VP). Nu kommer vi til en situation der så at sige ligger midt imellem disse to, nemlig hvor *selv* modificerer ikke en VP men en DP:

- (14) Da. a. Både Sonny og [_{DP} [_{DP} **forfatteren**] **selv**] opnåede stor berømmelse ...
- b. [_{DP} [_{DP} **Forfatteren**] **selv**] er i højt humør efter den flot modtagne debut ...

Hvis en DP som *forfatteren* kan modificeres af *selv*, burde dette også kunne ske for DP'er som udelukkende består af pronomenet *ham/hende/dem* (for detaljerne af en sådan analyse af pronomenet *ham/hende/dem* som DP, se Vikner, 2014b). I sådanne tilfælde vil *selv* være højre-adjungeret til DP'en *ham/hende/dem*. Der er her således ikke tale om pronomenet *ham selv/hende selv/dem selv*, som i afsnit 3, men om pronomenet *ham/hende/dem* (ganske vist modificeret af *selv*), og derfor er der mange flere eksempler i KorpusDK end der var i afsnit 3, nærmere bestemt **781** eksempler (89,7 %) med [[*ham*] *selv*], **308** (87,5%) med [[*hende*] *selv*], og **384** (65,8 %) med [[*dem*] *selv*].

med [[*dem*] *selv*]. Betingelserne for *ham/hende/dem* i (5) er nemlig ikke nær så svære at opfylde som betingelserne for *ham selv/hende selv/dem selv*:

ham/hende/dem har til fælles med *sig* og med *mig* at den ikke må have en antecedent i den samme sætning (det er **-selv**-betingelsen), og *ham/hende/dem* har til fælles med *ham selv/hende selv/dem selv/...* og med *hans/hendes/dens/...* at den ikke må have en antecedent som er subjekt i den samme sætning (det er **-sig**-betingelsen). Med andre ord: *ham/hende/dem* må ikke have en (c-kommanderende) antecedent i samme sætning.

- (15) Da. a. I aften kommer turen til [_{DP} [_{DP} **ham**] **selv**].
 b. På den måde straffer Aukens facon først og fremmest [_{DP} [_{DP} **ham**] **selv**].
 c. Hvis Mogens Pedersen efterlades alene i Bagdad, bliver det op til [_{DP} [_{DP} **ham**] **selv**] at finde muligheder for beskyttelse, hvis bomberne rammer Bagdad.
 d. Her sidder Laurits Jensen med en sangskjuler, der forestiller [_{DP} [_{DP} **ham**] **selv**], da han var posekræmmer.
 e. Ikke mindst i de tre år, der er gået siden Bakers tragiske død i Amsterdam, er der udgivet adskillige bøger om [_{DP} [_{DP} **ham**] **selv**] og hans musik, ...
 f. Han rækker triumferende armene i vejret som en fodboldspiller, der noget overraskende – ikke mindst for [_{DP} [_{DP} **ham**] **selv**] – har scoret helt ude fra midtbanen.
 g. I modsætning til [_{DP} [_{DP} **hende**] **selv**] er Madonnas affald ubevogtet ...
 h. Det er jo kun ham og [_{DP} [_{DP} **hende**] **selv**] der har nøgler til lejligheden.
 i. I dag kommer hun sammen med en mand, der er 25 år yngre end [_{DP} [_{DP} **hende**] **selv**].
 j. Men de er bange for, at naboen skal blive rigere end [_{DP} [_{DP} **dem**] **selv**], ...
 k. Hvad disse mænd mangler mest, er i det store hele en gåde for [_{DP} [_{DP} **dem**] **selv**].
 l. ZZ Top tiltrækker tilsyneladende kun mænd, der ser ud som [_{DP} [_{DP} **dem**] **selv**], ...

Dette *selv* er det *selv* som Jensen (2010:48) kalder en enklitisk fokuspartikel. Det sætter fokus på det element (den DP) som det modificerer.

Idet også disse tilfælde af *ham/hende/dem* og *selv* ikke tilsammen udgør et

pronomen, er de ikke omfattet af vores analyse af pronomenet *ham selv/hende selv/dem selv* i (5). Derimod opfører pronomenet *ham/hende/dem* sig i disse eksempler nøjagtigt som forventet i (5).

Vi mener altså at der er en essentiel forskel mellem pronomenet *ham selv/hende selv/dem selv* (afsnit 3), og så pronomenet *ham/hende/dem* modificeret af *selv* (som dette afsnit handler om). Det kan fx ses af at et pronomen *ham/hende/dem* som modificeres af *selv*, her taget fra (15b,g,l), kan substitueres af en anden DP (jf. også (14)):

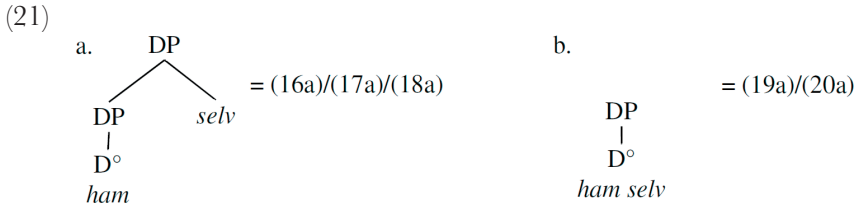
- (16) Da. a. På den måde straffer Aukens facon først og fremmest
 [_{DP} [_{DP} **ham**] **selv**].
 b. På den måde straffer Aukens facon først og fremmest
 [_{DP} [_{DP} **Auken**] **selv**].
- (17) Da. a. I modsætning til [_{DP} [_{DP} **hende**] **selv**] er Madonnas affald ubevogtet ...
 b. I modsætning til [_{DP} [_{DP} **Madonna**] **selv**] er Madonnas affald ubevogtet ...
- (18) Da. a. ZZ Top tiltrækker tilsyneladende kun mænd, der ser ud som [_{DP} [_{DP} **dem**] **selv**].
 b. ZZ Top tiltrækker tilsyneladende kun mænd, der ser ud som [_{DP} [_{DP} **ZZ Top**] **selv**].

Hvis *ham selv/hende selv/dem selv* derimod udgør et pronomen, som i afsnit 3, (8d,f), så kan første halvdel af dette pronomen ikke substitueres af en DP:

- (19) Da. a. Lige før jeg skulle tilbage ..., spurgte jeg miss O'Brien ud om [**hende selv**].
 b. * Lige før jeg skulle tilbage ..., spurgte jeg miss O'Brien ud om [**miss O'Brien selv**].
- (20) Da. a. Det er svært at lave en lov, der beskytter folk imod [**dem selv**].
 b. * Det er svært at lave en lov, der beskytter folk imod [**folk selv**].

Den strukturelle forskel mellem de to typer kan illustreres således:

Vi mener således at *ham selv/hende selv/dem selv* i (21b) er det anaforiske pronomen *ham selv* som forudsiges af vores analyse i (5). Det vi har i (21a) og i (15)-(18), er derimod en version af pronomenet *ham/hende/dem*, og det opfører sig dermed også som forudsagt (om *ham/hende/dem*) i (5).

Fordi (21a) og (15)-(18) imidlertid kunne se ud som om de indeholder tilfælde af det anaforiske pronomen *ham selv/hende selv/dem selv*, ser det ud som vi her har tilfælde af *ham selv/hende selv/dem selv* som ikke følger de generaliseringer vi har foreslået for *ham selv/hende selv/dem selv*, jf. (5)). Dermed svarer *ham selv* i (21a) og i (15)-(18) til eksemplerne i (3) og til de versioner af *himself/herself/...* på engelsk som kaldes ‘override’-refleksiver (jf. eksemplerne i (1)), og som vi undersøger i næste afsnit.

Hermed har vi redegjort for **1676** af de **1807** forekomster af *ham selv/hende selv/dem selv*. De resterende **131** tilfælde er mere problematiske, jf. appendix i afsnit 8.

6. ‘Override’-refleksiver på engelsk

Det engelske refleksivsystem er noget enklere end det danske, idet der kun er en **±selv/self**-distinktion og ikke nogen **±sig**-distinktion:

(22)	<u>+self</u> skal have en antecedent i samme sætning	<u>-self</u> må ikke have en antecedent i samme sætning	<u>Ingen ±self forskel</u> (possessiver)
	<i>myself, yourself himself, herself, itself, ourselves, yourselves, themselves</i>	<i>me, you, him, her, it, us, you, them</i>	<i>my/mine, you/yours his, her/hers, its our/ours, your/yours their/theirs</i>

Hvis antecedenten er uden for den mindste sætning, er resultatet *him/her/them...*:

- (23) En. a. * The president does not think [that people should criticise **himself**].
 b. * The president does not think [that people should criticise **himself**].
 c. The president does not think [that people should criticise **him**].
 d. The president does not think [that people should criticise **him**].

Hvis antecedenten er inden for den mindste sætning, er resultatet *himself/herself/themselves/...*⁵

- (24) En. a. [The prime minister often talks about **himself**].
 b. * [The prime minister often talks about **himself**].
 c. * [The prime minister often talks about **him**].
 d. [The prime minister often talks about **him**].

Det er derfor uventet at man på engelsk godt kan sige

- (25) En. a. Peter doesn't realise [that such behaviour only damages **himself**].
 b. Peter's behaviour only damages **himself**.

idet *himself* ikke har en antecedent i den samme sætning i (25a,b). Selvom *Peter* er i samme sætning som *himself* i (25b), er *Peter* ikke en antecedent fordi *Peter* ikke c-kommanderer *himself*, dvs. fordi *himself* ikke er en del af søsterkonstituenten til *Peter* (jf. (7) ovenfor og referencerne citeret der).

Det er nemlig langt fra alle sætninger hvor det er muligt for *himself/herself/themselves/...* ikke at have en antecedent i den samme sætning:

- (26) En. a. * Peter's sister only criticised **himself**.
 b. * Peter does not realise [that Joan only criticised **himself**].

5 Bemærk at (24a) udelukkende signalerer at hvis *himself* er koreferent med *the prime minister*, så er eksemplet grammatisk, og at (24b) udelukkende signalerer at hvis *himself* ikke er koreferent med *the prime minister*, så er eksemplet ugrammatisk.

Derfor bliver *himself* i (25a,b) ofte rubriceret som ‘override’-refleksiver eller ‘untrigged’ refleksiver. Her er en række yderligere eksempler fra Sørensen (2019:21–25), præsenteret i de fire grupper der antages der:

(‘override’-refleksiver som del af subjekt eller som objekt:)

- (27) En. a. [Both the local authority and **myself**] have gone to the minister.
(Huddleston & Pullum 2002:1494, (39i))
- b. [Even Muggles like **yourself**] should be celebrating, this happy, happy day!
(J. K. Rowling, *Harry Potter and the Philosopher’s Stone*, cited in Hole, 2002: 295, (21))
- c. The fact that Paul had nominated **myself** for the position didn’t please Frank.
(Huddleston & Pullum 2002:1495, (45i))
- d. It was Kennett’s flamboyant self-indulgence that allowed **himself** to become an election issue at the expense of his own achievements.
(Huddleston & Pullum 2002:1495, (45iii))

(‘override’-refleksiver med antecedent uden for den mindste sætning, som i (25a):)

- (28) En. a. She told him [he should marry a woman like **herself**].
(Huddleston & Pullum 2002:1494, (40iii))
- b. John thinks [Mary is taller than **himself**].
(Baker 1995:64, (4b))
- c. I confess [that the novel is really about **myself**].
(Huddleston & Pullum 2002:1494, (42ii))

(‘override’-refleksiver med koreferent udtryk inden for den mindste sætning, som i (25b):)

- (29) En. a. Her intimate friends must be officious like **herself**.
(1817, Jane Austen *Sanditon*, cited in Liberman 2015)
- b. All Ann’s novels are really about **herself**.
(Huddleston & Pullum 2002:1494, (42iii))
- c. Sandra’s friends would all be so much younger than **herself**.
(BNC)
- d. ... the whole nature of the system is such that the worker’s hands are directed by others than **himself**, and the product of his hands are taken away. (BNC)

(‘override’-refleksiver uden antecedent eller koreferent udtryk):

- (30) En. a. He would be something nondescript, something in the background, like **herself**; perhaps he had become an interpreter. (Stern 2004:271, (3a))
 b. The boss would like to hire more people like **yourselves**. (Baker 1995:66, (i))
 c. The only one they didn’t invite was **myself**. (Huddleston & Pullum 2002:1494, (42i))
 d. The queen invited Tony and **myself** for a drink. (Haegeman & Guéron 1999:476, (12))

Vi foreslår at analysere disse ‘override’-refleksiver som mere eller mindre parallelle til de tilfælde af *ham selv/hende selv/dem selv* i dansk som vi i afsnit 5 analyserede som pronomenet *ham/hende/dem* modificeret af *selv*. Her følger vi König og Siemund (2000), som modificerer et forslag fra Baker (1995:65), som selv er en modificeret udgave af en analyse der går tilbage til Ross (1970:226–229). Bergeton (2004:304) (og Bergeton & Pancheva 2011), som også analyserer dansk, anvender den samme type analyse.

Analysen går som sagt ud på at ‘override’-refleksiver er et resultat af kombinationen af et normalt pronomen *him/her/them/...* med en intensifier *himself/herself/themselves/...*, helt parallelt til analysen af $[_{DP} [_{DP} \textit{ham}] \textit{selv}]$ i afsnit 5. Der er dog to vigtige forskelle mellem dansk og engelsk:

For det første kan engelsk ikke bare have *self* som modifikator. Det var ganske vist muligt før ca. 1200, men det er det ikke længere, og derfor er man nødt til at bruge *himself/herself/themselves/...*

- (31) Da. a. * They have $[_{VP} [_{VP} \textit{done most of the work}] \textit{self}]$.
 b. They have $[_{VP} [_{VP} \textit{done most of the work}] \textit{themselves}]$.

og således svarer $[_{DP} [_{DP} \textit{ham}] \textit{selv}]$ ikke til $[_{DP} [_{DP} \textit{him}] \textit{self}]$ men snarere til $[_{DP} [_{DP} \textit{him}] \textit{himself}]$.

For det andet er det ikke så nemt at modificere akkusative pronominer på engelsk, i modsætning til akkusative pronominer på dansk:

- (32) a. Da. Jeg vil gerne give **ham den lille sprællemænd** en tryk opvækst.
 b. En. *I want to give **him the little jumping jack** a safe childhood.

- (33) a. Da. Her er julegaven til **hende der har alt.**
 b. En. * Here is the Christmas present for **her who has everything.**

og måske derfor svarer [_{DP} [_{DP} *ham*] *selv*] faktisk heller ikke til [_{DP} [_{DP} *him*] *himself*] men snarere til den ‘forkortede’ udgave [_{DP} [_{DP} *him*] *himself*], som lidt overraskende bruges fordi [_{DP} [_{DP} *him*] *himself*] af uafhængige årsager er umuligt.

Det at det drejer sig om noget der er unikt for akkusative pronominer og ikke omfatter nominative pronominer, kan aflæses direkte af antallet af forekomster i de store korpora British National Corpus (BNC) og Corpus of Contemporary American English (COCA), som det fremgår af denne tabel fra Sørensen (2019:53)⁶:

(34)	nominativ	BNC	COCA
	<i>I myself</i>	191	1172
	<i>you yourself</i>	137	568
	<i>he himself</i>	724	2354
	<i>she herself</i>	365	1312
	<i>we ourselves</i>	100	376
	<i>they themselves</i>	295	1043
	akkusativ	BNC	COCA
	<i>him himself</i>	1	8
	<i>her herself</i>	0	5
	<i>me myself</i>	1	11
	<i>us ourselves</i>	0	1
	<i>them themselves</i>	2	4

Nu kunne man tro at engelsk dermed er helt håbløst, altså at man kan finde *himself* overalt, fordi det enten er muligt som reflektivt pronomen eller som ‘override’-refleksiv. Dette er dog ikke tilfældet: Næsten ligesom på dansk, se (16)-(20), kan man nemlig skelne mellem det ‘rigtige’ refleksiv *himself*

6 Sørensen (2019:53) påpeger at disse tal kun gælder tilfælde hvor fx *him* og *himself* i *him himself* refererer til den samme person. Det vil sige at tallene i (34) ikke inkluderer de tilfælde vi klassificerede som finalt adverbialt *selv*, som i (12) og (13b) ovenfor, og som i BNC-eksemplet *They want to go out and get chips, they pay for them themselves.*

og ‘override’-refleksivet *himself*, idet pronomenet i ‘override’-refleksivet [_{DP} [_{DP} *him*] *himself*] kan substitueres med en anden DP, fx [_{DP} [_{DP} *Peter*] *himself*], (35) og (36), hvilket derimod ikke er muligt ved det almindelige refleksive pronomet *himself*, (37).

- (35) En. a. Peter's behaviour only damages [_{DP} [_{DP} **him**] **himself**].
 b. Peter's behaviour only damages [_{DP} [_{DP} **Peter**] **himself**].
- (36) En. a. Peter doesn't realise [that such behaviour only damages [_{DP} [_{DP} **him**] **himself**].
 b. Peter doesn't realise [that such behaviour only damages [_{DP} [_{DP} **Peter**] **himself**].
- (37) En. a. The prime minister often talks about **himself**.
 b. * The prime minister often talks about **the prime minister**.
 c. * The prime minister often talks about **the prime minister himself**.

7. Konklusion

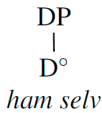
Denne artikel⁷ foreslår altså at følgende to forskellige områder er forbundne:

Afsnit 3-5: Der er mange tilfælde af *ham selv*, der ved første øjekast ikke forholder sig som vi ville forvente, men som alligevel ikke er et problem for vores analyse i (5). Dette kræver blot at man tager hensyn til at *selv* ikke bare kan være en del af de refleksive/anaforske pronomener *sig selv/ham selv/hende selv/dem selv/...*, som i (38a), men også kan optræde som modifikator af forskellige konstituent, inkl. VP (afsnit 4, (38c,d)) og DP (afsnit 5, (38b)).

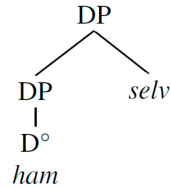
7 Tak til Ken Ramshøj Christensen, Henrik Jørgensen, Anne Mette Nyvad, Lene Schøsler, Carl Vikner og Johanna Wood, og til publikum ved Grammatiknetværkets konference i Odense i oktober 2019 og ved konferencen *Grammatik i Fokus 34* på Lunds Universitet i februar 2020, til en anonym reviewer og ikke mindst til de studerende i vores kurser om komparativ syntaks. Sara Sørensen del af denne forskning var en del af hendes speciale (Sørensen 2019). Katrine Rosendal Ehlers' del af denne forskning var led i hendes igangværende ph.d.-projekt med den foreløbige titel “*Sig*” vs. “*dem*”, “*sin*” vs. “*deres*” – *Number sensitive reflexive pronouns and language change in Danish*. Sten Vikners del af denne forskning var en del af to forskningsprojekter ved Aarhus Universitet, finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation: *Objektspositioner – komparativ syntaks i et tværeteoretisk perspektiv* og *Ligheder og forskelle mellem sætninger og nominalgrupper – sammenlignende syntaks på tværs af teoretiske tilgange*.

(38)

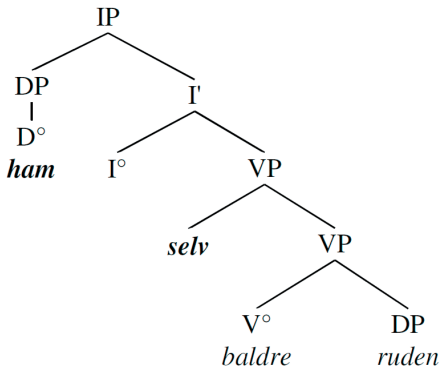
a.

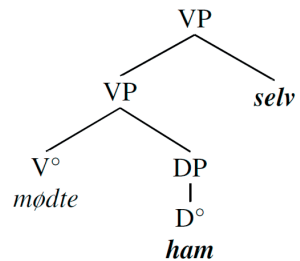
b.

c.

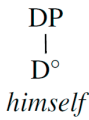
d.

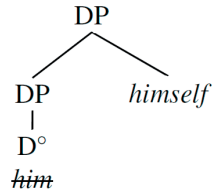
Afsnit 6: De såkaldte ‘override’-refleksiver i engelsk, dvs. forekomster af de engelske refleksive pronominer (*himself/herself/themselves/...*) i kontekster hvor man ville forvente et ikke-refleksivt pronomen. Disse kan analyseres parallelt til de tilfælde af *ham selv/hende selv/dem selv/...* i dansk som vi analyserede som pronomenet *ham/hende/dem/...* modifieret af *selv*, (38b). Med andre ord ser vi engelske ‘override’-refleksiver, (39b), som et (usynligt!) pronomen *him/her/they/...* der modificeres af *himself/herself/themselves/...*, i modsætning til det helt almindelige engelske refleksive pronomen, (39a), der siden 1200 lidt forvirrende har haft samme form som modificatoren, *himself/herself/themselves/...*:

(39)

a.

b.

Vi mener også at have vist hvordan man kan bruge dansk til at få større indsigt i engelsk, idet dansk har mange flere distinktioner og nuancer i refleksivsystemet, og dermed kan vi skelne refleksive pronominer som [*sig selv*] fra modificerede ikke-refleksiver som [_{DP} [_{DP} *ham*] *selv*], hvilket derefter kan anvendes i forbindelse med analysen af engelsk.

Vi mangler dog stadig at efterprøve lidt mere detaljeret om de engelske ‘override’-refleksiver og deres danske pendanter opfører sig helt ens og forekommer i de samme omgivelser. Vi ville også gerne kunne give et rigtigt svar på hvorfor *sig* eller en konstituent der indeholder *sig* (inklusive argument *sig* som i *han bad hende hjælpe sig*, Ehlers & Vikner 2017:94–96, 100–101), aldrig bliver modificeret af *selv*. Med andre ord, ligesom der er et pronomen *ham selv* (som vist i afsnit 3) er der helt klart også et pronomen *sig selv*. Men hvor vi i afsnit 4 og 5 har vist at *selv* også kan følge efter *ham* i andre konfigurationer, finder vi ikke tilsvarende konfigurationer hvor *selv* ‘tilfældigvis’ følger efter et *sig*.

8. Appendix: Problematiske tilfælde af *ham/hende/dem + selv*

Som sagt har vi stadig nogle typer af *ham/hende/dem + selv* som vi ikke helt forstår, i alt **131** tilfælde.

Der er i alt **18** forekomster i forbindelse med kopulaverber – **14** (1,6 %) med *ham selv*, **4** (1,1 %) med *hende selv*, og **0** med *dem selv*:

- (40) Da.
- Hovedpersonen er selvfølgelig **ham selv**.
  - En af kandidaterne var **ham selv**.
  - Den handler om en, der kunne være **ham selv**:
...
  - Som om der var to mennesker der trængtes i hendes hoved, og begge var **hende selv**.

Der er i alt **93** tilfælde af noget vi finder helt umuligt (dvs. hvor vi ville bruge *sig selv*) – **10** (1,1 %) med *ham selv*, **8** (2,3 %) med *hende selv*, og **75** (12,8 %) med *dem selv*⁸:

- (41) Da.
- a. Inden det lykkedes for manden at forvandle kvinden, **ham selv** og virksomheden til et flammehav...
  - b. På den måde kan han hurtigt orientere sig om dagsordener, bilag og breve til **ham selv** og de andre i byrådet.
  - c. Han medbragte måske en lille en til kunderne, men ikke til **ham selv**.
  - d. Så tager hun tre valnødder – en til hver af musene og en til **hende selv**.
  - e. Men hvordan har du tjent alle de der penge? De er kommet af **dem selv**!
  - f. Både Bodil Lous og Johnny O'Hagan lærer tydeligvis noget om **dem selv** ...
  - g. Da en universitetslærer bad de studerende om at skrive en stil om **dem selv**, blev hun chokeret ...

Endelig har vi en gruppe med **20** tilfælde (0,9 %) som vi ikke har nogen analyse for.

Om forfatterne

Sara Sørensen, cand.mag. i engelsk og religionsvidenskab, Aarhus Universitet.

Katrine Rosendal Ehlers, ph.d.-stipendiat, Inst. f. Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Sten Vikner, professor i engelsk lingvistik, dr. phil. habil., Inst. f. Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

---

8 Den store andel af *dem selv* i denne kategori kunne skyldes eksempler med oprindelse i de mere konservative dialekter (fx sønderjysk og vestjysk) der bevarede muligheden for *dem* i stedet for *sig* længere end rigsdansk og dialekterne længere østpå gjorde (Pedersen 2017, Ehlers 2020).

Litteratur

- Baker, C.L. (1995). Contrast, Discourse Prominence, and Intensification, with Special Reference to Locally Free Reflexives in British English. *Language* 71.1, 63–101. <https://www.jstor.org/stable/415963> (lokaliseret 26.06.2020)
- Bergeton, U. (2004). The Independence of Binding and Intensification. Ph.d.-afhandling, University of Southern California.
- Bergeton, U. & Pancheva, R. (2011). A new perspective on the historical development of English intensifiers and reflexives. In *Grammatical Change: Origins, Nature, Outcomes*. D. Jonas, J. Whitman, & A. Garrett (red.). Oxford University Press, 123–138.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Ehlers, K.R. (2020). “Sin” og “sig” med flertalsantecedent fra runesten til LANCHART. *Danske studier* 2020, 48-84.
- Ehlers, K.R. & Vikner, S. (2017). “Sig”, “sig selv” og KorpusDK – hvorfor det er svært både at skælde sig ud og at skille sig selv ud. *MUDS – Møderne om Udforskningen af Dansk Sprog* 16, 91–120. <https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/ehle17a.pdf> (lokaliseret 31.08.2020).
- Haegeman, L. & Guéron, J. (1999). *English grammar: a generative perspective*. Oxford: Blackwell.
- Hole, D. (2002). Spell-Bound? Accounting for Unpredictable Self-Forms in J.K. Rowling’s Harry Potter Stories. *Zeitschrift Für Anglistik Und Amerikanistik* 50.3, 258–300.
- Huddleston, R. & Pullum, G.K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jensen, E.S. 2010. ‘Selv’-studier. *Ny forskning i grammatik* 17, 47–65. doi:10.7146/nfg.v18i17.23697.
- König, E. & Siemund, P. (2000). Locally free self-forms, logophoricity, and intensification in English. *English Language & Linguistics* 4.2, 183–204.
- Lieberman, M. (2015). Alleged Misuse of Reflexive Pronouns. <http://languageolog.ldc.upenn.edu/nll/?p=22979> (lokaliseret 26.06.2020).
- Pedersen, K.M. (2017). Refleksivt “sig”/”dem” – varianter gennem 800 år. *Danske talesprog* 17, 1–43.
- Ross, J.R. (1970). On Declarative Sentences. In *Readings in English transformational grammar*. R.A. Jacobs & P.S. Rosenbaum (red.). Waltham, Mass.: Ginn, 222–277.
- Stern, N. (2004). The Semantic Unity of Reflexive, Emphatic, and Other -self Pronouns. *American Speech* 79.3, 270–280. <https://muse.jhu.edu/article/173231> (lokaliseret 26.06.2020).

- Sørensen, S. (2019). Override Reflexive Pronouns in English and Danish – An investigation and comparison. Kandidatspeciale, Aarhus Universitet. <https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/Soerensen-2019-MA-diss-Override-Reflexives-in-English-and-Danish.pdf> (lokaliseret 31.08.2020)
- Vikner, S. (1985). Parameters of binder and of binding category in Danish. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 23, 1–61. <https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/vikn85a.pdf> (lokaliseret 31.08.2020).
- Vikner, S. (2014)a. Kan en konstituent være både subjekt og objekt på samme tid? – om indlejrede infinitivsætninger på dansk. In *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*. O. Tøgeby, S. Vikner, & H. Jørgensen (red.). Odense: Universitets-Jubilæets danske Samfund, Syddansk Universitetsforlag, 171–191. <https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/vikn14a.pdf> (lokaliseret 31.08.2020).
- Vikner, S. (2014)b. Possessorens status inden for nominalgruppen. *Ny Forskning i Grammatik* 21, 193–211. doi:10.7146/nfg.v22i21.23570.
- Vikner, S. & Ehlers, K.R. (2017). Sin, hendes og KorpusDK. *Ny Forskning i Grammatik*. 24, 175–194. doi: 10.7146/nfg.v25i24.97252.
- Vikner, S. & Jørgensen, H. (2017). En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur. *Nydanske Sprogstudier – NjS* 52–53, 135–168. doi:10.7146/nys.v1i52-53.24954.

Frekvens og modalverbumparadigmets semantiske udvikling fra ældre nydansk til moderne dansk

Lennart Westergaard

Abstract

In this paper, I analyze the development of the modal verb paradigm from Early Modern Danish to Modern Danish. The Early Modern Danish system is highly polysemous and far from isomorphic in the sense of a harmonious semantic system with one meaning corresponding to one form and vice versa.

In comparison to this, the modern system has reduced polysemy through semantic specialization of central modal verbs. The paradigmatic development of the modal verbs from Early Modern Danish to Modern Danish can be understood as a levelling process, consisting of a series of interrelated push chains. This development is conditioned by the frequency of the other modal verbs. It is paradigmatically conditioned in the sense that the diachronic changes undergone by the individual modal verbs are interrelated. Since the development is explained as a frequency effect, the explanation is in line with usage-based approaches.

Nøgleord

semantisk forandring, modalverber, push chain, paradigme, frekvens, udjævning, levelling

1. Indledning¹

Grammatikaliseringsforskning beskæftiger sig traditionelt med enkelte sproglige enheders overgang fra leksikalsk til grammatisk status. Dette beskrives gennem den såkaldte “cline of grammaticality” (Hopper & Traugott 2003: 7). Man går ud fra at også den semantiske udvikling følger universelle stier.

Den traditionelle grammatikaliseringsforskning er i nyere tid blevet kritiseret fra flere sider. I Nørgård-Sørensen, Heltoft & Schøsler (2011) kritiseres cline-teorien for at have for stort fokus på enkelte tegns udvikling og for at ignorere eller negligere systemets påvirkning. I stedet tillægges især paradigmedannelse og paradigmeomstrukturering vægt (2011: 17).

En måde at forstå systemets indvirkning på det enkelte tegns udvikling er at begribe forandring som en kædereaktion. Med nyere termer taler man om *push chains* og *drag chains*. Ved en semantisk *push chain* menes at når et element får en ny betydning, kan det skubbe andre elementer der før udtrykte denne betydning, væk fra deres oprindelige betydningsdomæne. Med en semantisk *drag chain* menes der at en semantisk forandring i et element skaber en lakune i systemet, eller at en betydningsudvidelse gør at et element ikke længere opleves som ekspressivt nok, dvs. at det ikke er et tilstrækkelig tydeligt udtryk for den tidligere kernebetydning. Dette gør at andre elementer tiltrækkes eller rekrutteres for at varetage elementets oprindelige funktion. Denne tankegang ligger til grund for fx Meillets (1915) *renouvellement*, og semantiske kædereaktionsforklaringer er især blevet sat i forbindelse med grammatikaliseringscykler.

Kædereaktioner kritiseres for at implicere teleologi, enten i form af en sproginhærent *drift*, dvs. at systemet selv efterstræber harmoni, eller i form af sprogbrugerens bevidste valg om at skabe et harmonisk system. Derudover kritiseres især *drag chains* for at implicere at der findes sprogsystemer der ikke er fuldt funktionsdygtige, dvs. at det kritiseres for at være logisk uholdbart (fx Croft 2000: 67ff; Reinöhl & Himmelmann 2017: 384).

Termen *push chain* bruges af Haspelmath (1998; sammenlign Bybee 1988) hvor han undersøger eksempler på at grammatikalisering af nye præsensformer fører til at de forhenværende præsensformer får fx futu-
rums-, habitualitets- og subjunktivbetydninger. Den nye præsensform vil

---

1 Artiklen bygger på mit speciale (Westergaard 2019, særligt kapitel 4 og 7), som blev vejledt af Kasper Boye, som jeg skylder en stor tak for hjælp og mange kommentarer. Jeg er også taknemmelig over for Sune Gregersen som har kommenteret specialet. Derudover er jeg taknemmelig over for værdifulde kommentarer fra Lars Heltoft og en anonym bedømmer.

ofte oprindelig være en progressiv form og overtager derfor ikke direkte den forhenværende præsensforms fulde funktionspotentiale. Betydningsudviklingen er derimod gradvis, og det vil ofte tage længere tid, inden den nye præsensform kan udtrykke fx habitualitet eller futurum. Sker dette, kan den forhenværende præsensform omtolkes som en markør for futurum, habitualitet og/eller subjunktiv.

Dette kan tolkes således at grammatikaliseringen af den nye præsensform ændrer den gamle præsensforms distribution. Den nye distribution fremtvinger så en reanalyse – dvs. en omtolkning af det semantiske indhold – hvor den nye, begrænsede ekstension bliver reanalyseret som tegnets nye, mere specifikke intension: Hvor præsensformen før blev brugt i alle kontekster der ikke udtrykte fortid, bruges den nu kun i kontekster med futurisk, habituel og/eller subjunktivisk betydning.

At kalde denne forandring for en *push chain* er dog lidt af en tilsnigelse. I fonologien mener man hermed at et fonem ændres fuldstændigt under påvirkning af et andet fonem. Kun umiddelbart lader det samme at være tilfældet ved Haspelmaths præsensformer. Præsensformerne forandrer sig ikke fra præsens til fx futurum, men har som udgangspunkt betydningen IKKE-DATID. Præsensformen skubbes altså ikke ind i et nyt betydningsdomæne. Den nye betydning ligger derimod allerede i det betydningspotentiale den oprindelige præsensform havde, inden den blev påvirket af den nye præsensform. Det Haspelmath kalder en *push chain*, er altså en systempåvirket specialisering. IKKE-DATID-formens nye ekstension fører til at dens intension specificeres; men den skubbes *ikke* til en *ny* intension.

I denne artikel vil jeg undersøge om man kan identificere sådanne systempåvirkninger i modalverbparadigmets semantiske udvikling. Da jeg er interesseret i forandringer i et paradigme, er det nødvendigt mindst at præsentere to synkrone paradigmeanalyser. I afsnit 2 præsenterer jeg derfor en analyse af det moderne danske modalverbparadigme. Denne fremstilling tager udgangspunkt i GDS, med nogle få ændringer. I afsnit 3 præsenterer jeg min analyse af det ældre nydanske system. I afsnit 4 sammenligner jeg systemerne og forsøger at give en forklaring på forandringen fra ældre nydansk til moderne dansk. I afsnit 5 vil jeg diskutere analysen.

Modalverber kan i ældre og yngre nydansk både bruges epistemisk og ikke-epistemisk. Af pladshensyn behandler jeg her udelukkende modalverbernes ikke-epistemiske brug.

2. Modalverbernes semantiske system i moderne dansk

For at beskrive modalverbernes semantik indfører Bech (1951: 6f) to termer: 1. “modalfeld” og 2. “modalfaktor”. Modalfeltet er det sagforhold der udtrykkes i sætningen fraregnet modalverbet. Modalfaktoren er den størrelse der muliggør, umuliggør eller nødvendiggør modalfeltet. I (1) er *Bo* modalfaktor², og *Bo spille klaver* modalfeltet:

- (1) Bo kan spille klaver.

Det er et omdiskuteret spørgsmål hvilke verber der bør regnes til klassen af modalverber i moderne dansk. Jeg vil her overtage Brandts (1999) kriterium at modalverber skal have mulighed for styring af en Ø-infinitiv som ikke indgår i en AcI-konstruktion. Modalverberne udgøres således af *kunne*, *skulle*, *behøve*, *burde* og *måtte*. Også *ville*, *gide* og *turde* lever op til dette kriterium. De betragtes dog ikke som modalverber i GDS. *Ville*, *gide* og *turde* er volitive modalverber, dvs. de udtrykker subjektets ‘vilje’, ‘intentioner’ osv. (Bech 1949). Jeg vil ikke gå i dybden med disse modalverber her (for en mere udførlig behandling af disse modalverber, se Westergaard 2019).

I GDS beskrives modalverbernes primære semantik gennem to træk: 1. modalfaktorens intentionalitet og 2. styrkegraden (GDS: 781). Første træk svarer til Bechs (1951: 7) skelnen mellem en autonom og en kausal modalfaktor, dvs. om modalfaktoren er viljesbestemt, eller om modalfaktoren er en kausal betingelse:

- (2) Vi kan ikke åbne vinduet.
 (3) Vi må ikke åbne vinduet.

I (2) er relationen mellem sætningens sagforhold og modalfaktoren kausal: Det kan fx være at vinduet er gået i stykker. I (3) er relationen derimod ikke kausal: Det er ikke et forhold i verden der umuliggør det at åbne vinduet, men nogens vilje. I den internationale litteratur svarer skelnen til hhv. dynamisk og deontisk modalitet (jf. fx Nuyts 2006).

Således beskrives modalverberne i GDS i et todimensionalt paradigme:

---

2 En anden læsning er at det er de ydre omstændigheder der muliggør det for Bo at spille klaver, dvs. er modalfaktor.

	non-intentionel (= dynamisk)	intentionel (= deontisk)
mulighed	<i>kunne</i>	<i>måtte-g³ / behøve (ikke)⁴</i>
svag nødvendighed	<i>burde⁵</i>	<i>burde</i>
nødvendighed	<i>måtte-n / behøve (ikke)</i>	<i>skulle</i>

Tabel 1: Modalverbernes kernemedlemmer ifølge GDS (792).

I traditionen (Brandt 1999; Boye 2001) opfattes de dynamiske modalverber som semantisk umarkerede i forhold til trækket intentionelitet, dvs. at de ikke koder trækket og derfor kan participere i det intentionelle betydningsdomæne (Jensen 2012: 150). Particpationen er dog pragmatisk og ikke semantisk betinget, dvs. er et resultat af implikatur: Som det også påpeges i GDS, spørger man med fx *kunne* ikke “efter en tilladelse, men efter en tilladelses forudsætninger (vellykkethedsbetingelser)” (GDS 784).

Termen non-intentionel kunne misforstås som udtryk for en privativ opposition mellem de intentionelle og non-intentionelle modalverber; derudover kan modalverberne *skulle*, *måtte(-g)* og *burde* også udtrykke normer, som kun svært kan karakteriseres som intentionelle. Ved beskrivelsen af modalfaktoren vil jeg derfor holde fast i Bechs (1951: 7) terminologi og benævne den non-intentionelle modalfaktor kausal og den intentionelle modalfaktortype autonom.

3 Den intentionelle variant benævnes herefter *måtte(-g[erne])* og den non-intentionelle *måtte(-n[ødvendigtvis])*.

4 I GDS (789) analyseres (ikke) behøve som suppletivt tegn for måtte i negerede og spørgende kontekster, både når dette udtrykker kausalitet og intentionelitet:

a) han må godt blive indviet i sagen

b) behøver han blive indviet i sagen?

c) han behøver ikke blive indviet i sagen

a) udtrykker en ‘tilladelse’ (dvs. en intentionel mulighed). b) og c) er dog ikke hhv. et spørgsmål eller en negation af denne tilladelse som det hævdes i GDS. I b) spørges om der består en nødvendighed af at indvie nogen – svarer man ja, bekræfter man en nødvendighed ikke en mulighed – og i c) er det denne nødvendighed, der negeres. Derfor er der kun et suppletivt forhold mellem *behøve* og non-intentionelt, men ikke intentionelt *måtte*.

5 Ifølge GDS (791) kan *burde* også udtrykke kausalitet, dvs. dynamisk modalitet. Herpå finder Jensen (2005: 212) dog ingen eksempler i sit materiale (sml. Boye 2001: 53f).

Som det også gøres opmærksom på i GDS (792), er analysen dog idealiseret på mindst ét andet punkt: *Skulle* bruges i Jensens (2005: 212) talesprogs-korpus i ca. 10 % af fundene dynamisk:

- (4) vi skulle så igennem hendes køkken for at komme ud i gården
(Jensen 2005: 197)

For at komme ud i gården er en kausal modalfaktor. Denne brug er sværere at betragte som pragmatisk betinget, og her kunne man således antage semantisk umarkerethed, om end *skulle* prototypisk må karakteriseres som intentionelt. Selvom det er en marginal indholdsvariant af *skulle*, udtrykker det i moderne dansk talesprog kausal nødvendighed tre gange så ofte som *måtte* (Jensen 2005: 212). Indholdsvarianten bør derfor ikke negligeres.

Styrkegraden opdeles i GDS ligesom hos Boye (2001: 49) og Brandt (1999: 33f) i tre niveauer således at *burde* placeres i midten (GDS: 783; 790). Jeg mener dog ikke at styrke er en systematisk væsentlig opposition mellem *skulle* og *burde*, men et epifenomen. Det væsentlige træk der adskiller *burde* fra *skulle*, er at *burde* udelukker konkrete enkeltpersoner som modal-faktoren og kun er forenelig med en diffus autonom modalfaktor. Derfor er (6) ugrammatisk hvor *burdes* modalfaktor ikke kan tolkes som ko-referentielt med oversættningens inkvit:

- (5) jeg ville, at Helle skulle starte samtalen (KorpusDK)
(6) *jeg ville, at Helle burde starte samtalen

Lars Heltoft har gjort mig opmærksom på at det overordnede verbum til *burde* ikke kan være *ville* pga. *villes* styrke; *burde* kan derimod kombineres med *mene* som er forenelig med svag nødvendighed:

- (7) Jeg vil mene, at der burde være retningslinjer for dyrehold ud fra dyrets natur (KorpusDK)

Der er dog to argumenter der taler for den her foreslåede analyse: 1. Subjektet for *mene* kan ikke tolkes som *burdes* modalfaktor – i sætninger som (7) tilslutter *menes* subjekt sig *burdes* modalfaktor, som altid vil være en anden diffus eller moralsk modalfaktor og ikke kan være *menes* subjekt alene. Således bekræfter analysen at *burde* ikke kan have konkrete enkeltpersoner som modalfaktor. Det der *menes* i (7), er at der er en diffus modalfaktor der nødvendiggør sagforholdet. 2. Af den foreslåede analyse følger hvorfor

burde opleves som svagere end *skulle*: *burde* refererer til globale autoriteter; disse kan dog i mindre deontiske fællesskaber oftest tilsidesættes af en lokal autoritet, hvorfor *burde* opleves som svagere.⁶ Analysen bør altså foretrækkes fordi den er simplere da man nøjes med ét træk hvoraf styrkegraden automatisk følger.

Også *ville* lader til at kunne udtrykke kausal modalitet, som (8) illustrerer:

- (8) Jo mere masse en genstand har (...), desto større tyngdekraft vil den blive udsat for. (Illustreret Videnskab)

Der er en eksplicit modalfaktor, nemlig betingelsessætningen, og forholdet kunne analyseres som kausal nødvendighed. Alternativt kunne det betragtes som en form for gnomisk futurum, dvs. evigtgyldige sandheder – om end denne betydning nok også er en form for kausal eller epistemisk modalitet.

Revisionerne sammenfattes i tabel 2:

modalfaktortype	kausal	autonom	volitiv⁷
modal intensitet			
mulighed	<i>kunne</i>	<i>måtte-g</i>	<i>ville,</i> <i>gide,</i>
nødvendighed	<i>måtte-n (skulle,</i> <i>ville)</i> <i>behøve (ikke)</i>	<i>skulle</i> <i>burde</i>	<i>turde</i>

Tabel 2: Modalverbernes semantiske system i moderne dansk.

Skråstregen i feltet ‘kausal nødvendighed’ indikerer det suppletive forhold mellem *måtte-n* og *behøve* i forhold til negationen. Skråstregen i feltet ‘autonom nødvendighed’ markerer skelnen mellem *skulle* og *burde* i forhold til modalfaktoren beskaffenhed.

6 Boye (2001: 57) laver slutningen omvendt: Fordi *burde* udtrykker “non-maximum force”, impliceres en moralsk modalfaktor (sml. Brandt 2002: 172).

7 Også de volitive modalverber er velstrukturerede, hvad jeg dog ikke vil uddybe her (jf. Westergaard 2019).

Måtte kan derudover udtrykke ønsker:

- (9) Du må have det godt!

Da den udtrykker talerens ønske, er den klart relateret til det autonome betydningsdomæne (sammenlign Jensen 2005: 193; GDS: 769). Da ønske-betydningen dog er langt fra betydningen ‘pligt’, der er den prototypiske betydning for domænet autonom nødvendighed, har jeg ikke indarbejdet den i tabel 2, men betragter den som en perifer modal betydningsvariant (jf. dog GDS med et bud på hvordan denne variant kan placeres i systemet).

Det semantiske system for modalverberne i moderne dansk er altså forholdsvis velstruktureret, om end *måtte*, *skulle* og marginalt *ville* delvist overlapper i betydningsdomænet kausal nødvendighed.

3. Modalverbernes semantiske system i ældre nydansk

Tabel 3 viser modalverbernes betydningspotentialer i ældre nydansk. Eksemplerne er søgt frem gennem korpusset på *renæssancesprog.dk* (jf. Westergaard 2019 hvor eksemplerne er taget fra, og hvor systemet er mere fintmasket. (15) stammer ikke fra renæssancekorpusset, men fra *visitatsbogen* (Palladius 1925: 50), som er medtaget da det særlig tydeligt illustrerer denne betydningsvariant).

modalfaktortype	kausal	autonom
modal intensitet mulighed	<i>kunne</i> (10), <i>måtte</i> (11), <i>turde</i> (12), <i>gide</i> (13)	<i>måtte</i> (14), <i>turde</i> (15)
nødvendighed	<i>måtte</i> (16), <i>skulle</i> (17), <i>ville</i> (18), <i>turde</i> (19)	<i>skulle</i> (20), <i>måtte</i> (21), <i>ville</i> (22)

Tabel 3: Modalverberne i ældre nydansk.

Hvor modalfaktoren er eksplicit, har jeg understreget den. Ellers forklares den under hvert eksempel:

- (10) Den Almegtigste Gud skabte legedommen aff iorden / (...) / Her aff **kan** huer mercke oc besinde ath Lægekonost er megit nøttelig (Lægebog 1533, s. 1)

- (11) Sielle oc Marsujn, Hawøxen oc Huall, / De vrimled' om anden vdi gaat Vall/ (...) Fuld væl **maatte** hand [en skipper] sig der nære (Grønlandske cronica 1608, s. 137)
- (12) Lader mig dette faa ath vide. / och vere mig behielpelig vdi min sag, Om ieg **tørff** paa eder lide (Sancto Canuto 1500, s. 65)
Modalfaktor: Samtalepartnerens beskaffenhed der gør det muligt for subjektet at stole på denne
- (13) Den xiiii dag skal han baade sig om han er til pass oc **gider**⁸ (Lægebog 1533, s. 86)
- (14) Oc tycthe meg, at ieg haffde ther till god rett, at som Luther haffde taget thet gode aff hilligemendz bøger, Augustini Cipriani oc Bernhardi. Tha **motte** ieg oc saa røffue hannum thet fraa (Christelig undervisning 1526, s. 188)
Modalfaktor: Afsenderen, der giver sig selv en tilladelse
- (15) Du **tørst** icke gaa heden och toe [vaske] dine hænder, som Pilatus gjorde, och lade som du est wschylidig och som det kom dig intet uid, naar dine tiunde [tyender] belockis [førføres] och beliggis [have legemlig omgang] udj dit hus (Visitatsbog 1543, s. 50)
Modalfaktor: Afsenderen
- (16) mine Skaaler vog' / Og bleve meget tong. Ieg **maatte** Sværdet slippe (Dydernes Prøvesten 1671, s. 99)
- (17) Her harild vill y mig tage med vold, / Ieg lader affhugge eders hoffuet saa bold, / lad mig nu heller hengaa ath ieg kannnd hentte min kabe / Ennd du **skalt** rømme lannden for mig (Sancto Canuto 1500, s. 31)
- (18) Bliffuer nogen Fistell paa Brystet eller Kreffit som icke **vil** lægis (Lægebog 1533, s. 22)

---

8 Modalverbet *gide* er medtaget da det lever op til det udtryksmæssige krav. I følgende eksempel styrer det O-infinitiv: *Drick mig thill ieg gjør dig rett, / Ieg gider icke mz dig lenger trette* (Commedia Hecasti ca. 1600).

- (19) Af sin [modersmålets] Natur er jo for sig / Saa liffig rijg oc præctig,
/ At ingen der til betle **tør** (Hexaameron 1618, s. 40)
- (20) Den Almegtiste Gud skabte legedommen aff iorden / oc en viss
mand **skal** icke forsmaa hannem (Lægebog 1533, s. 1)
Modalfaktor: Afsenderen
- (21) Her paa **maat** du læse Fader vor, Troen, oc de ti Budord, etc.
(Kristelige og udkårne bønner 1577, s. 52)
Modalfaktor: Afsenderen
- (22) Ieg haffuer endoc hafft goed Omgjengelse, oc endnu haffuer, huis
Tienner oc Høffligheder ieg tilbørligen Ihuekommer (...): I mine
Kiere Børn **wille** ded oc imod en huer effter Muelighed erkiende.
(Jammers Minde I 1674, s. 13)
Modalfaktor: Afsenderen
- (23) viser at *måtte* også i ældre nydansk kunne udtrykke ‘ønske’.
- (23) Kiære hwsfrw mitt hiarte gwld / A[ ]tid haffwer tw wæred meg
hwld (...) / Ffor then samme skyld **mo** tw faa monge lonlig ærende
at vnderstaa (Utro hustru 1539, s. 18)
Modalfaktor: Afsenderen

Ville, gide og *turde* udtrykker i ældre nydansk derudover samme volitive betydninger som i moderne dansk. Af pladshensyn har jeg valgt ikke at komme ind på dem her.

Som det fremgår af tabel 3, er de ældre nydanske modalverber mere polyseme end de moderne, og modalverbumparadigmet er kendetegnet ved en del semantiske overlap. Dette skyldes at modalverberne især i slutningen af gammeldansk og i overgangen til ældre nydansk udvikler en række nye betydninger (jf. Obe 2013; Westergaard 2019; Gregersen 2019).

Nogle af de semantiske overlap kan forklares ved at nogle modalverber har forskellige kontekstuelle præferencer. Fx skyer *måtte* allerede i ældre nydansk negationen (når *måtte* udtrykker kausal nødvendighed, er det kun negeret i ét enkelt eksempel ud af 61), mens *turde* ligesom *behøve* på moderne dansk har præference for disse (negeret i 42 ud af 51 eksempler).

På trods af nogle forskelle i præfereret distribution er det dog svært at karakterisere modalverbernes semantik i ældre nydansk som et egentligt

harmonisk og økonomisk system når et sådant system forstås som maksimal ekspressivitet ved minimalt forinventar eller som et symmetrisk paradigme.

Anser man modalverberne for et grammatisk paradigme, sker der i overgangen til moderne dansk således en form for *udjævning* (eng. *levelling*), dvs. en tendens til at én form svarer til ét indhold og vice versa.⁹ *Udjævningen* kan også opfattes som en form for ikonicitetsdrevne forandring, dvs. en tendens til isomorfi.

Jeg mener dog at *udjævning* i sig selv er en abstraktion. *Udjævningen* kan analyseres som en række specialiseringer: *Måtte* mister muligheden for at udtrykke ‘kausale muligheder’ og autonom nødvendighed. *Gide* kan ikke længere udtrykke ‘kausale muligheder’. *Turde* kan ikke længere udtrykke ‘autonom muligheder’ eller ‘kausale muligheder’ og ‘nødvendigheder’, og *ville* kan ikke længere udtrykke ‘autonom nødvendighed’.

I det følgende vil jeg diskutere hvordan disse forandringer kan forklares, og jeg vil argumentere for at disse specialiseringer er systempåvirket, dvs. at de er *push chains* i den betydning jeg fremhævede tidligere. Samtidig vil jeg give et bud på hvordan disse *push chains* kan være forankret i prototypetforholdene i ældre nydansk.

4. Frekvensstyret *levelling* – en usus-baseret *push chain*-forklaring

Prototypicitet og frekvens har en afgørende rolle i sprogforandringen. Det antages at mindre prototypiske indholdsvarianter er mere følsomme for semantisk forandring (sammenlign fx Coleman & De Clerck 2011: 204; Smith 2001: 364f), og at højfrekvente elementer er stærkest forankret i hukommelsen og derfor lettest at aktivere (sammenlign fx Bybee 2006: 716f). Jeg vil her understrege at når jeg taler om prototyper, mener jeg prototyper baseret på frekvens.

Er man interesseret i frekvensforhold, kan man både undersøge semasiologiske og onomasiologiske frekvensforhold. Alt efter hvordan perspektivet er, vil man få 2 slags prototyper: 1. en semasiologisk prototype, dvs. et modalverbbums prototypiske indholdsvariant, og 2. en onomasiologisk prototype, dvs. et modalt begrebs prototypiske udtryk.

Tabel 4 bygger på den kvantitative analyse i mit speciale, hvor jeg har analyseret 200 eksempler for hvert modalverbbum (bortset fra *gide*, der kun

---

9 Termen er dog misvisende da det oftest antages at det er analogi der er den drivende faktor. Dette er *ikke* tilfældet ved modalverberne som afsnit 4 skal vise.

optræder 24 gange på renæssancekorpusset). Den viser fordelingen af indholdsvarianterne for hvert modalverbum i ældre nydansk:

<i>måtte</i>	kausalt nødvendighed (33,6 %)	kausalt mulighed (23,1 %)	'ønske' (9,6 %)	autonom mulighed (9,6 %)	autonom nødvendighed (9 %)
<i>kunne</i>	kausalt mulighed (97 %)				
<i>ville</i>	volitiv (86 %)	autonom nødvendighed (4%)	kausalt nødvendighed (2%)		
<i>skulle</i>	autonom nødvendighed (69,9 %)	kausalt nødvendighed (10,2 %)			
<i>turde</i>	volitiv (59,6 %)	kausalt nødvendighed (26,5 %)	kausalt mulighed (5,7 %)	autonom mulighed (3,1 %)	
<i>gide</i>	volitiv (55 %)	kausalt mulighed (45 %)			

Tabel 4: De ældre nydanske modalverbers semasiologi.¹⁰

Ved de fleste modalverber er det muligt at identificere en prototypisk indholdsvariant – således for *kunne*, *ville*, *skulle* og *turde*. Da *måtte* og *gides* indholdsvarianter er fordelt mere ligeligt, er det svært at tale om en prototype her.

Tabel 5 har et onomasiologisk perspektiv, dvs. at tabellen viser hvilke modalverber der bruges for at udtrykke de forskellige modale betydninger. Modalverberne er arrangeret efter deres absolutte hyppighed. Fx står *kunne* øverst inden for betydningsdomænet kausalt mulighed da denne modale betydning oftest udtrykkes med dette modalverbum:

kausalt		autonom		
mulighed	nødvendighed	mulighed	nødvendighed	ønske
<i>kunne</i> (4.069)	<i>måtte</i> (867)	<i>måtte</i> (248)	<i>skulle</i> (3.552)	<i>måtte</i> (248)
<i>måtte</i> (596), <i>turde</i> (11), <i>gide</i> (9)	<i>skulle</i> (518), <i>ville</i> (87), <i>turde</i> (51)	<i>turde</i> (6)	<i>måtte</i> (232), <i>ville</i> (173)	

Tabel 5: De ældre nydanske modalverbers onomasiologi.

10 Grunden til at summen af varianterne ikke er 100 %, er at varianter der udtrykker fx epistemicitet og futurum ikke er medtaget.

Tallene i tabel 5 er jeg kommet frem til gennem ekstrapolation: Den relative frekvens hvormed et modalverb udtrykker et givet begreb, har jeg ganget med modalverbets samlede antal forekomster i korpusset. Da korpusset ikke tillader lemmasøgning, inkluderer det samlede antal forekomster støj.¹¹ Om end dette indebærer usikkerhed, er frekvensforholdene dog tydelige.

Selvom modalverberne er mere polyseme i ældre nydansk, kan man identificere et tæt bånd mellem form og indhold mellem nogle modalverber og nogle modale begreber. Dette gælder i hvert fald *kunne* og *skulle* hvor prototypisk indholdsvariant og prototypisk modalverb stemmer overens. Derudover kan man se at den prototypiske indholdsvariant svarer til modalverbernes moderne kognater.

Af pladshensyn er de volitive modalverber ikke medtaget i analysen og fremgår derfor heller ikke af tabel 5. Som vist i Westergaard (2019) stemmer den prototypiske indholdsvariant og det prototypisk modalverb for *turde* og *ville* dog også overens og er i overensstemmelse med deres moderne kognater, dvs. udtrykker hhv. betydningen ‘vove’ og ‘intendere/ønske’.

Bybee (2001: 716f) fremhæver at højfrekvente elementer er stærkest forankret i hukommelsen og derfor lettest at aktivere. Derfor mener jeg man kan antage at det tætte bånd mellem form og indhold har en selvforstærkende kraft: Fordi talere på den ene side oftest hører et givet begrebs prototypiske form, og dette begreb samtidig oftest svarer til modalverbets prototypiske indholdsvariant, vil de igen være tilbøjelige til selv at bruge denne form på bekostning af andre, som derfor stadig sjældnere bliver brugt.

Dette fører til en gradvis distributionsforandring, som i sidste ende kan føre til at ét modalverb på bekostning af andre bliver enerådende inden for et betydningsdomæne, som fx *kunne*, der har fortrængt *måtte*, *turde* og *gide* fra det dynamiske mulighedsdomæne i overgangen til moderne dansk.

På baggrund af de fortrængte modalverbers nye, mere begrænsede distribution fremtvinges en reanalyse af disse hvorved de semantisk bliver mere specificeret: Fx holder *måttes* mulighedsvariant på et tidspunkt op med at blive brugt i kontekster med en kausal modalfaktor, hvorved varianten reanalyseres og specialiseres til en autonom modalfaktor. Det samme gælder for *gides* dynamiske og *turdes* ikke-prototypiske varianter. Den begrænsede

---

11 Søgningen dækker 1. pers. singularis- samt pluralis-præsensformen og præteritumsformer: Således fx “kan”, “kunne” og “kunde”. Det samlede antal forekomster er: *skulle* 5082, *ville* 4.334, *kunne* 4195, *måtte* 2580. For *turde* og *gide* går jeg ud fra at jeg har analyseret samtlige eksempler, om end der ved *turde* formentligt er lidt flere end mine 200 fund.

ekstension i *usus* fører altså til en specialisering hvad angår modalverbernes intension.

Denne tilgang kan også forklare fraværet af forandring ved fx *skulle*, der bevarer sin kausale nødvendighedsvariant, og *måtte* når dette udtrykker ‘ønske’. *Skulle* er ikke det mest frekvente modalverbum der kan udtrykke kausal nødvendighed, og denne betydning er heller ikke *skulles* prototypiske indholdsvariant, men alligevel bevares denne betydningsvariant. *Skulle* er dog det mest frekvente modalverbum i ældre nydansk. Derfor har også dets kausale variant forholdsvis mange forekomster (518 i forhold til *måttetes* 867 for samme betydning, dvs. over hver tredje gang der refereres til kausal nødvendighed gennem modalverber, bruges *skulle*). Da *skulle* er så frekvent i ældre nydansk, kunne man overveje om dette gør det resistent for forandring (sammenlign Bybee 2006: 715). Da *måtte* derudover ikke har en egentlig prototypisk indholdsvariant, kunne det tænkes at den selvforstærkende kraft der antages ved de andre modalverber, og som gør at disse bliver brugt stadig oftere, ikke sætter ind ved *måtte*. Derfor bliver *skulle* ikke fortrængt fra det kausale betydningsdomæne, og der fremtvinges ikke en reanalyse.

Man kan tænke sig at *måttets* ønskevariant bevares fordi *måtte* her ikke står i konkurrence med andre modalverber.

5. Afsluttende diskussion

Til sidst vil jeg diskutere min analyse i forhold til spørgsmålet om hvordan systemet påvirker enkelte elementers forandring. *Push chain*-forklaringer kritiseres for at mangle empirisk belæg for det kausale forhold mellem et nyt tegns opståen og et andet tegns forsvinden. Bybee (1988: 253) påpeger at “A developing gram surely must constrict the domain of application of existing grams of similar meanings for every time it is used another gram is not.” Man kan sige at flere modalverber står i konkurrence om at blive brugt i et om end meget stort, så dog begrænset antal ytringer hvor en given betydning skal udtrykkes. Derfor vil valget af et tegn altid indebærer fravalget af et andet i den konkrete ytring hvor et givet begreb skal udtrykkes. Derfor mener jeg man med rette kan tale om et kausalt forhold mellem et nyt tegns spredning og et andet tegns tilbagegang.

Ved at forankre forklaringen i frekvensforholdene i *usus* undgår man at implicere teleologi i *push chain*-mekanismen, dvs. det er ikke systemet selv – uafhængigt af sprogbrugeren – der efterstræber harmoni, og heller ikke sprogbrugerens bevidste valg om at skabe et harmonisk system. Systemets

udjævning (levelling) som helhed må betragtes som summen af de enkelte *push chains*, der er forankret i frekvensforhold og derfor i usus.

I indledningen beskrev jeg både *push chain* og *drag chain*. Jeg mener dog at kun *push chain*-forklaringen kan bruges ved modalverberne. Der er ikke belæg for at antage *drag chain*-mekanismer, hvor modalverberne rekrutteres ind i et paradigme for at udfylde en systematisk lakune eller paradigmatiske asymmetri (som fx Diewald 1999: 340 antager for *müssen*). Som vist i Obe (2013), Gregersen (2019) og Westergaard (2019) fører reanalyserne ofte til udtryksmæssige overlap, dvs. at modalverberne reanalyseres til betydninger der allerede har et udtryk. Disse betydningsudvidelser kan derfor ikke siges at være systempåvirket: Ud fra forestillingen om et harmonisk system er de umotiverede eller dysfunktionelle.

At inddrage frekvens som motiverende faktor i sproglig forandring er ikke en ny tilgang. Den rolle frekvens spiller i den semantiske forandring under grammatikalisering, korreleres dog for det meste med semantisk generalisering uden at det dog for mig at se altid er klart om det er generalisering der betinger øget frekvens eller omvendt (jf. fx Bybee 2003). Også modalverbernes frekvens kan relateres til en generalisering eller løsning af kontekstuelle indskrænkninger som fx ved *kunne* (jf. Obe 2013). Mine data indikerer dog at man kan observere en sekundær og modsatrettet frekvenseffekt, nemlig semantisk specificering. Denne specificering rammer dog ikke det element hvis frekvens stiger, men de sproglige elementer dette står i konkurrence med.

Forskellen mellem det ældre nydanske og det moderne system kan sammenfattes således: Der er tale om forskellige systemer, hvis man sammenligner modalverbernes betydningspotentiale. Ser man derimod på modalverbernes frekvensmæssige distribution i ældre nydansk, ser man det moderne system *i fødselstilstand*.

Om forfatteren

Lennart Westergaard, cand.mag. i lingvistik, undervisningsassistent, Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet.

Primærkilder

Kristelige og udkårne bønner. Hans Christensen Sthen, Christelige oc vdkaarne Bøner, for alle Stater, oc for allehaande nød oc trang i den gantske Christenhed, 1577. Udgave: Hans Christensen Sthen, *Hans*

Christensen Sthens Skrifter, udg. af Jens Lyster, under medvirken af Jens Højgård, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2003, Bd. 2, s. 14-149.

Dydernes Prøvesten. Jens Steen Schested, Digtning, udg. Jens Keld og Marita Akhøj Nielsen, København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2011.

Grøndlandske cronica. Claus Christoffersen Lyschander, *Den Grøndlandske Cronica*, 1608. Udgave: *C. C. Lyschandens Digtning*, udg. af Flemming Lundgreen-Nielsen, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 1989, Bd. 1, s. 129-262.

Hecasti. *Commedia Hecastj in Danicos Rithmos reddita*, ca. 1600. Udgave: *Randershåndskriftet. En samling skolekomedier fra ca. 1600. En diplomatisk udgave af GkS 794, 2o*, udg. af Leif Stedstrup, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2001, Bd. 2, s. 549-700.

Hexaameron. Anders Arrebo, *Hexaameron rhythmico danicum*, København: Salamon Sartorius, 1661. Udgave: Anders Arrebo, *Samlede Skrifter*, udg. af Vagn Lundgaard Simonsen og Jørgen Glahder, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 1965, Bd. 1, s. 1-263.

Jammers minde I. Leonora Cristina, *Jammers Minde I*, ca. 1674 Udgave: Leonora Cristina, *Jammers Minde*, udg. af Marita Akhøj Nielsen og Poul Lindegård Hjorth, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 1998, s. 2*-84 1*.

Lægebog. Christiern Pedersen, *En nøttelig Legebog*, Malmø: 1533. Udgave: Det Kongelige Bibliotek, Hielmst. 1516 4°.

Sancto Canuto. *Ludus de sancto Canuto duce*, ca. 1500. Udgave: *Ludus de sancto Canuto duce. Et spil om Hellig Hertug Knud Lavard. En diplomatisk udgave af håndskriftet Thott 1409, 4o*, udg. af Leif Stedstrup, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2005, s. 13-107.

Undervisning. Poul Helgesen, *En cristelig vnderwysningh paa the thy gudz budord, then menige cristen kirkis tro ock loffue*, Rostock: 1526. Udgave: Poul Helgesen, *Skrifter af Paulus Helie*, udg. af P. Severinsen, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 1932-1948, Bd. 1, s. 185-257.

Utro hustru. Christiern Hansen, *Den utro hustru*, ca. 1530. Udgave: *Tre skolekomedier fra tiden omkring 1530. En diplomatisk udgave af håndskriftet Thott 780 fol.*, udg. af Leif Stedstrup, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2004, s. 17-35.

Visitatsbog. *Peder Palladius' Visitatsbog*. Danmarks folkeminder 30. Udg. af Lis Jacobsen. H. H. Thieles Bogtrykkeri. København 1925.

Litteratur

- Bech, G. (1949): Das semantische System der deutschen Modalverben. *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague* 4, 3-46.
- Bech, G. (1951): *Grundzüge der semantischen Entwicklungsgeschichte der hochdeutschen Modalverben*. København: Munksgaard.
- Boye, K. (2001): The Force-Dynamic Core Meaning of Danish Modal Verbs. *Acta Linguistica Hafniensia* 33. København: C.A. Reitzels Forlag, 19-66.
- Brandt, S. (1999): *Modal Verbs in Danish*. København: C A Reitzel.
- Brandt, S. (2002): Modal Verb Meanings in Danish. *Acta Linguistica Hafniensia* (34). København: C.A. Reitzels Forlag, 165-181.
- Bybee, J. (1988): Semantic substance vs. contrast in the development of grammatical meaning. *Berkeley Linguistics Society* 14, 247-264.
- Bybee, J. (2003): Mechanisms of Change in Grammaticization: The Role of Frequency. I: Joseph, B. D. & R. D. Janda (udg.), *The handbook of historical linguistics* Malden, MA: Blackwell Pub, 602-623.
- Bybee, J. (2006): From usage to grammar: The mind's response to repetition, *Language* 82(4), 711-733.
- Colleman, T. & B. De Clerck (2011): Constructional semantics on the move: On semantic specialization in the English double object construction. *Cognitive Linguistics* 22(1), 183-209.
- Croft, W. (2000): *Explaining language change: An evolutionary approach*. Pearson Education.
- Diewald, G., (1999): *Die Modalverben im Deutschen, Grammatikalisierung und Polyfunktionalität*, Berlin: De Gruyter.
- Gregersen, S. (2019); From 'may' to 'must' in late medieval Danish. *Linguistics in Amsterdam*, 12(1), 1-28.
- Grondelaers, S., D. Speelman & D. Geeraerts (2007): Lexical Variation and Change. I: Geeraerts, D. & H. Cuyckens (udg.), *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 988-1011.
- GDS [Hansen, E. & L. Heltøft] (2011): *Grammatik over det Danske Sprog* København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Syddansk Universitetsforlag.
- Haspelmath, M. (1998): The semantic development of old presents: New futures and subjunctives without grammaticalization. *Diachronica* 15(1). 29-62.
- Hopper, P. & E. Traugott (2003): *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jensen, E. S. (2012): Markedness, participation and grammatical para-

- digms: Jakobson and Hjelmslev revisited. *Nordic Journal of Linguistics* 35(2), 145–168.
- Jensen, T. J. (2005): *Irrealitetsmarkører i dansk talesprog. En korpuslingvistisk undersøgelse*. PhD-afhandling. Københavns Universitet.
(<https://static-curis.ku.dk/portal/files/47321671/Afhandling.pdf>)
- Meillet, A. (1915): Le renouvellement des conjonctions. *Annuaire de l'École pratique des Hautes Études*. [Genoptrykt i: *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris: Champion, 1958, 159-174].
- Narrog, H. (2012): *Modality, Subjectivity, and Semantic Change: A Cross-Linguistic Perspective*. Oxford University Press.
- Nørgård-Sørensen, J., L. Heltoft & L. Schøsler (2011): *Connecting grammaticalisation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nuyts, J. (2006): Modality: Overview and linguistic issues. I; William Frawley (udg.), *The expression of modality*, Berlin New York: Mouton de Gruyter. 1-25.
- Obe, R. (2013): *Modalverbernes semantiske system i gammeldansk*. PhD-afhandling, Roskilde Universitet.
- Reinöhl, U. & N. P. Himmelmann (2017): Renewal: A figure of speech or a process sui generis? *Language*, 93(2), 381-413.
- Smith, K. A. (2001): The role of frequency in the specialization of the English anterior. I: J. Bybee & P.J. Hopper (udg.), *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure* (Typological Studies in Language 45), John Benjamins Publishing Company, 361-382.
- Westergaard, L. (2019). *Modalverbernes semantiske system i ældre nydansk. Synkroni og diakroni*. Ikke-udgivet speciale.